

Deel A

Toolbox

Mensenrechten
op school

Mensenrechten

Deel B

Schoolbreed
aan de slag

Verkort overzicht toolbox

DEEL A (pagina 3)

Mensenrechten

1. Inleiding 6
2. Mensenrechten versterken goed onderwijs 10
3. Wat zijn mensen- en kinderrechten? 14
4. Mensenrechtenonderwijs 21

DEEL B (pagina 47)

Schoolbreed aan de slag

5. Aan de slag gaan met mensen- en kinderrechten 50
6. Het schoolbeleid 64
7. Omgaan met elkaar 80
8. In de klas 94
9. De klas- en schoolomgeving 108

DEEL C (los deel)

Werkvormen

Aan de slag in de klas

Deel A

Toolbox

Mensenrechten
op school

Mensenrechten

Inhoud Deel A

Mensenrechten

1. Inleiding 6

- 1.1 Over deze toolbox 6
- 1.2 Inhoud van de toolbox 8

2. Mensenrechten versterken goed onderwijs 10

- 2.1 Op kleine schaal beginnen 10
- 2.2 Op school: mensen- en kinderrechten waarborgen en erover leren 11

3. Wat zijn mensen- en kinderrechten? 14

- 3.1 Inleiding 14
- 3.2 Oorsprong 14
- 3.3 Ingezoomd op kinderrechten 16
- 3.4 Belangrijke kenmerken van mensenrechten 17
- 3.5 Matrix mensen- en kinderrechten 18

4. Mensenrechtenonderwijs 21

- 4.1 Zes belangrijke uitgangspunten 21
- 4.2 Het leerproces 24
- 4.3 Te ontwikkelen competenties 25
- 4.4 Leerlijn mensen- en kinderrechten op school 25
- 4.5 Werken op vier schooldomeinen 32

Bijlagen

- 1. Verkorte versie Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en VN-Kinderrechtenverdrag 36
- 2. Gebruikte literatuur 41
- 3. Relevante adressen 44

1. Inleiding

1.1 Over deze toolbox

Deze toolbox helpt je om op school meer aandacht te geven aan mensen- en kinderrechten. We bieden tools aan om deze stap voor stap vorm te geven: in vakinhoud, didactiek en pedagogiek. Binnen en buiten de klas. En ook, zo mogelijk, in een schoolbrede en structurele aanpak. Die levert namelijk het meeste op.

Waarom aandacht voor mensen- en kinderrechten?

Omdat mensen- en kinderrechten een grote rol spelen in het dagelijks leven. Zowel thuis, op straat als op school. Ze zijn het fundament van een maatschappij waarin iedereen zich optimaal kan ontwikkelen en volwaardig kan meedoen. Gelijke kansen, respect voor verschillen en kunnen opkomen voor de rechten en vrijheden van jezelf en die van anderen, zijn cruciaal voor een veilig, eerlijk en gelukkig samenleven. Het is daarom belangrijk om kinderen, van jongs af aan, de kennis, vaardigheden en houding bij te brengen om mensenrechten in de praktijk te kunnen brengen.

Het doel van deze toolbox is dan ook dat leerlingen worden toegerust om de betekenis van deze rechten te begrijpen. Zo worden ze sociaal weerbaar en kunnen ze actief bijdragen aan een samenleving waarin ieders rechten worden gerespecteerd.

De school is hiervoor de oefenplaats en beoogt zelf een veilig en rechtvaardig klimaat te bieden. Bovendien levert expliciete aandacht voor mensen- en kinderrechten je ook als school en leraar heel wat op: betere onderlinge relaties en meer respect, samenwerking en acceptatie. Je vergroot het zelfvertrouwen van leerlingen en kunt lastige maatschappelijke onderwerpen respectvol met elkaar bespreken. Aandacht voor mensen- en kinderrechten is dan ook een onmisbaar onderdeel van onderwijs in het algemeen en burgerschapsonderwijs in het bijzonder.

Voor wie?

De toolbox is bedoeld voor leraren, schoolleiders en schoolbestuurders in het primair en voortgezet onderwijs. Ook voor professionals binnen andere schooltypen kan de inhoud relevant zijn. Educatieve uitgeverijen kunnen inspiratie opdoen voor lesmethodes over burgerschap en mensenrechten.

Toenemende belangstelling voor mensenrechten

De toolbox is een antwoord op de toenemende belangstelling in het onderwijs voor mensenrechten. Ook draagt de toolbox bij aan het maatschappelijk en politiek debat over de herijking van het landelijk onderwijscurriculum en de vernieuwing van de wetgeving voor het bevorderen van actief burgerschap en sociale cohesie. Het draagvlak voor een structurele plek in het onderwijs voor het leren en oefenen met mensen- en kinderrechten, wordt steeds groter.¹

Wie zijn wij?

Het College voor de Rechten van de Mens is het onafhankelijke Nederlandse mensenrechteninstituut. Onze taak is mede om onderwijs over mensenrechten te stimuleren en te coördineren. We hebben deze toolbox ontwikkeld in samenwerking met het Platform Mensenrechteneducatie en VOS/ABB. VOS/ABB is de vereniging van openbare en algemeen toegankelijke scholen. In het Platform Mensenrechteneducatie zitten maatschappelijke organisaties die zich inzetten om leerlingen in Nederland bewust te maken van mensen- en kinderrechten.

Dit zijn Amnesty International, de Anne Frank Stichting, Centrum voor Mondiaal Onderwijs, Defence for Children, Movies that Matter, NJCM en UNICEF Nederland. In de bijlage bij deze toolbox staan de contactgegevens van deze organisaties.

Succes en noodzaak

Op verzoek van leraren verzorgden de Platformleden in 2015 gastlessen en lesmateriaal voor bijna 700.000 leerlingen. Veel docenten hebben dus belangstelling voor mensenrechteneducatie.

Tegelijkertijd kreeg zo'n 70% van de schoolgaande kinderen (1.800.000) geen speciale lessen over mensen- en kinderrechten. De kennis over mensen- en kinderrechten is in Nederland onder leerlingen dan ook beduidend minder dan in omliggende landen.²

De organisaties in het Platform richten zich in hun gastlessen en lesmateriaal bovendien vooral op het overbrengen van kennis. Aandacht voor de houding en vaardigheden van leerlingen blijft hierbij achterwege. Ook betreffen het meestal eenmalige activiteiten of projecten. Dit terwijl de betekenis van mensenrechten pas goed beklijft door consistent aan kennis, vaardigheden en houding te werken. Dit vraagt een integrale en langdurige aanpak op school. Daarvoor is tot nu toe niet veel aandacht.

In andere landen is een integrale en langdurige aanpak op scholen al een succes gebleken.³ Deze toolbox voorziet in de leemte van Nederlandstalig materiaal om deze aanpak in de praktijk te brengen.

Inhoud toolbox

Voor de inhoud van de toolbox maakten we gebruik van bestaand materiaal uit het buitenland en van maatschappelijke organisaties in Nederland.⁴ Zo'n twintig leraren, schoolleiders en andere deskundigen gaven feedback op de testversie van deze toolbox. Die feedback hebben we in deze versie verwerkt. De toolbox is beschikbaar in gedrukte vorm en als digitale uitgave op mensenrechten.nl/opschool.

**“WIJ PAKKEN MENSEN-
RECHTEN SCHOOLBREED
OP. HET RAAKT ONS
ALLEMAAL EN HET IS
OOK ERG LEUK OM AAN
TE WERKEN!”**

– Editha Termote, docent aan het Geuzencollege
te Vlaardingen

1.2 Inhoud van de toolbox

Deel A Mensenrechten

Hoofdstuk 2 legt uit hoe mensenrechten op school bijdragen aan goed onderwijs. In hoofdstuk 3 wordt nader besproken wat mensen- en kinderrechten zijn.

Vervolgens beschrijft **hoofdstuk 4** hoe deze rechten schoolbreed opgepakt kunnen worden. Om te beginnen zijn er zes belangrijke uitgangspunten van mensen- en kinderrechten die heel goed aansluiten bij de schoolpraktijk en bij burgerschapsonderwijs. De school kan deze uitgangspunten voorop stellen en zoveel mogelijk als rode draad in alle facetten van het schoolleven verwerken. Gericht wordt gewerkt aan het versterken van leerlingcompetenties via onderwijs over, door en voor mensenrechten. Daarvoor biedt de toolbox een leerlijn 'Mensenrechten op school' met de beoogde ontwikkeling in verschillende fasen en leerniveaus.

De toolbox geeft handvatten om binnen vier schooldomeinen praktisch aan de slag te gaan:

- **Het schoolbeleid:** de manier waarop de school bestuurd en geleid wordt
- **Omgaan met elkaar:** een positief en open pedagogisch klimaat binnen de hele school
- **In de klas:** hoe en waarover in de klas onderwezen wordt
- **De klas- en schoolomgeving:** hoe het klaslokaal en het schoolgebouw ingericht zijn

Deel B Schoolbrede aanpak

Hoe kun je mensen- en kinderrechten concreet op school gestalte geven vanuit je rol als leraar, teamleider, schoolleider of schoolbestuurder? Passend bij de context van de school, de leerlingen en de leraren? Daarop richt zich deel B van de toolbox. Het bouwt voort op hoofdstuk 4, waarin de aanpak van mensen- en kinderrechten geïntroduceerd wordt.

In **hoofdstuk 5** helpt de toolbox bij het concreet aan de slag gaan met mensen- en kinderrechten. Zowel bij het opstarten als bij de uitvoering. Je vindt er tips & tricks en enkele tools. In de **hoofdstukken 6 tot en met 9** worden de verschillende schooldomeinen uitgewerkt, met voorbeelden, reflectievragen en suggesties.

Je kunt met al deze domeinen tegelijk beginnen. Of je kunt ervoor kiezen om ze los van elkaar op te pakken. Zo bepaal je je eigen tempo.

Deel C Werkvormen

In **deel C** staan ruim **45 korte en langdurende werkvormen** die je in de klas met de leerlingen kunt doen.

Hoe kun je de toolbox gebruiken?

De toolbox bestaat uit delen die ook los van elkaar te gebruiken zijn. Het belangrijkste doel is de ontwikkeling van een schoolbrede aanpak die aansluit bij de behoeften en context van de school. Maar je kunt er ook – om te beginnen – in de eigen klas mee aan de slag. De toolbox biedt veel praktijkvoorbeelden en verwijzingen naar meer uitgebreide informatiebronnen.

- **Als schoolleider** kun je de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten (Deel A, hoofdstuk 4) gebruiken om te werken aan een prettige, stimulerende en respectvolle schoolgemeenschap. Je gaat aan de slag met mensen- en kinderrechten (Deel B, hoofdstuk 5) op verschillende schooldomeinen, die in hoofdstuk 6 t/m 9 van Deel B toegelicht worden. Je sluit aan bij wat voor de school belangrijk is.
- **Als docent** kun je de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten (Deel A, hoofdstuk 4) gebruiken in je eigen klas, zowel inhoudelijk als pedagogisch. De werkvormen uit deel C zijn hierbij handig. Je kunt ze integreren in je eigen vak en ook samen met collega's werken aan een breder mensenrechten-curriculum. Hierover kun je meer lezen in Deel B, hoofdstuk 8. Je kunt met het schoolmanagement bespreken of een schoolbrede aanpak te realiseren is.
- **Als schoolbestuurder** kun je de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten (Deel A, hoofdstuk 4) gebruiken als verbindend thema op alle aangesloten scholen. Je gaat aan de slag met mensen- en kinderrechten (Deel B, hoofdstuk 5) op verschillende schooldomeinen, met de toelichtende hoofdstukken 6 t/m 9 van Deel B. Je sluit aan bij wat voor de scholen belangrijk is.

“TOEN IK MIJN EIGEN RECHTEN BEGON TE BEGRIJPEN, KREEG IK MEER ZELFVERTROUWEN. IK VOEL ME VEEL MEER OP MIJN GEMAK. SCHOOL IS NU EEN PLEK WAAR IK WIL ZIJN IN PLAATS VAN WAAR IK NAARTOE MOET.”

– Leerling en deelnemer aan het Rights Respecting Schools-project van UNICEF

Ondersteuning van scholen en docenten

Het College voor de Rechten van de Mens biedt samen met de medeauteurs van de toolbox verschillende mogelijkheden voor ondersteuning aan voor scholen en docenten die met de toolbox aan de slag willen. We begrijpen dat daarbij maatwerk noodzakelijk is. Samen met de schoolleider(s), docenten en schoolbestuurders praten we graag over de mogelijke aanpak en ondersteuning in de vorm van:

- Startworkshops
- Workshops over mensenrechten en hoe je deze op leerlingen overbrengt
- Een training of trainers voor leraren
- Ondersteuning door een coach met eventuele begeleiding van het ontwikkelingsproces

Neem contact op met het College voor de Rechten van de Mens als je hierin interesse hebt. Op www.mensenrechten.nl/op-school vind je meer informatie en de contactgegevens. Je kunt ook een kijkje nemen op de LinkedIn-groep 'Mensenrechten op school' voor ideeën, actualiteiten en het uitwisselen van ervaringen.

NOTEN

- 1 Zie curriculum.nu/ontwikkelteam/burgerschap en www.curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/05/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf.
- 2 Munniksma e.a. (2017), NCDO (2014).
- 3 Zo zijn er in het Verenigd Koninkrijk 1.700 'Rights Respecting Schools' in samenwerking met UNICEF UK. Uit evaluaties blijkt dat de leerlingen zich veilig, gerespecteerd en betrokken voelen bij hun onderwijs, gemeenschap en de wijdere wereld. Zie www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/the-rsa/impact-of-rsa.
- 4 Zie in de bijlage het overzicht van het gebruikte materiaal en literatuur. In de werkvormen van Deel C zijn ook verwijzingen opgenomen.

2. Mensenrechten versterken goed onderwijs

Bekijk de reportage 'Mensenrechten op school': youtu.be/WA9gwPNZ2po

Een school die aandacht aan mensenrechten besteedt – het liefst structureel – realiseert daarmee belangrijke onderwijsdoelen. Denk aan burgerschapsonderwijs, kerndoelen po en vo, socialisatie en persoonsvorming, anti-pestbeleid, seksuele diversiteit, leerlingenparticipatie en inclusief onderwijs. Door aandacht voor mensenrechten gaan leerlingen de betekenis van mensen- en kinderrechten in het dagelijks leven begrijpen. Zodat ze deze rechten respecteren en ervoor opkomen.

2.1 Op kleine schaal beginnen

Een verandering begint op kleine schaal. Op school en thuis, in de leefwereld van de kinderen. Eleanor Roosevelt, *founding mother* van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, zei het in 1958 zo:

“Waar beginnen de universele mensenrechten? Op kleine plaatsen, dichtbij huis – zo dichtbij en zo klein dat ze op geen enkele kaart van de wereld gezien kunnen worden. Maar die plekken zijn de wereld van individuele mensen: de buurt waarin zij wonen, de school die zij bezoeken, de fabrieken, boerderijen of kantoren waar zij werken. Als deze rechten daar geen betekenis hebben, hebben ze weinig betekenis elders.”⁵

Mensenrechten kunnen alleen worden gerealiseerd als mensen goed geïnformeerd zijn en ze de overheid erop aanspreken ze na te leven. Onderwijs over mensenrechten bevordert waarden, overtuigingen en attitudes die leerlingen aanmoedigen om hun eigen rechten en die van anderen te verdedigen. Het ontwikkelt een begrip van ieders gezamenlijke verantwoordelijkheid om mensenrechten in de eigen omgeving en daarbuiten te realiseren. Dit onderwijs is daarmee een belangrijke investering in het streven naar een rechtvaardige en vreedzame samenleving.

Het doel van deze toolbox is dan ook om leerlingen op school de betekenis van mensen- en kinderrechten te laten begrijpen. Zo worden ze sociaal weerbaar en kunnen ze actief bijdragen aan een samenleving waarin ieders rechten worden gerespecteerd. Deze doelstelling staat ook als recht in het Kinderrechtenverdrag, een belangrijk verdrag dat in Nederland geldt.⁶

Mensenrechten gelden altijd en voor iedereen. Ze zijn gebaseerd op basiswaarden als vrijheid, gelijkheid en respect voor elkaar. De overheid moet er alles aan doen om te zorgen dat mensen, en dus ook kinderen, gebruik kunnen maken van hun rechten.

Ieder kind heeft recht op gelijke toegang tot onderwijs ...

- van goede kwaliteit,
- zodat het kind zich zo volledig mogelijk kan ontplooien,
- waardoor het respect ontwikkelt voor mensenrechten en voor zijn of haar culturele achtergrond, taal en waarden én die van anderen.

Bron: artikel 28 en 29 van het Kinderrechtenverdrag.

2.2 Op school: mensen- en kinderrechten waarborgen en erover leren

De Nederlandse overheid heeft bijna alle mensenrechtenverdragen geratificeerd, waardoor ze in Nederland gelden. De overheid is hiervoor de eerstverantwoordelijke (duty bearer). De overheid moet ervoor zorgen dat mensen- en kinderrechten overal en voor iedereen in Nederland gegarandeerd worden. Op straat, op school, in de klas en thuis.

In de praktijk zijn het natuurlijk mensen die deze overheids-taken uitvoeren. Mensen in dienst van bijvoorbeeld de landelijke overheid, lokale gemeentes, het onderwijs, de zorg en de politie. Zij hebben allen de verantwoordelijkheid om een omgeving en voorwaarden te creëren waarin ieder mens en kind van zijn rechten gebruik kan maken.

Voor leraren betekent dit een tweevoudige taak. Aan de ene kant beschermen en realiseren zij de mensen- en kinderrechten. Ze hebben de belangrijke taak om bijvoorbeeld te zorgen voor een discriminatievrije school en voor vrije meningsuiting, om bij te dragen aan het recht op onderwijs van leerlingen en gelijke kansen daarbij. Anderzijds is het belangrijk dat leraren aan de leerlingen de betekenis en de waarde van mensen- en kinderrechten in het dagelijks leven overbrengen. Als de leraar deze tweevoudige rol oppakt, kunnen de rechten van de leerlingen tot bloei komen.

Want alle individuen – zoals kinderen, ouders, jongeren en leraren – hebben er recht op om hun mensen- en kinderrechten te kunnen uitoefenen (zij worden dan rechthebbenden of rights holders genoemd). Om deze rechten te kunnen uitoefenen en die van anderen te respecteren, moet je wel weten welke rechten en verantwoordelijkheden je hebt. Als kind, als volwassene en als professional.

De school als oefenplaats voor de mensenrechtenbril

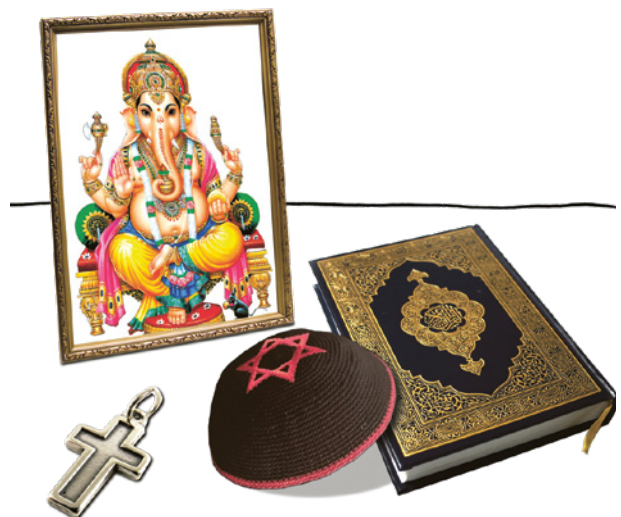
Bij het onderwijs over mensen- en kinderrechten gaan we na waar de leerling zélf een verschil kan maken. We stimuleren diens betrokkenheid bij anderen, bij de wereld om hem of haar heen. Het is niet alleen een kwestie van leren maar ook en vooral van oefenen en ervaren. De school is de oefenplaats waar leerlingen leren deze in het leven van alledag te herkennen. Ze leren om te kijken door een 'mensenrechtenbril' en van daaruit te handelen.

Hoe invulling geven aan onderwijs in burgerschap en mensenrechten?

Veel scholen zijn bezig met onderwijs in burgerschap en mensenrechten. Het is wettelijk verplicht en nodig. Want Nederlandse leerlingen scoren beduidend minder dan in vergelijkbare landen als het gaat om kennis over bijvoorbeeld de democratische samenleving en onderliggende principes.⁷ Hetzelfde geldt voor specifieke kennis over mensen- en kinderrechten.⁸

Maar scholen vinden het nogal eens lastig om invulling te geven aan burgerschap en burgerschapsvorming.⁹ Het zijn dan ook veelzijdige begrippen, die meerdere onderwerpen omvatten. Gelukkig is er steeds meer onderzoek beschikbaar over werkzame elementen van goed burgerschapsonderwijs. Daaruit komt naar voren dat er een goede basis moet zijn in de school. Die basis bestaat dan uit:

- Onderwijs gericht op het bijbrengen van basiswaarden van democratie en mensenrechten (democratische rechtsstaat), met aandacht voor verschillende perspectieven en dilemma's.
- Ruimte voor eigen accenten van scholen afhankelijk van de context van de school (aansluiten bij pedagogische of levensbeschouwelijke visie) en de leerlingen (dorp/stad, homogene omgeving of diversiteit), aansluitend bij die primaire kern van waarden en mensenrechten.
- Een positief, open en veilig schoolklimaat.
- Een curriculumbrede benadering (expliciete en langdurige aandacht voor burgerschap).
- Een samenhangende didactische en pedagogische aanpak.
- Een ondersteunende schoolomgeving.¹⁰

Al deze elementen komen in de aanpak van deze toolbox aan bod. Het zijn namelijk aspecten die al onder de noemer van mensenrechteneducatie bevorderd worden¹¹ en waarmee organisaties als Amnesty International en UNICEF op veel scholen successen hebben geboekt.¹² Het is een benadering die vanuit de kern-uitgangspunten van mensen- en kinderrechten vertrekt en deze verwerkt in een ontwikkelingstraject voor scholen.

Daarom kan aandacht voor mensenrechten op school (ook wel: mensenrechteneducatie) een belangrijk onderdeel zijn van burgerschapsonderwijs. Het vertrekpunt vanuit mensen- en kinderrechten brengt een duidelijke normatieve basis en de voorgestelde aanpak biedt handvatten voor goed burgerschapsonderwijs.

Mensenrechten en democratische rechtsstaat

Er is een directe link tussen de democratische rechtsstaat en mensenrechten. Een belangrijke taak van Nederland als democratische rechtsstaat is om mensenrechten te waarborgen, zoals is vastgelegd in de Grondwet. Mensenrechten omvatten allerlei aspecten die voor mensen nodig zijn om een waardig, menselijk leven te leiden. Voor mensen onder de 18 jaar zijn er speciale kinderrechten.

Tegelijkertijd zijn mensenrechten een fundamenteel onderdeel van de democratische rechtsstaat. Ze betreffen namelijk de politieke rechten, vrijheidsrechten en economische, sociale en culturele rechten. Om deze overeind te houden en te bevorderen, is een vitale democratische cultuur nodig, met steun voor mensenrechten.

Mensen- en kinderrechten vormen een gemeenschappelijke (neutrale) basis voor het omgaan met elkaar in een diverse samenleving. Ieder kind in Nederland heeft recht op onderwijs. Niet alleen de 'burgers van Nederland'. Omdat mensen- en kinderrechten voor iedereen gelden, bieden zij kansen voor sociale cohesie.¹³ Want de universele mensenrechten gaan niet over wij en zij. Het werkt heel krachtig als een kind beseft eigen rechten te hebben en andere kinderen ook. En dat iedereen verantwoordelijk is voor het respecteren van de rechten.¹⁴

**“HET GEEFT JE ZELF-
VERTROUWEN OM TE
WETEN DAT JE RECHTEN
HEBT EN DAT ANDEREN
DAAROM GEVEN.”**

– Leerling en deelnemer aan het Rights Respecting Schools-project van UNICEF

Eerlijk praten over de lastige werkelijkheid

Tegelijkertijd moeten we erkennen dat mensenrechten in de praktijk niet altijd volledig gerealiseerd worden. Wat betekent het recht op gelijke behandeling als tegelijk in de praktijk stagediscriminatie voorkomt? En hoe zit het met het recht op onderwijs van 'thuiszittende' kinderen? Hoe rechtvaardig is dat? In de klas zullen we daarom eerlijk moeten praten over de lastige werkelijkheid. Over spanningen, lelijke onvolkomenheden en ongelijke machtsverhoudingen.¹⁵

Dan is het juist interessant om die machtsverhoudingen te analyseren en maatschappelijk engagement te kweken. Want dat is voldoende aanwezig onder de jongeren. Alleen zien we dit engagement eerder op straat, het internet en andere plekken die vaak niet direct als invloedrijk worden gezien, maar wel degelijk maatschappelijke en politieke betekenis hebben.¹⁶

Mensenrechten verbinden meerdere onderwijsthema's

Mensen- en kinderrechten kunnen zoals gezegd als basis dienen voor democratisch burgerschapsonderwijs. Maar ook onderwijsthema's als anti-pestbeleid, sociale veiligheid en weerbaarheid, seksuele diversiteit, leerlingenparticipatie en draagvlak voor inclusief onderwijs hebben alle duidelijke raakvlakken met mensenrechten. Ook de veelbesproken 'moeilijke gesprekken in de klas' gaan vaak over mensenrechten-issues.

Een schoolbrede aanpak van aandacht voor mensen- en kinderrechten kan deze onderwijsthema's met elkaar verbinden. Zo gaat het niet steeds over nieuwe, afzonderlijke onderwerpen maar kan er gewerkt worden vanuit een gemeenschappelijke kennisbasis. Het vergemakkelijkt het formuleren van een samenhangende schoolvisie op deze thema's, de proactieve aanpak en de praktische uitvoering ervan.

De bijdrage aan socialisatie en persoonsvorming

Een schoolbrede aanpak van mensen- en kinderrechten draagt bij aan alle drie de doeldomeinen die binnen de opdracht van het onderwijs vallen: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming/subjectwording.¹⁷

Mensenrechtenonderwijs draagt het meeste bij aan de laatste twee domeinen. Het biedt een basis om te ontdekken wie je bent en hoe je handelt, op basis van universele waarden, rechten en plichten. En het is een permanente bron om kennis op te doen, vaardigheden te ontwikkelen en te leren reflecteren. Op leerling-, klas- of groepsniveau én op schoolniveau.

Mensenrechteneducatie en de kerndoelen voor het onderwijs

Tenslotte is het goed te vermelden dat aandacht voor mensen- en kinderrechten bijdraagt aan verschillende kerndoelen van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Voor het primair onderwijs zijn er vooral duidelijke aanknopingspunten voor kerndoelen 34 (sociaal-emotionele ontwikkeling), 36 (organisatie van de samenleving) en 37 (samenleven, waarden en normen). Kinderen kunnen in een vroeg stadium leren en ermee oefenen dat zij en andere mensen rechten hebben en waarom dat zo is.

Ook voor het voortgezet onderwijs zijn er veel aanknopingspunten in de kerndoelen te vinden, zoals bijvoorbeeld binnen het cluster mens en maatschappij in de onderbouw. Bijvoorbeeld kerndoel 37 (relatie gebeurtenissen in de 20ste eeuw en nu), 43 (respect voor culturele, religieuze en seksuele diversiteit), 44 (democratie en politieke participatie) en 47 (het belang van mensenrechten en internationale samenwerking).

Resultaten uit onderzoek

Er zijn verschillende onderzoeken¹⁸ gedaan naar een schoolbrede toepassing van kinder- en mensenrechteneducatie.

De resultaten zijn unaniem positief:

- Leerlingen weten beter wat hun rechten zijn.
- Leerlingen leren waarden ontwikkelen die ten grondslag liggen aan de democratie en wereldburgerschap.
- De relaties tussen leerlingen onderling, tussen leraren en leerlingen, en leraren onderling verbeteren sterk.
- Er is bij leerlingen meer onderling respect, samenwerking en acceptatie. Dit leidt tot minder geweldsincidenten, treiteren, pesten en ander asociaal gedrag.
- Leraren werken met meer plezier en passie.
- Moeilijke onderwerpen worden op een veilige, respectvolle manier besproken.
- Leerlingen ontwikkelen meer zelfvertrouwen, wat zorgt voor zelfontplooiing.
- Leerlingen ontwikkelen leiderschapsvaardigheden en participeren actief op school.
- Leerlingen ondernemen op een positieve manier actie om de rechten van henzelf en van anderen te beschermen.

NOTEN

- 5 Speech Eleanor Roosevelt bij Verenigde Naties, New York, 1958.
- 6 Artikel 29 Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (VN-Kinderrechtenverdrag).
- 7 Munnikma e.a. (2017).
- 8 Maslovski e.a. 2010; Europese Commissie 2009; NCDO 2014.
- 9 Inspectie van het Onderwijs (2016); Onderwijsraad (2012).
- 10 Nieuwelink e.a. (2016); Eidhof (2018).
- 11 Zie bijvoorbeeld Bajaj (ed.) (2017), Raad van Europa (2010); VN-Wereld Programma over Mensenrechteneducatie, zie www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx.
- 12 www.amnesty.org/en/human-rights-education/human-rights-friendly-schools/ en www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools/. Evaluaties: Sebba & Robinson (2010), p. 3-6; Covell & Howe (2005); Lee (e.a.) 2015.
- 13 Het is daarom heel mooi dat in het wetsvoorstel over de verduidelijking van de burgerschapsopdracht wordt gesproken over actief burgerschap en sociale cohesie in plaats van sociale integratie en een belangrijke plek inruimt voor mensenrechten, zie www.internetconsultatie.nl/burgerschap.
- 14 Sebba & Robinson (2010).
- 15 Eidhof (2018).
- 16 Kaulingfreks (2017).
- 17 Onderwijsraad (2016); Biesta (2015).
- 18 Zie bijvoorbeeld Sebba & Robinson (2010); Covell & Howe (2005); Lee (e.a.) 2015.

3. Wat zijn mensen- en kinderrechten?

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de betekenis van mensen- en kinderrechten. Wat is de historische achtergrond ervan, welke rechten zijn er allemaal en wat kun je ermee? In de bijlage vind je een verkorte versie van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het VN-Kinderrechtenverdrag.

3.1 Inleiding

Wat hebben mensen nodig om een waardig menselijk leven te leiden? Hoe kunnen overheden dit zoveel mogelijk garanderen? En hoe kunnen mensen worden beschermd tegen de willekeur van de overheid?

Met deze vragen zijn de opstellers van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) aan de slag gegaan. Ze werden het eens over gemeenschappelijke waarden zoals respect, gelijkwaardigheid, vrijheid, menselijke waardigheid, inclusiviteit, participatie en verantwoordelijkheid voor elkaar. Ieder mens telt. Deze waarden vormen de basis voor de mensenrechten. Speciaal voor mensen onder de 18 jaar zijn er ook kinderrechten. Die zijn vastgelegd in het VN-Kinderrechtenverdrag en gaan over wat kinderen nodig hebben om gezond en veilig op te groeien en om te participeren in de samenleving.

Mensenrechten hebben elke dag betekenis voor elke wereldburger. Het zijn rechten die voor iedereen gelden, ongeacht kenmerken als herkomst, geslacht, huidskleur, leeftijd, religie, seksuele voorkeur, handicap of chronische ziekte. Ze zijn universeel en in principe kan niemand ze kwijtraken. Dat is in mensenrechtenverdragen vastgelegd: internationale afspraken die elke overheid ertoe verplicht om fundamentele rechten altijd te garanderen.

Maar niet alle overheden houden zich aan de gemaakte afspraken. Daarom is het goed om zelf de betekenis van mensenrechten te kennen zodat je ervoor op kunt komen, samen met anderen.

Bekijk het filmpje 'Wat weet u van mensenrechten?':
➔ youtu.be/Ju2b2vuaDL8

3.2 Oorsprong

Van oudsher zorgen mensen voor elkaar en leven ze in verbinding met mens en natuur. Griekse filosofen vonden 2300 jaar geleden al dat menselijke waarden als gelijkheid en vrijheid van gedachte universeel zijn. In de tijd van de Verlichting (17de en 18de eeuw) kreeg het idee van mensenrechten steeds meer vorm. En al vóór de Tweede Wereldoorlog werd in verschillende landen een aantal mensenrechten vastgelegd. Bijvoorbeeld het verbod op slavernij, de gelijkheid tussen man en vrouw en het recht op onderwijs.

Na de verwoestende Tweede Wereldoorlog werden in 1945 de Verenigde Naties opgericht. Zo ontstond de mogelijkheid en de wil om met een groot aantal landen afspraken te maken over fundamentele rechten en vrijheden.

Op 10 december 1948 ging de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties akkoord met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM). Hierin staan dertig mensenrechten. 10 december geldt nu als de Internationale Dag van de Mensenrechten.

De UVRM is een verklaring, een plechtige tekst, en geen juridisch bindend verdrag. Maar de verklaring was destijds een mijlpaal en zou gezaghebbend worden. Voor het eerst werden rechten van individuele mensen door landen gezamenlijk opgeschreven en geaccepteerd. De UVRM is als geen andere tekst wereldwijd vertaald, ontelbare keren aangehaald en opgenomen in grondwetten en verdragen.¹⁹

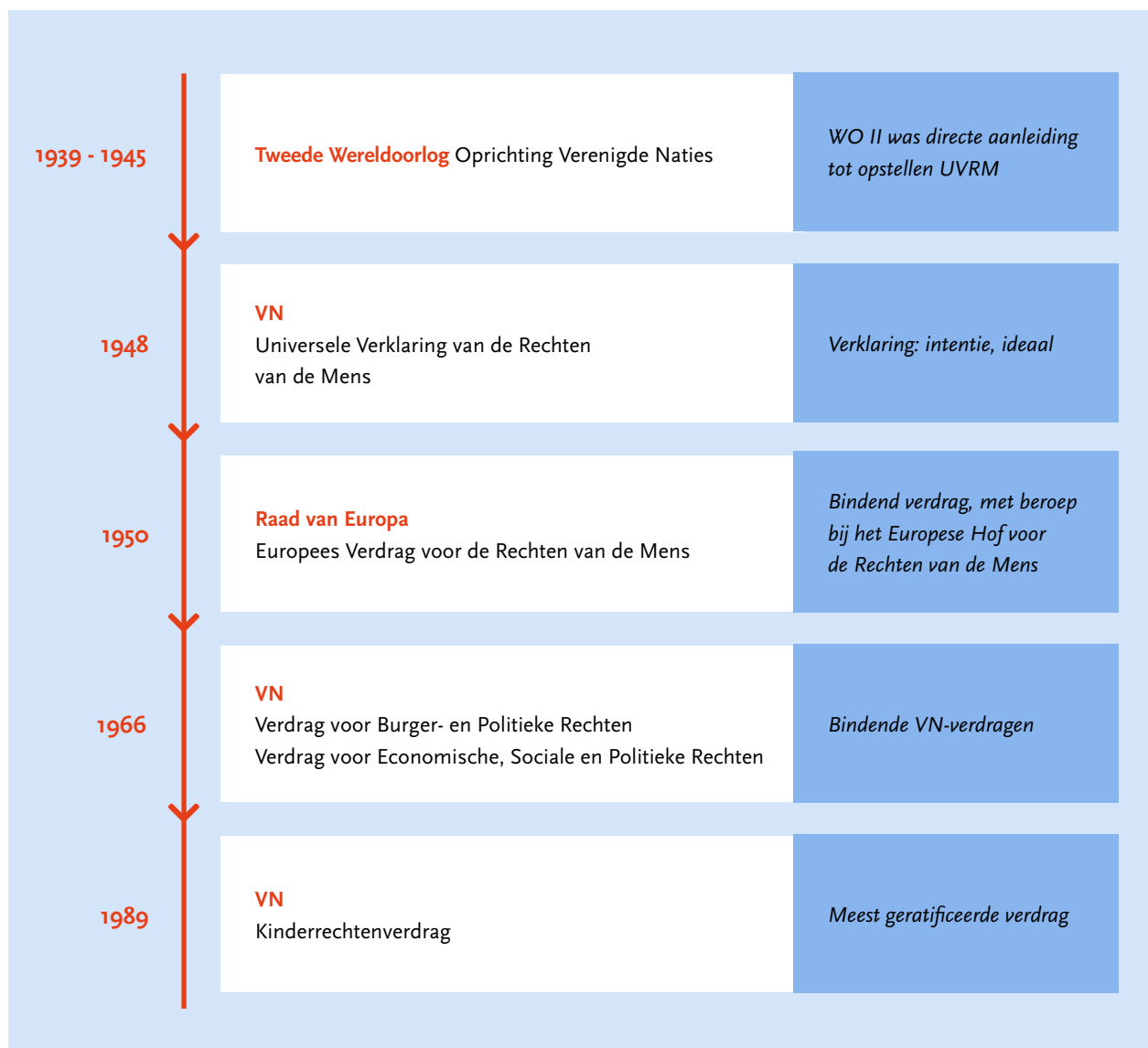
In verdragen en nationale wetten

De mensenrechten zijn vervolgens vastgelegd in verschillende internationale verdragen. Als een land een verdrag tekent en vervolgens, volgens de nationale regels, in eigen land aanneemt (oftewel: ratificeert) dan is het juridisch bindend voor dat land. In 1966 nam de VN twee belangrijke verdragen aan: het Internationaal Verdrag over Burger- en

Politieke Rechten en het Internationaal Verdrag over Economische, Sociale en Culturele Rechten. Het eerste verdrag geldt nu voor 171 staten en het tweede voor 168.

Er zijn ook verschillende VN-verdragen die specifieke aandacht besteden aan een groep mensen of een bepaald recht. Voorbeelden hiervan zijn het Anti-racismeverdrag (1966), het Vrouwenverdrag (1979), het Kinderrechtenverdrag (1989) en het Verdrag over de rechten van personen met een beperking (2006). In totaal zijn er nu zo'n negentig verschillende mensenrechten vastgelegd.

Nederland heeft al deze verdragen geratificeerd: ze zijn door de Eerste en Tweede Kamer goedgekeurd. Ze gelden in Nederland en de overheid is verplicht ze na te leven. Ook het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (in 1950 door de Raad van Europa vastgesteld), met het daaraan verbonden Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg, geldt in Nederland en speelt hier een belangrijke rol.

Met alleen een verklaring en verdragen zijn we er natuurlijk nog niet. Papier is maar papier. Mensenrechten moeten ook daadwerkelijk door mensen beschermd worden. Daar zijn staten voor verantwoordelijk, en rechters en de politie. En internationale organisaties, zoals de VN en de Raad van Europa.²⁰ En natuurlijk journalisten en individuele burgers, die zich kunnen organiseren in bijvoorbeeld vakbonden en mensenrechtenorganisaties.

Rechtsontwikkelingen

Mensenrechten kunnen door de jaren heen veranderen. Wat vroeger normaal was, vinden we nu soms wreed of crimineel. Slavernij en mensenhandel zijn hiervan goede voorbeelden. Vroeger hadden vrouwen geen algemeen kiesrecht, nu wel. Vroeger waren zij handelingsonbekwaam als zij getrouwd waren en ze mochten niet werken in overheidsfuncties. Dat is nu niet meer zo. Het kiesrecht geldt voor iedereen boven de 18 jaar en niemand mag gediscrimineerd worden op basis van burgerlijke staat. Het recht past zich aan de maatschappelijke ontwikkelingen aan.

Het Europees Hof voor de Rechten voor de Mens (van de Raad van Europa in Straatsburg) heeft juridisch gezien het laatste woord ten opzichte van de landen die er lid van zijn. Binnen bepaalde marges biedt dit Hof nationale overheden soms wel de ruimte om bij het toepassen van mensenrechten rekening te houden met bijvoorbeeld de samenstelling van de bevolking en de morele opvattingen in dat land. Zo accepteert het Europees Hof dat Frankrijk religieuze uitingen, zoals het dragen van een hoofddoek of boerka, volledig uit het openbare leven bant.

Mensenrechten geven lang niet altijd pasklare antwoorden of heldere instructies. In concrete situaties weeg je telkens opnieuw af hoe de mensenrechten die in het spel zijn zich tot elkaar verhouden.

“NA ONZE MENSEN-RECHTENDAG HADDEN LEERLINGEN HET VAKER OVER MENSENRECHTEN IN HET DAGELIJKS LEVEN. DIT JAAR GAAN WE WEER ZO’N DAG ORGANISEREN!”

– Celina Rijk, oud-leerling van het CSW Van der Perre te Middelburg

3.3 Ingezoomd op kinderrechten

Voor jongeren en kinderen zijn naast de algemene mensenrechtenverdragen ook speciale rechten vastgelegd. Deze staan in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, kort gezegd het VN-Kinderrechtenverdrag. In de bijlagen vind je de tekst van dit verdrag, in een korte versie voor kinderen en jongeren.

Bekijk het filmpje 'Wat zijn kinderrechten?':
➔ youtu.be/ULfV-VleZx8

Kinderrechten zijn mensenrechten die rekening houden met de geestelijke en lichamelijke ontwikkeling van kinderen en hun afhankelijkheidspositie ten opzichte van volwassenen. Daardoor hebben ze op sommige terreinen bijzondere bescherming nodig. Anderzijds garanderen kinderrechten juist de eigen autonomie en zeggenschap van kinderen, uitgaande van de zich ontwikkelende vermogens.

Kinderen zijn dus niet alleen afhankelijke mensjes die beschermd moeten worden: ze hebben ook een zekere autonomie en een eigen mening en belang. Zeker waar het gaat om zaken en beslissingen die van invloed zijn op hun (dagelijkse) leven, zoals die op ook school aan de orde kunnen zijn.

Ondertekend door alle landen op de wereld

Het VN-Kinderrechtenverdrag is op 20 november 1989 door de Algemene Vergadering van de VN unaniem aangenomen. Inmiddels hebben 196 landen het verdrag ondertekend. Dit verdrag is daarmee het breedst geaccepteerde mensenrechteninstrument ter wereld. De Verenigde Staten is het enige land dat het nog niet heeft geratificeerd.²¹

Kinderrechten gelden voor alle kinderen tot 18 jaar. Ze gaan over alles wat kinderen nodig hebben om gezond en veilig op te groeien. Denk aan het recht op opvoeding, vrijheid van meningsuiting, onderwijs, zo goed mogelijke gezondheid en een toereikende levensstandaard. Er zijn ook rechten die extra bescherming bieden, bijvoorbeeld op het gebied van discriminatie, bescherming tegen misbruik, verwaarlozing, kinderarbeid en jeugdstrafrecht.

Het verdrag benoemt in totaal veertig verschillende rechten. Het belang van het kind moet in alle maatregelen die het kind aangaan voorop staan. Daarbij moet voldoende waarde gehecht worden aan de mening van het kind: het recht op participatie.

In alle rechten staat de ontwikkeling van het kind tot een evenwichtige volwassene centraal. Het verdrag bepaalt ook de verhouding tussen rechten van kinderen en ouderlijk gezag (artikel 5 en artikel 18). Het verdrag stelt bijvoorbeeld dat ouders de primaire verantwoordelijkheid hebben voor het kind. De overheid moet de rechten en plichten van ouders respecteren en moet, wanneer nodig, passende ondersteuning bieden.

Twee artikelen van het VN-Kinderrechtenverdrag gaan specifiek over het recht op onderwijs en onderwijsdoelstellingen:

Artikel 28:

*Recht op onderwijs voor alle kinderen
Ieder kind heeft recht op onderwijs. Basisonderwijs is verplicht en moet kosteloos en toegankelijk zijn voor iedereen. Kinderen moeten ook zoveel mogelijk voortgezet en hoger onderwijs kunnen volgen, als zij dat willen. Regelmatig naar school gaan dient bevorderd en vroegtijdig schoolverlaten verminderd te worden. De handhaving van discipline op school moet verenigbaar zijn met de waardigheid van het kind.*

Artikel 29:

*Wat moeten kinderen leren op school?
Het onderwijs van kinderen moet hen helpen hun talenten en vaardigheden te gebruiken en zo volledig mogelijk te ontwikkelen. Het moet de leerling ook helpen om te leven in een vrije samenleving en om respect te hebben voor mensenrechten, voor zijn/haar ouders, culturele achtergrond, taal en waarden, de culturele achtergrond van anderen en voor het milieu.*

Hieruit volgen taken en verantwoordelijkheden van leraren die te maken hebben met goede begeleiding van alle leerlingen, gelijke behandeling en pedagogisch klimaat: van orde en discipline tot een fijn en optimaal leer- en schoolklimaat voor alle leerlingen. Daarnaast roept het verdrag uitdrukkelijk op om op school aandacht te besteden aan mensen- en kinderrechteneducatie, burgerschap en persoons- en identiteitsvorming.

3.4 Belangrijke kenmerken van mensenrechten

We zetten de belangrijkste kenmerken van mensenrechten op een rij.

Mensenrechten zijn universeel

Mensenrechten gaan uit van de menselijke waardigheid en de gelijkwaardigheid van iedereen. Ze zijn door heel veel landen op de wereld geaccepteerd en vastgelegd in nationale wetgeving. Ook al worden ze niet wereldwijd nageleefd, toch noemen we ze universeel. Staten doen vaak hun best om te voorkomen dat eventuele misstanden bekend worden. Daarom is het goed om dergelijke overheden aan te spreken op hun daden. In eigen land maar ook bijvoorbeeld binnen de Verenigde Naties.

Mensenrechten: méér dan alleen basisbehoeften

Mensenrechten leggen vast wat ieder mens nodig heeft om een menswaardig leven te leiden en zichzelf te kunnen ontwikkelen. Ze gaan dus over méér dan de basisbehoeften om te overleven! Niet alleen recht op water en een dak boven je hoofd maar ook recht op onderwijs en algemeen kiesrecht. Dat maakt mensen- en kinderrechten overall relevant, ook in onze samenleving. Bovendien spreken ze iedereen aan op het nakomen van de rechten, in plaats van dat het een zaak van liefdadigheid is.

Mensenrechten zijn onvervreemdbaar

Je kunt mensenrechten niet van iemand afnemen. Zoals in artikel 1 van de UVRM staat: 'Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren.' In de praktijk worden niet alle rechten voor iedereen nageleefd en heerst soms het recht van de sterkste, de machtigste. Sommige personen kunnen met mensenrechtenschendingen weggomen als ze dat willen. Je kunt daarbij zuchtend je schouders ophalen: dat veranderen we toch niet. Maar juist dan kun je het morele appel van mensen- en kinderrechten gebruiken om te pleiten voor naleving van mensenrechten voor iedereen. Ver weg en dichtbij.

Mensenrechten zijn ondeelbaar

Alle rechten zijn even belangrijk: er is geen onderlinge rangorde. Mensenrechten zijn dus geen vergaarbak waaruit je selectief kunt shoppen. Ze zijn allemaal nodig voor een waardig leven en een zo goed mogelijke ontplooiing. Ook al zijn ze misschien niet allemaal relevant in jouw leven, dan zijn ze dat wel voor een ander.

Mensenrechten zijn met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk

Het effectueren van een recht is vaak geheel of gedeeltelijk afhankelijk van de naleving van andere rechten. Het realiseren van het recht op onderwijs kan bijvoorbeeld afhangen van de naleving van het recht op onderwijs van de leraren (goede opleiding), non-discriminatie en gelijke kansen en het recht op veiligheid, huisvesting en een behoorlijke levensstandaard. Om voor je rechten op te komen, kunnen nodig zijn: mensenrechteneducatie, het recht op onderwijs, het recht op vrije meningsuiting, vrijheid van vereniging, demonstratievrijheid en toegang tot het recht. Voor het uitoefenen van het kiesrecht is vrije meningsuiting belangrijk en ook het recht op informatie.

Mensenrechten en plichten?

Zijn er ook mensenplichten vastgelegd, naast de mensenrechten? Er zijn wel een paar plichten vastgelegd, zoals de plicht om mensenrechten te respecteren (artikel 29 UVRM). Maar het UVRM is zoals gezegd niet juridisch bindend (het is 'internationaal gewoonterecht'). En mensenrechtenverdragen zijn terughoudend in het formuleren van plichten voor individuen, juist omdat die door machthebbers misbruikt kunnen worden. Want wie gaat de mensenplichten opleggen en wie gaat naleving controleren?

In plaats daarvan is het beter om te praten over verantwoordelijkheid en verantwoordingszin en om ook dit in onderwijs over mensen- en kinderrechten met elkaar te bespreken. Want mensenrechten vragen om solidariteit. We moeten bereid zijn om de rechten van anderen te erkennen en zo mogelijk ervoor op te komen. Ook van mensen met andere culturele, religieuze en politieke opvattingen dan jezelf.²²

Mensenrechten en ethiek

Hoe verhouden mensenrechten zich met ethische normen? Ethiek is nadenken over goed, gepast, gewenst of fatsoenlijk gedrag. Ethiek of moraal heeft veel raakvlakken met mensenrechten, maar het is niet hetzelfde. Want van mensenrechten liggen de beginselen vast in de wet en van ethiek niet. Ethiek is daardoor minder afdwingbaar. Lang niet alle kwesties kunnen door de mensenrechten opgelost worden maar vragen wel een ethisch antwoord. Bijvoorbeeld:

- Is iemands godsdienst bespotten, ook als het niet strafbaar is, iets wat je nooit zou behoren te doen?
- Is het je plicht maatschappelijk verantwoord gemaakte spullen te kopen, ook als die veel duurder zijn?
- Moet je handen schudden verplicht stellen in algemene zin of bij bepaalde beroepen?
- Mag iedereen zelf beslissen over euthanasie?

De meningen hierover lopen erg uiteen. Mensenrechten blijven neutraal ten opzichte van veel ethische kwesties. Ze hebben alleen betrekking op datgene wat als minimum moet worden gerespecteerd. Uiteraard zijn dit vragen die juist in onderwijs over mensenrechten goed aan bod kunnen komen. Om het inzicht te vergroten in morele keuzes, identiteit en verantwoordelijkheid voor de gemeenschap en de eigen persoon.²³

3.5 Matrix mensen- en kinderrechten

Welke mensen- en kinderrechten zijn er en hoe vullen ze elkaar aan?

We verdelen ze in de volgende categorieën:

- **Overlevingsrechten** die nodig zijn om als mens te kunnen overleven.
- **Beschermrechten** die mensen beschermen tegen gedrag of leefomstandigheden die schadelijk zijn voor hun ontwikkeling of welzijn.
- **Ontwikkelrechten** die de ontwikkeling van mensen borgen.
- **Participatierechten** waarmee mensen voor zichzelf op kunnen komen. Ze kunnen meepraten of -beslissen over kwesties die met hen te maken hebben.
- **Rechten voor speciale groepen**, die garanderen dat ook zij zich goed kunnen ontwikkelen en mee kunnen doen.

Op de *volgende pagina* is deze onderverdeling in een matrix weergegeven met voorbeelden van zowel mensen- als kinderrechten. **Let op: het is géén uitputtende lijst van alle geldende rechten. Er zijn dus nog meer mensen- en**

Tabel: Matrix mensen- en kinderrechten

Categorie	Betekenis	Voorbeeld	Voorbeeld
		Mensenrechten: voor iedereen, je hele leven lang	Kinderrechten: tot 18 jaar
Overlevingsrechten	Zo kan ik overleven	Recht op leven, gezondheidszorg, eten en drinken, dak boven je hoofd, behoorlijke levensstandaard	Ouders en anderen helpen het kind bij zijn of haar rechten en moeten goed voor het kind zorgen, recht op eigen naam en nationaliteit
Beschermrechten	Bescherm me	Bescherming van privacy en familieleven, lichamelijke integriteit, recht op menswaardige behandeling in gevangenis, geen slavernij	Geen kinderarbeid, geen mishandeling, geen oorlog en seksuele uitbuiting, bescherming tegen ontvoering, opsluiting en tegen drugs, geen kindsoldaten
Ontwikkelrechten	Goed voor mijn ontwikkeling	Recht op vrijheid en veiligheid, op een eerlijk proces, recht op arbeid en goede arbeidsomstandigheden	Overheid ondersteunt ouders, die beiden verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van hun kinderen; overheid regelt ook voogdij en adoptie, jeugdzorg en speciaal jeugdstrafrecht; recht op onderwijs, op een veilige plek om te leven en spelen en op rust en vrije tijd
Participatierechten	Ik doe mee	Non-discriminatie, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van geweten, gedachte, levens-overtuiging en godsdienst, recht op deelname aan het bestuur van een land, kiesrecht, vrijheid van vereniging en vergadering, recht op bewegingsvrijheid, deelname aan het culturele leven	Recht van kinderen om gehoord te worden, bijvoorbeeld door een rechter, in zaken die belangrijk voor hen zijn (bijvoorbeeld bij scheiding van ouders), en het recht op toegang tot informatie uit verschillende bronnen
Speciale groepen	Ook ik doe mee	Vrouwen, minderheden, inheemse volken, LHBTI-persoonen, mensen met een beperking	Recht op inclusie voor kinderen met een beperking, vluchtelingenkinderen

In de afgelopen decennia is er internationaal overeenstemming gegroeid dat overheden met betrekking tot mensenrechten een **drievoudige verantwoordelijkheid** hebben. Namelijk om mensen- en kinderrechten te **respecteren**, te **beschermen** en de **verplichtingen na te komen**.

- De verplichting om te **respecteren** betekent dat staten jouw mensenrechten niet mogen beperken of zich ermee mogen bemoeien. Dit vraagt niet zoveel van de overheid want die moet vooral iets nalaten. De overheid mag je geen mening opleggen, geen pijn doen en geen vrijheid ontnemen tenzij dat strikt nodig is en volgens regels gaat. Voorbeelden: de vrijheid van meningsuiting, de bescherming tegen marteling en slavernij en willekeurige gedwongen huisuitzettingen.
- De verplichting om te **beschermen** vereist dat overheden individuen en groepen beschermen tegen mensenrechtenschendingen. Bijvoorbeeld: zorgen voor een eerlijk strafproces, beschermen tegen discriminatie, seksuele uitbuiting en ook uitbuiting door werkgevers.
- De verplichting tot **nakomen** vraagt van overheden dat ze actie moeten ondernemen om het genot van fundamentele mensenrechten (zoveel mogelijk) te garanderen. Hiervoor moeten ze allerlei maatregelen nemen, zoals zorgen voor noodzakelijke wet- en regelgeving, financiën en juridisch toezicht. Bijvoorbeeld: zorgen voor kwalitatief goed en toegankelijk onderwijs, discriminatie strafbaar stellen en zorgen voor handhaving, regulering en handhaving van goede arbeidsomstandigheden. Of het zorgen dat iedereen een dak boven het hoofd heeft, bijvoorbeeld door het stimuleren van de woningmarkt en verstrekken van huursubsidie.

Hoe kun je mensen- en kinderrechten gebruiken?

1. Als **praktische richtlijn**: bijvoorbeeld voor opvoeders thuis en professionals in kinderdagverblijven, op school, in de jeugdzorg, in asielzoekerscentra, in ziekenhuizen, bij de politie en de gezondheidszorg. Onderwijzers, schoolbestuurders en leerlingen kunnen de rechten heel praktisch toepassen.
2. Als **sociaal-politiek instrument**: nationale wetten en beleid moeten voldoen aan de rechten in het VN-Kinderrechtenverdrag en andere verdragen. En waar nodig moeten ze veranderd kunnen worden. Je kunt de rechten dus gebruiken om de overheid erop te wijzen hoe ze hun beleid moeten aanpassen, bijvoorbeeld rond jeugdzorg, onderwijs en de demonstratievrijheid.

3. Als **juridisch middel**: je kunt bepalingen uit de verdragen invoeren in rechtszaken en claimen dat de norm geschonden is. In zaken waarbij kinderrechten betrokken zijn, kan de rechter toetsen aan het Kinderrechtenverdrag. Je kunt ook een klacht indienen bij het College voor de Rechten van de Mens, de plaatselijke of Nationale ombudsman of de Kinderombudsman.

* Verder lezen: Amnesty International, *De kleine mensenrechten voor dummies*, BBNC Uitgevers, Amersfoort.

NOTEN

- 19 Voor meer hierover zie www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/UDHRIndex.aspx.
- 20 De Raad van Europa zetelt in Straatsburg en heeft nu 47 lidstaten, waaronder ook landen als Rusland, Armenië en Azerbeidzjan. De organisatie is opgericht om democratie, mensenrechten en rechtsstaat te garanderen. Niet te verwarren met de meer op economische samenwerking opgerichte Europese Unie. Zie www.coe.int.
- 21 De VS is daarom niet juridisch aan dit verdrag gebonden. Maar de VS heeft het verdrag wel ondertekend en is het dus wel eens met de inhoud.
- 22 Osler & Starkey (2010), p. 48.
- 23 Amnesty International (2016), p. 17-19.

4. Mensenrechtenonderwijs

Hoe kan de school een gemeenschap zijn waar mensen- en kinderrechten worden geleerd en in de praktijk worden gebracht? Een plaats waar iedereen erbij hoort en aangemoedigd wordt om deel te nemen aan gesprekken, oefeningen en activiteiten, los van status of rol, en daardoor te groeien? Waar culturele diversiteit gevierd wordt?

In dit hoofdstuk leggen we uit hoe de school dit voor elkaar kan krijgen. Om te beginnen zijn er zes belangrijke uitgangspunten van mensen- en kinderrechten. De school kan deze toepassen in een leerproces, gericht op het ontwikkelen van competenties van de leerlingen. Daarvoor biedt dit hoofdstuk een leerlijn, met de ontwikkeling van kennis, houding en vaardigheden. Schoolleiders en leraren die concreet aan de slag willen gaan, kunnen zich richten op vier schooldomeinen. Ze kunnen daarbij aansluiten bij wat voor hun school belangrijk is en stap voor stap werken.

4.1 Zes belangrijke uitgangspunten

Uit het VN-Kinderrechtenverdrag en andere mensenrechtenverdragen volgen zes belangrijke uitgangspunten die heel goed aansluiten bij de schoolpraktijk en bij burgerschapsonderwijs. De school kan deze uitgangspunten voorop stellen en zoveel mogelijk als rode draad in alle facetten van het schoolleven verwerken.²⁴

1. Op school staan het belang en de ontwikkeling van het kind voorop
2. Leerlingen leren op school over mensen- en kinderrechten en oefenen ermee
3. We zorgen dat iedereen op school erbij hoort
4. Iedereen mag meepraten en meedoen
5. Alle leerlingen krijgen gelijke kansen om zich zo volledig mogelijk te ontplooiën
6. We nemen allen onze verantwoordelijkheid en verantwoording

1. Op school staan het belang en de ontwikkeling van de leerling voorop

Mensen- en kinderrechten:

Het belang van het kind moet voorop staan bij alle beslissingen die kinderen raken. Dat betekent dat er een belangenafweging moet zijn. Er moet steeds worden gekeken wat voor effect een beslissing heeft op kinderen en jongeren. Dit geldt voor de overheid en gemeenten als zij beleid maken. Maar ook voor scholen die onderwijs bieden aan kinderen of jeugdhulpverleners die een behandelplan maken (artikel 3 VN-Kinderrechtenverdrag).

Uitwerking op school:

Het belang en de ontwikkeling van de leerling moeten altijd voorop staan bij beslissingen die leerlingen raken. Soms vraagt dit om het tegen elkaar afwegen van belangen. Wat voor effect hebben handelingen of beslissingen op de leerlingen? Draagt een verandering bij aan de ontwikkeling van leerlingen?

2. Leerlingen leren op school over mensen- en kinderrechten en oefenen ermee

Mensen- en kinderrechten:

Als mensen- en kinderrechten goed nageleefd worden, hebben mensen de kans om hun talenten te ontplooiën. Kinderen kunnen dan veilig opgroeien en zich gezond ontwikkelen. Om voor mensenrechten te kunnen opkomen, moet je de rechten van jezelf en anderen kennen. Je moet begrijpen wat ze betekenen in het dagelijks leven. De overheid kan stimuleren dat er in het funderend en beroepsonderwijs voldoende aandacht is voor deze rechten. De overheid kan dit in wet- en regelgeving opnemen (recht op mensen- en kinderrechteneducatie, artikel 29 VN-Kinderrechtenverdrag).

Uitwerking op school:

De school integreert mensen- en kinderrechten in alle aspecten van het onderwijs: in de onderwijsmethodiek, in het curriculum en aanverwante activiteiten en het pedagogisch klimaat in de klas en op school. Leraren helpen en dagen de leerlingen uit om verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen ontwikkeling en het opkomen voor de rechten van zichzelf en anderen.

3. We zorgen op school dat iedereen erbij hoort

Mensen- en kinderrechten:

Het gaat hier om het recht op gelijke behandeling, het verbod op discriminatie en het pleidooi voor inclusie. Mensenrechten gelden voor iedereen, zonder onderscheid naar huidskleur, religie of levensbeschouwing, ras, nationaliteit, seksuele geaardheid, beperking of andere grond. Het recht op gelijke behandeling en non-discriminatie zijn dus heel belangrijk. De overheid moet zorgen voor inclusie: ervoor zorgen dat iedereen mee kan doen (artikel 2 VN-Kinderrechtenverdrag, artikel 14 EVRM).

Uitwerking op school:

De school kan deze rechten binnen het kader van het onderwijs garanderen. Op school hoort iedereen erbij, niemand wordt uitgesloten. De school garandeert een discriminatievrije onderwijsomgeving en werkt toe naar steeds inclusiever onderwijs, waar diversiteit gerespecteerd en gevierd wordt. Hoe gaan we met elkaar om in de klas en op school? Bespreken we mogelijke stereotypen en vooroordelen? Hoe zorgen we voor een pedagogisch klimaat waarbij iedere leerling er mag zijn en erbij hoort?

4. Iedereen mag meepraten en meedoen - participatie

Mensen- en kinderrechten:

Participatie als mensenrecht betekent dat iedereen kan en mag meedoen in de samenleving en meebeslissen over zaken die hem of haar aangaan. Ook kinderen en jongeren. Artikel 12 van het Kinderrechtenverdrag schrijft voor dat kinderen het recht hebben om hun mening te laten horen in zaken die het kind aangaan. Over het eigen huishouden, de school, de inrichting van de straat of op het werk. Maar ook breder, in de lokale en landelijke politiek. Iedereen moet op geschikte momenten en goed geïnformeerd kunnen meedenken en -beslissen (algemeen kiesrecht, vrijheid van meningsuiting, recht op informatie).

Uitwerking op school:

Het recht op participatie van de leerling, ook wel 'de stem van de leerling' (student voice), is cruciaal voor burgerschap. Daarmee maken leerlingen zich democratie en mensenrechten echt eigen. Dit draagt sterk bij aan een open pedagogisch klimaat. Mogen leerlingen meepraten vanuit wie ze zelf zijn, worden ze daartoe aangemoedigd en daarbij geholpen, wordt er vervolgens naar ze geluisterd en heeft de stem van de leerling dan ook enige invloed? Wat betekent dit bijvoorbeeld voor de manier waarop het onderwijs ingericht wordt? Mogen leerlingen meedenken over hun eigen onderwijsdoelen? Mogen ze meepraten en beslissen bij het aannemen van nieuwe leraren?

5. Alle leerlingen krijgen gelijke kansen om zich zo volledig mogelijk te ontplooiën

Mensen- en kinderrechten:

Ieder kind heeft recht op onderwijs op basis van gelijke kansen, ongeacht zijn of haar achtergrond, eventuele beperking, het opleidingsniveau van zijn of haar ouders of hun financiële middelen. Dit recht is vastgelegd in artikel 28 en 29 van het VN-Kinderrechtenverdrag en artikel 24 VN-Verdrag handicap en is een uitwerking van het recht op onderwijs en het recht op gelijke behandeling en verbod van discriminatie. De overheid heeft de verplichting een inclusief onderwijssysteem te ontwikkelen.²⁵

Uitwerking op school:

De school richt zich zo in dat elke leerling gelijke kansen krijgt, de beste kansen die passen bij de eigenheid van het kind. Daartoe kijkt de school naar de verschillen tussen leerlingen en sluit die het onderwijs aan bij de ontwikkelbehoefte en mogelijkheden die leerlingen hebben. Dit vraagt professionaliteit van de leerkracht om leerlingen maximaal uit te dagen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Met vaardigheden om leerlingen met een beperking onderwijs te kunnen bieden en differentiatie naar ondersteuningsbehoefte. En om subjectiviteit in de vorm van vooroordelen en aannames achterwege te laten. Om aan te voelen hoe ze écht contact kunnen maken met een kind.

6. We nemen allen onze verantwoordelijkheid en verantwoording

Mensen- en kinderrechten:

Rechten impliceren plichten. Plichten hebben echter alleen betekenis als degenen die deze moeten vervullen ook ter verantwoording geroepen kunnen worden. Overheden en overheidsinstanties moeten dus aanspreekbaar zijn op hun beleid en handelen. Ze moeten verantwoording afleggen aan de bevolking en aan degenen van wie de rechten aan de orde zijn. Als mensenrechten niet nageleefd worden, kunnen de rechthebbenden naar de rechter stappen. Of naar bijvoorbeeld de Nationale Ombudsman (met klachten over de overheid) of het College voor de Rechten van de Mens (met discriminatieklachten en signalen over mensenrechtenmisstanden). Ze kunnen zich ook richten tot de politiek of kunnen de media inschakelen.

Uitwerking op school:

Rechten impliceren plichten. Maar mensenrechtenverdragen zijn terughoudend in het formuleren van plichten voor individuen, juist omdat die door machthebbers misbruikt kunnen worden. Mensenrechten vragen wel verantwoordelijkheid en verantwoordingszin. Deze begrippen kunnen

leraar en leerlingen in de klas met elkaar bespreken. Er is ook solidariteit nodig: de bereidheid om de rechten van anderen te erkennen en er voor op te komen. Ook voor mensen met andere culturele en religieuze opvattingen dan jezelf. Nemen de leerlingen in de klas, samen met de leraar, de verantwoordelijkheid om een positief leerklimaat te creëren? Kan de leraar zijn keuzes beargumenteren? Legt de school verantwoording af aan leerlingen, ouders, het schoolbestuur en de Onderwijsinspectie? Doet de school wat zij zegt te zullen doen?

Op het eerste gezicht lijkt dit misschien geen vernieuwende aanpak. Deze uitgangspunten worden (gedeeltelijk) op school al ingezet. Regelmatig wordt er gewerkt aan het vergroten van kennis over mensen- en kinderrechten en het meebeslissen over zaken op school (formele participatie via bijvoorbeeld leerlingenraden).

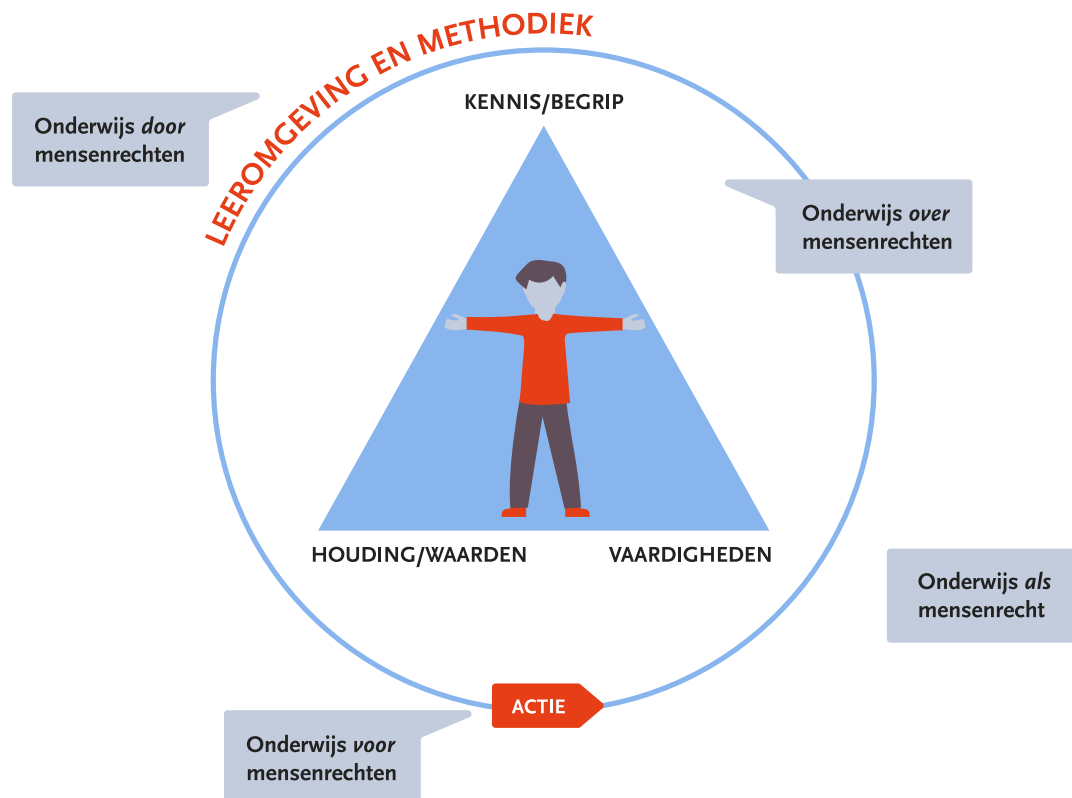
Maar het gaat in deze toolbox om het bewust en stap voor stap werken aan een integrale aanpak, die begint bij de ontwikkeling van kinderen. In hoeverre worden zij gestimuleerd om mee te denken over en bewust bij te dragen aan hun eigen ontwikkeling? In hoeverre geeft de school de leerling de kans om de verschillende houdingen ten opzichte van mensenrechten te ervaren? Stimuleert de school dat leerlingen meedenken en meedoen met zaken die in de klas, op school of erbuiten spelen?

Cyclisch proces

De crux zit hem erin dat bovengenoemde uitgangspunten op leerling-, klas- of groepsniveau én op schoolniveau steeds cyclisch doordacht, besproken en opgepakt worden. Zo kunnen verschillende initiatieven tot een samenhangend geheel gemaakt worden: een schoolbrede, integrale aanpak. Lees hierover verder in hoofdstuk 5 (Deel B).

4.2 Het leerproces

Figuur: Het leerproces voor mensen- en kinderrechten²⁶

Hoe kunnen leraren of schoolleiders de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten toepassen op een manier dat leerlingen er ook echt wat aan hebben en hun competenties op dit vlak versterkt worden? Dat kan in een rijke leeromgeving waarin kinderen de betekenis van de rechten leren en ervaren en waarin ze gestimuleerd worden actief aan de slag te gaan.²⁷

Dit leerproces is te omschrijven als het bieden van **onderwijs over, door en voor mensenrechten**.²⁸

■ **Onderwijs over mensenrechten**

Kennis en begrip bijbrengen van mensen- en kinderrechtennormen en de onderliggende waarden. Hoe zijn ze ontstaan? Wat voorkomen ze? Wat betekenen ze in het dagelijks leven? Hoe kun je ervoor opkomen? Aansluiten bij wat de leerlingen al weten en vinden. Hen van daaruit nieuwe ideeën en ervaringen helpen zoeken en ontdekken.

■ **Onderwijs door mensenrechten**

Een leeromgeving creëren waarin zowel leraren als leerlingen elkaars rechten respecteren en waar de onderliggende waarden en de uitgangspunten van mensenrechten hooggehouden worden. Werken met inclusieve, participatieve, democratische en ervaringsgerichte methodes. Leerlingen aanmoedigen om deel te nemen en bij te dragen aan dialoog en discussies en om zoveel mogelijk samen te werken en van elkaar te leren. Practice what you preach vanuit de uitgangspunten van mensenrechten. Leraren vervullen een pedagogische voorbeeldfunctie en laten het beste van zichzelf zien.

■ **Onderwijs voor mensenrechten**

Leerlingen ondersteunen bij het vertalen van het geleerde naar effectieve acties waarbij ze opkomen voor rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid en respect voor mensen- en kinderrechten. Dat kan gaan om zaken op school (situaties van pesten, uitsluiting, discriminatie) en om zaken in de (nabije) samenleving. Onderwijs dus waarbij de mensenrechtenkennis in de praktijk wordt gebracht en waarbij de leerling dus mag meepraten en meedoen (leerlingparticipatie).²⁹

Docenten en schoolleiders kunnen dit leerproces uitwerken op klasniveau en op schoolniveau. Daarvoor biedt deze toolbox handvatten in deel B. In deel C van deze toolbox zijn een flink aantal geschikte werkvormen opgenomen, geordend naar leeftijd van de leerling.

Benadrukt moet worden dat dit didactische proces het best tot zijn recht komt als mensenrechten niet alleen in de klas maar ook schoolbreed opgepakt worden.³⁰ Het wordt dan meer dan een gewoon project waarbij lessen over mensenrechten worden gegeven en kinderen luisteren. Het project verandert de school dan in een plek waar mensenrechten een integraal onderdeel zijn van de schoolgemeenschap.

4.3 Te ontwikkelen competenties

Waar moet dit leerproces toe leiden? Welke competenties gaan de leerlingen ontwikkelen om mensenrechten in het dagelijks leven te begrijpen en ervoor op te komen?

Hierbij zijn verschillende leerdimensies in het spel: kennis/begrip, vaardigheden en waarden/houding.³¹ Kennis en begrip van de betekenis van mensen- en kinderrechten zijn natuurlijk belangrijk. Maar het is essentieel dat de leerlingen ook relevante vaardigheden opdoen en werken aan houding en waarden om voor mensenrechten op te komen. Houding en waarden ontwikkelen zich als de leraar consistent aandacht besteedt aan persoonsvorming, ook wel subjectivatie genoemd. Het proces dat leidt tot een persoon die volwassen in de wereld staat. Dit vraagt de pedagogische tact van leraren om de leerling steeds individuele vrijheid en verlangens af te laten wegen tegen de collectieve vraag van goed leven en goed samenleven. Het vraagt van de leraar tijd, aandacht, geduld en vertrouwen.

Het resultaat is dat de leerling de democratische en mensenrechtelijke rechten en vrijheden op een verantwoordelijke manier leert te gebruiken.³² In het primair onderwijs komt dat ook aan bod via sociaal-emotioneel leren. Ook die vorm van leren kan doordrenkt worden met mensen- en kinderrechten.

1. **Kennis en begrip (kennen):**
Respect, rechten, plichten en verantwoordelijkheden, de geschiedenis van mensen- en kinderrechten, de belangrijkste kenmerken en het belang ervan in het dagelijks leven, de mogelijke botsing tussen mensenrechten.
2. **Vaardigheden (kunnen):**
Analytische, interactieve en probleemoplossende vaardigheden. Verschillen en overeenkomsten tussen mensen zien en waarderen. Luisteren en inleven in het denken van anderen. Zelf verantwoordelijkheid nemen om mensen- en kinderrechten in de eigen omgeving te beschermen. Genuanceerd kunnen denken, argumenteren, kritisch reflecteren.
3. **Houding en waarden (willen):**
Het naleven van (klassen)regels, zorgdragen voor goede sfeer, betrokken zijn, zichzelf en elkaar respecteren, accepteren dat mensen anders kunnen denken. Zien dat dat waardevol is, actie ondernemen.

4.4 Leerlijn mensen- en kinderrechten op school

De leerdimensies zijn hieronder uitgewerkt in een leerlijn mensenrechten op school. Deze is samengesteld uit diverse bronnen en vertaald naar de Nederlandse context.³³ De leerlijn beschrijft de beoogde ontwikkeling van competenties in verschillende fasen, met groeipunten en een toename aan complexiteit.

De makers van de toolbox ontvangen nog graag suggesties of aanvullingen voor deze leerlijn en zullen die erin verwerken. Op www.mensenrechten.nl/opschool staat de meest actuele versie.

“DOOR WAT IK HEB GELEERD OVER DISCRIMINATIE EN TOLERANTIE, KIK IK NIET LANGER NEER OP DE CULTUUR VAN ANDEREN.”

– Leerling en deelnemer aan het Human Rights Friendly School-programma van Amnesty International

Leerlijn mensenrechten op school³⁴

Groep 1-3 po		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • Weten wat je zelf wel en nog niet zo goed kan • Weten wat je nodig hebt om zo zelfstandig mogelijk te zijn • Weten wat nodig is voor een fijne, sociale groep • Begrip rechten en verantwoordelijkheden • Weten wat wel en niet mag in de groep en waarom 	<ul style="list-style-type: none"> • Het zelf (autonomie, zelfbeschikking) • Gemeenschap • Vrije meningsuiting • Verantwoordelijkheid • Gelijkheid/anders zijn • Gelijkwaardigheid • Vrijheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Discriminatie • Oneerlijkheid • Anderen pijn doen (gevoelens, fysiek) • Buitensluiten • Egoïsme
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillen en overeenkomsten tussen mensen zien • Luisteren naar anderen • Uitleggen wat je zelf van een bepaald onderwerp vindt en dat uitdragen in de groep 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen ideeën delen • Luisteren naar anderen • Naleven (klassen)regels 		

Groep 4-5 po		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • Zelfrespect • Respect voor anderen • Begrip rechten en verantwoordelijkheden • Weten dat iedereen gelijkwaardig is, ongeacht huidskleur, geloof of geslacht 	<ul style="list-style-type: none"> • Het zelf (autonomie, zelfbeschikking) • Gemeenschap • Menselijke waardigheid • Gelijkwaardigheid • Vrije meningsuiting • Verantwoordelijkheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Racisme • Discriminatie • Seksisme • Oneerlijkheid • Anderen pijn doen (gevoelens, fysiek) • Uitsluiten
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Verschillen en overeenkomsten tussen mensen zien en waarderen • Luisteren en inleven in handelen en denken van anderen • Uitleggen wat je zelf van een bepaald onderwerp vindt en dat uitdragen in de groep • Kritische denkvaardigheden • Argumenten formuleren • Positief contact kunnen maken met anderen 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen ideeën delen • Luisteren en inleven in het denken en handelen van anderen • Naleven (klassen)regels • Mede zorgdragen voor sfeer binnen groep • Waardering van anderen • Conflicten vreedzaam willen oplossen 		

Groep 6-8 po		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • De eigen rechten en die van anderen • Principes achter mensenrechten: gelijkheid, menselijke waardigheid, ontwikkeling, participatie • Betekenis van rechtsstaat, mensenrechten en democratie • Dat mensenrechten er ook voor minderheden zijn • VN-Kinderrchtenverdrag: selectie van een aantal belangrijke thema's • Wat vooroordelen en stereotypen zijn en hoe deze kunnen leiden tot discriminatie (wij/zij denken) • Weten hoe medeleerlingen aankijken tegen diversiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Het belang van mensenrechten • Individuele rechten • Vrijheid • Gelijkheid • Non-discriminatie • Rechtvaardigheid • Democratie • Rechtsstaat • Overheid • Veiligheid • Universaliteit van mensenrechten: voor iedereen en overal • Mensenrechten en verantwoordelijkheid • Kinderrechten 	<ul style="list-style-type: none"> • Discriminatie • Armoede/honger • Onrechtvaardigheid • Etnocentrisme • Passiviteit • Immigratie/vluchtelingen/ontheemding • Uitsluiting
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Onderscheid maken tussen wat mensen echt nodig hebben (waarover mensenrechten zijn) en wat mensen daarnaast graag zouden willen (<i>needs – wants</i>) • Medeleerlingen aanspreken op hun gedrag, zich inzetten om buitensluiten te voorkomen • Kritische denkvaardigheden • Actief op zoek gaan naar verschillen en overeenkomsten tussen mensen • Genuanceerd kunnen denken (verschil feiten, meningen, veronderstellingen) • Accepteren dat anderen een andere mening kunnen en mogen hebben • Situaties in de eigen omgeving kunnen koppelen aan mensen- en kinderrechten • Vragen kunnen stellen over diversiteit zonder te oordelen • Met anderen kunnen praten over diversiteit zonder dat er heftige incidenten of emoties spelen • Reflecteren 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Betrokken zijn bij de verschillende gemeenschappen waartoe de leerling behoort • Verschillen tussen mensen waarderen • Ervoor willen zorgen dat niemand buitengesloten wordt • Een actieve bijdrage leveren aan het groepsproces • Onbevooroordeeld vragen stellen over diversiteit • Conflicten vreedzaam willen oplossen 		

Onderbouw vmbo		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • Het verband tussen mensenrechten en de onderliggende waarden ervan • Dat er rechten zijn die altijd, overal en voor iedereen gelden • Waarom er mensenrechten zijn en dat ze er ook voor minderheden zijn • Dat deze vastgelegd zijn in verdragen van de Verenigde Naties en ook in Nederland gelden • Betekenis van rechtsstaat, mensenrechten en democratie • Culturele, godsdienstige en andere verschillen en overeenkomsten • Wat vooroordelen en stereotypen zijn en hoe deze kunnen leiden tot discriminatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Individuele rechten • Rechtsstaat, mensenrechten en democratie • Vrijheid • Gelijkheid • Non-discriminatie • Rechtvaardigheid • Veiligheid • Universaliteit van mensenrechten: voor menselijke waardigheid en ontwikkeling van iedereen en overal • Mensenrechten en verantwoordelijkheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Discriminatie • Onrechtvaardigheid • Etnocentrisme • Passiviteit • Immigratie/vluchtelingen/ontheemding • Exclusiviteit
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen stellen en discussiëren over de principes achter de mensenrechten: waarom? • Zelf verantwoordelijkheid nemen om mensen- en kinderrechten in de eigen omgeving te beschermen: op school of daarbuiten (participatie); met steun van schoolteam en ouders • Medeleerlingen aanspreken op hun gedrag, zich inzetten om buitensluiten te voorkomen • Inleven in omstandigheden waarin anderen soms moeten leven, zowel dichtbij huis, als in Europa, als op de wereld • Botsende mensenrechten kunnen benoemen en uitleggen 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Actie ondernemen in de eigen gemeenschap om mensen- en kinderrechten te beschermen • Betrokken zijn bij de verschillende gemeenschappen waartoe de leerling behoort • Verschillen tussen mensen waarderen • Ervoor willen zorgen dat niemand buitengesloten wordt • Onbevooroordeeld vragen stellen over diversiteit 		

<p>Kennis (kennen)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dat er rechten zijn die altijd, overal en voor iedereen gelden • Waarom deze rechten er zijn en hoe ze zijn ontstaan • Dat deze vastgelegd zijn in verdragen van de Verenigde Naties, de Raad van Europa, de Europese Unie en ook in Nederland gelden • Argumenten voor en tegen universele rechten • Weten wie verantwoordelijk is voor bescherming mensenrechten: de overheid, maar soms ook organisaties en burgers, en waar je naartoe kunt bij schending • Dat deze rechten niet vanzelfsprekend zijn en inzet vragen • Enkele voorbeelden van de gevolgen van niet-nakoming van mensenrechten voor het dagelijks leven (hier/elders) • De botsing en beperking van mensenrechten • Notie burgerlijke ongehoorzaamheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Universaliteit van mensenrechten: voor menselijke waardigheid en ontwikkeling van iedereen en overal • Dat je mensenrechten niet kwijt kunt raken, dat alle rechten even belangrijk zijn en dat het garanderen van een recht ook afhangt van de naleving van andere rechten (onvervreemdbaarheid, ondeelbaarheid en onderlinge afhankelijkheid) • Rechtstaat, mensenrechten en democratie 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitsluiting (wij/zij denken) • Passiviteit • Denken dat mensenrechten alleen elders belangrijk zijn maar niet in Nederland
<p>Vaardigheid (kunnen)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kritische denkvaardigheden • Relevantie zien en beargumenteren van mensenrechten voor het eigen dagelijkse leven van jezelf en van anderen (dichtbij en ver weg) • Beargumenteren van en reflecteren op het eigen standpunt over mensenrechten, en weergeven van het standpunt van anderen • Zich een voorstelling kunnen maken van landen waarin mensenrechten niet worden nageleefd 		
<p>Houding (willen)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Accepteren dat mensen anders kunnen denken en zien dat dat waardevol is • Actie ondernemen om mensenrechten uit te dragen en te beschermen, dichtbij en ver weg • Een rol spelen in maatschappelijk organisaties • Conflicten vreedzaam willen oplossen 		

Onderbouw havo-vwo		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • Dat er rechten zijn die altijd, overal en voor iedereen gelden • Waarom deze rechten er zijn en hoe ze zijn ontstaan • Dat deze vastgelegd zijn in verdragen van de Verenigde Naties, de Raad van Europa, de Europese Unie en ook in Nederland gelden • Dat deze rechten niet vanzelfsprekend zijn en inzet vragen • En hun betekenis in de dagelijkse praktijk, dichtbij en ver weg • Enkele voorbeelden van de gevolgen van niet-nakoming van mensenrechten voor het dagelijks leven (hier/elders) • Kennis van specifieke mensenrechten, zowel klassieke en politieke als sociale, economische en culturele rechten en hun achtergrond • Rechten en ethische vraagstukken 	<ul style="list-style-type: none"> • Internationale mensenrechten, nationaal na te leven • Ontwikkelingen op wereld-niveau: vrede en conflict, samenwerking • Dat je mensenrechten niet kwijt kunt raken, dat alle rechten even belangrijk zijn en dat het garanderen van een recht ook afhangt van de naleving van andere rechten (onvervreemd-baarheid, ondeelbaarheid en onderlinge afhankelijkheid van mensenrechten) • Mensenrechten, rechtstaat en democratie • Mensenrechten en ethiek 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitsluiting (wij/zij denken) • Passiviteit • Denken dat mensenrechten alleen elders belangrijk zijn maar niet in Nederland • Politieke keuzes niet-naleving mensenrechten (onderdrukking) • Slavernij • Kolonialisme • Aantasting van het milieu en het recht om op te groeien in een gezonde leefomgeving
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Kritische denkvaardigheden • Genuanceerd kunnen denken (verschil feiten, meningen, veronderstellingen) • Onderzoeken en informatie verzamelen • Accepteren dat anderen een andere mening kunnen en mogen hebben • Relevantie zien en beargumenteren van mensenrechten voor het eigen dagelijkse leven van jezelf en van anderen (dichtbij en ver weg) • Inleven in omstandigheden waarin anderen soms moeten leven, zowel dichtbij huis, als in Europa, als op de wereld • Botsende mensenrechten kunnen benoemen en uitleggen • Actie ondernemen om mensenrechten uit te dragen en te beschermen, dichtbij of verder weg 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Actie willen ondernemen om mensenrechten uit te dragen en te beschermen, dichtbij en ver weg • Accepteren dat mensen anders kunnen denken en zien dat dat waardevol is • Conflicten vreedzaam willen oplossen 		

Bovenbouw havo/vwo		Kernconcept mensenrechten	Specifiek mensenrechtenprobleem
Kennis (kennen)	<ul style="list-style-type: none"> • Belangrijkste mensenrechtenverdragen • Ontwikkeling mensenrechtenstandaarden • Plaats mensenrechten in de Nederlandse rechtsstaat • De mondiale, nationale en lokale context van schendingen/ verwezenlijking van mensenrechten • Verenigde Naties, Raad van Europa (mechanismen ter bescherming mensenrechten) • Botsingen en beperking van mensenrechten • Notie burgerlijke ongehoorzaamheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Internationale mensenrechten, nationaal nageleefd • Geen rangorde binnen mensenrechten • Mensenrechten en ethiek • Welke politieke prioriteit voor mensenrechten? • Afweging individuele en algemene belangen • Morele verantwoordelijkheid en geletterdheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Genocide • Marteling • Onwetendheid • Apathie, cynisme • Relativering van mensenrechten • Gevolgen economische globalisering voor mensenrechten (vwo)
Vaardigheid (kunnen)	<ul style="list-style-type: none"> • Kritische denkvaardigheden • Beargumenteerd eigen positie innemen over morele vraagstukken • Argumenteren voor en tegen universele rechten, kritisch reflecteren op het idee mensenrechten • Reflecteren op burgerlijke (on)gehoorzaamheid • Participeren als burger in democratie • Relevantie mensenrechten zien voor het dagelijks leven • Ontwikkelen van individuele en collectieve strategieën om zienswijzen uiteen te zetten, de publieke opinie te beïnvloeden en politieke invloed uit te oefenen (vwo) 		
Houding (willen)	<ul style="list-style-type: none"> • Accepteren dat mensen anders kunnen denken en inzien dat dat waardevol is • Actie ondernemen om mensenrechten uit te dragen en te beschermen, dichtbij en ver weg • Een rol spelen in maatschappelijk organisaties om naleving van mensenrechten te verbeteren 		

4.5 Werken op vier schooldomeinen

Hoe kunnen scholen met mensen- en kinderrechten aan de slag gaan? Deze toolbox stelt voor om te focussen op vier belangrijke domeinen van het dagelijks schoolleven:³⁵

- **Het schoolbeleid:** de manier waarop de school bestuurd en geleid wordt
- **Omgaan met elkaar:** een positief en open pedagogisch klimaat binnen de hele school
- **In de klas:** hoe en waarover in de klas onderwezen wordt
- **De klas- en schoolomgeving:** hoe het klaslokaal en het schoolgebouw ingericht zijn

Binnen elk van deze domeinen kan gewerkt worden aan het vormgeven van de uitgangspunten voor mensen- en kinderrechten. Niet in afzonderlijke trajecten maar waarschijnlijk elkaar overlappend en in elkaar grijpend. Sommige activiteiten van de school kunnen binnen meer dan één domein spelen.

Scholen die dit willen aangaan, kunnen aansluiten bij wat voor hun school belangrijk is. Dit hangt bijvoorbeeld af van de visie, locatie en populatie van de school. Ze kunnen innoveren. Het integreren van de mensenrechtenuitgangspunten in de vier domeinen kan stap-voor-stap gaan, in een geleidelijk proces. De school bepaalt het tempo van implementatie.

Hiernaast gaan we kort in op elk domein. In Deel B bespreken we hoe de mensenrechtenuitgangspunten binnen de verschillende domeinen gestalte kunnen krijgen. Aan de hand van reflectievragen en schoolvoorbeelden kunnen scholen dan hun eigen route uitstippelen.

Domeinen van het dagelijks schoolleven

Omgaan met elkaar (pedagogisch klimaat)	Het schoolbeleid
	In de klas
	De klas- en schoolomgeving

Schooldomeinen

Het schoolbeleid: de manier waarop de school bestuurd en geleid wordt

Een schoolbrede aanpak van de zes uitgangspunten van mensen- en kinderrechten vraagt om gezamenlijk commitment, ook van schoolleiding en het schoolbestuur. Zij zorgen ervoor dat alle mensen die deel uitmaken van de schoolgemeenschap een rol kunnen spelen in de manier waarop de school is georganiseerd, in het bijzonder de leerlingen.

Het gaat dan om zaken als leiderschap, de ontwikkeling van de schoolvisie en missie, de ontwikkeling en toepassing van schoolregels en klasafspraken en manieren van het afleggen van verantwoording. Hoe krijgen de mensenrechtenuitgangspunten binnen dit domein invulling, met name als het gaat om participatie, inclusiviteit en diversiteit?

Omgaan met elkaar: een positief en open pedagogisch klimaat binnen de hele school

Goede relaties binnen de school bevorderen een klimaat waarin iedereen gelijk is. Waar er niet gediscrimineerd wordt, waarin iedereen mee kan doen en leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Een klimaat waarin iedereen gevoel krijgt voor de balans tussen rechten en verantwoordelijkheden. Iedereen op school is daarbij betrokken.

Dit geldt niet alleen voor hoe mensen binnen de schoolgemeenschap met elkaar omgaan maar ook met mensen erbuiten. Hierbij worden de zes uitgangspunten voor mensen- en kinderrechten toegepast. Hoe gaan leerlingen

met elkaar om? Hoe zorgt de school ervoor dat elke leerling goed in z'n vel zit en gezien wordt? Hoe gaat de school om met pestproblematiek? Ook binnen een lerarenteam zijn de omgang, samenwerking en inclusie belangrijk. Denk verder aan relaties die de school onderhoudt met instanties buiten de school. Uit internationaal wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de wijze waarop er met elkaar omgegaan wordt (het pedagogisch klimaat) een belangrijke factor is bij het versterken van burgerschapscompetenties. Dit kan bijdragen aan het onderschrijven van mensen- en kinderrechten.³⁶

In de klas: hoe en waarover in de klas onderwezen wordt

In het leerproces zijn leraren uiteraard een onmisbare factor. Zij kunnen het fundamentele karakter van mensenrechtennormen (h)erkennen en verbinden aan de uitoefening van hun beroep. Zij hebben een eigen verantwoordelijkheid om bij te dragen aan de naleving van in het bijzonder kinderrechten. Dit inzicht sterkt hen om onderwijs over, door en voor mensenrechten in hun dagelijkse lespraktijk te integreren. Daarbij komt dat onderzoek aantoont dat lessen het meeste effect hebben wanneer burgerschap en mensenrechten expliciet en regelmatig (in een langdurig programma) aan bod komen. Vooral als dit verbonden wordt aan pedagogische en didactische aanpakken.³⁷ Mensen- en kinderrechten kunnen expliciet inhoudelijk aan bod komen in vakken, thema's en projecten. Voor de hand liggende vakken zijn geschiedenis en maatschappijleer. Maar denk ook aan Nederlands, drama en zelfs wiskunde. Juist bij de

onderwijsinhoud gaat het naast kennis van mensenrechten ook over vaardigheden en houding. Bij Nederlands, bijvoorbeeld, over het verschil tussen een argument en een drogreden. Dat kan meteen toegepast worden in een debat over veiligheid en privacy: 'Moet privacy wijken voor veiligheid?' En mogelijk zijn keuzemodules of buitenschoolse activiteiten te koppelen aan mensen- of kinderrechten. Zoals gezegd kan ook de manier van lesgeven of didactiek geanalyseerd worden door de bril van mensenrechten. De docent geeft leiding en structureert het programma en de lessen met het oog op het belang en de ontwikkeling van leerlingen. Leerlingen participeren, doen regelmatig aan groepswork en werken zelfstandig. Dit draagt bij aan participatie. De docent faciliteert, geeft adaptief onderwijs en werkt samen met de leerlingen. Dat draagt bij aan inclusie.

De klas- en schoolomgeving: hoe het klaslokaal en het schoolgebouw ingericht zijn

Als de omgeving niet veilig en stimulerend is, leren kinderen niet goed. Een omgeving waarin op basis van gelijkwaardigheid en positiviteit gewerkt wordt, is een randvoorwaarde om leerlingen te bewegen om zichzelf blijvend te ontwikkelen. Dat vraagt om aandacht voor de inrichting van het klaslokaal en voor de sfeer in de klas. Inclusieve posters of andere elementen, een sfeer van gelijkwaardigheid en respect. Heldere en zichtbare gedragsafspraken die samen

vastgesteld zijn. Een school die laat zien waar leerlingen aan werken, denk aan exposities en een schoolkrant. En een school die consequent een respectvol schoolklimaat bevordert. Denk ook aan fysieke toegankelijkheid van een school. Kan een leerling in een rolstoel overal terecht? Is de speelplaats zo ingericht, in overleg met de leerlingen, dat alle leerlingen kunnen spelen?

NOTEN

- 24 Voor inspiratie is onder meer geput uit Amnesty International (2012) en (2017), zie www.amnesty.org/en/human-rights-education/human-rights-friendly-schools; en de Rights Respecting Schools-opzet van Unicef UK, www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools.
- 25 College voor de Rechten van de Mens (2017), p. 17-21.
- 26 Danish Human Rights Institute (2012), p. 13.
- 27 Dit komt ook naar voren in recent onderzoek over burgerschapsonderwijs, zoals Nieuwelink e.a. (2016). Zie ook UNICEF (2014) en Verenigde Naties (2011).
- 28 Verenigde Naties (2011).
- 29 Raad van Europa (2015), p. 19, 35 ev. en Struthers (2014).
- 30 Nieuwelink e.a. (2016), p. 14 ev.
- 31 Afgeleid van de taxonomie van onderwijspsycholoog Benjamin Bloom (Taxonomy of Educational Objectives, 1956) en ook www.cursuscurriculumontwerp.slo.nl/toolkit/Checklist__taxonomie_van_Bloom_.docx/. Zie ook Raad van Europa (2016).
- 32 Biesta (2015) en (2018).
- 33 Aangepast van Oomen & Vrolijk (2010) en Flowers (2000).
- 34 Aangepast van Oomen & Vrolijk (2010) en Flowers (2000).
- 35 Voor inspiratie is onder meer geput uit Amnesty International (2012) en (2017); en de Rights Respecting Schools-opzet van Unicef UK, www.unicef.org.uk/rights-respecting-schools.
- 36 Nieuwelink e.a. (2016), p. 16-18.
- 37 Nieuwelink e.a. (2016), p. 18-20.

Bijlagen

1. Verkorte versie Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en VN-Kinderrechtenverdrag

Universele Verklaring van de Rechten de Mens in makkelijk Nederlands³⁸

Artikel 1. Vrijheid en gelijkheid

Alle mensen worden vrij en met gelijke rechten geboren.

Artikel 2. Geen discriminatie

Iedereen heeft recht op alle mensenrechten ongeacht of je jongen of meisje, man of vrouw bent, welke huidskleur je hebt, welke godsdienst je hebt of welke taal je spreekt.

Artikel 3. Onschendbaarheid van de persoon

Je hebt recht op leven en recht op leven in vrijheid en veiligheid.

Artikel 4. Geen slavernij

Slavernij is verboden.

Artikel 5. Geen onmenselijke behandeling

Het is verboden te martelen.

Artikel 6. Erkenning als persoon

Je hebt recht op dezelfde bescherming als iedereen en op erkenning door de wet.

Artikel 7. Gelijkheid voor de wet

De wet moet voor iedereen hetzelfde zijn; iedereen moet volgens de wet op dezelfde manier behandeld worden.

Artikel 8. Rechtsbescherming van grondrechten

Je hebt recht om hulp van een rechter te vragen, als je vindt dat je volgens de wetten van je land niet goed wordt behandeld.

Artikel 9. Geen willekeurige vrijheidsbeneming

Niemand heeft recht je zomaar gevangen te zetten of je het land uit te sturen.

Artikel 10. Recht op een eerlijk proces

Als je terecht moet staan, dan moet dat eerlijk en in het openbaar gebeuren. De mensen die je berechten, mogen zich niet door anderen laten beïnvloeden (onafhankelijke rechters).

Artikel 11. Schuld moet bewezen worden

Je bent onschuldig totdat je schuld bewezen is; je hebt het recht je te verdedigen tegen beschuldigingen.

Artikel 12. Geen aantasting in persoonlijke sfeer (recht op privacy)

Je hebt recht op bescherming als iemand je lastigvalt, je brieven opent of kwaad van je spreekt.

Artikel 13. Vrije mobiliteit

Je hebt het recht om te gaan en staan waar je wilt in eigen land. Je mag ieder land (ook je eigen land) verlaten.

Artikel 14. Asielrecht

Als mensenrechten bedreigd worden, heb je het recht om naar een ander land te gaan en dat land te vragen om jou te beschermen (asiel aan te vragen).

Artikel 15. Recht op nationaliteit

Je hebt het recht een eigen naam en nationaliteit te hebben, d.w.z. tot een land te behoren.

Artikel 16. Geen discriminatie bij en onvrijheid bij trouwen

Je mag trouwen met wie je wil en een gezin stichten.

Artikel 17. Recht op eigendom

Je hebt het recht om dingen te bezitten en niemand mag die bezittingen zomaar afpakken.

Artikel 18. Vrijheid van geweten en godsdienst

Je mag je eigen godsdienst of overtuiging kiezen en daarnaar leven.

Artikel 19. Vrijheid van meningsuiting

Je mag uitkomen voor je mening en je mag overal informatie vandaan halen.

Het VN-Kinderrechtenverdrag, vertaald voor kinderen en jongeren³⁹

Artikel 20. Recht vereniging en vergadering

Je hebt het recht om zelf een vereniging te vormen en te vergaderen als je dat wilt. Niemand mag je dwingen om ergens lid van te worden.

Artikel 21. Recht om het land mee te besturen en kiesrecht

Je hebt het recht om deel te nemen aan de politiek van je land, door zelf politicus te worden of om via eerlijke verkiezingen op anderen te stemmen.

Artikel 22. Recht op maatschappelijke zekerheid

Je hebt het recht om jezelf te ontwikkelen en te profiteren van de omstandigheden (voor werk, cultuur, sociale zorg) in je land.

Artikel 23. Recht op werk

Je hebt recht op werk in het beroep dat je zelf kiest; je hebt ook recht op eerlijk loon voor het werk dat je doet. Mannen en vrouwen moeten voor hetzelfde werk evenveel betaald krijgen. Vakbonden zijn vrij.

Artikel 24. Recht op vrije tijd en vakantie

Je hebt recht op rust, vrije tijd en betaalde vakantie.

Artikel 25. Recht op redelijk levensniveau en sociale voorzieningen

Je hebt recht op alles wat nodig is om ervoor te zorgen dat je niet ziek wordt, geen honger hebt en een dak boven je hoofd hebt. Als je ziek of oud, moet je worden geholpen; daar moet de overheid voor zorgen.

Artikel 26. Recht op onderwijs

Je hebt het recht om naar school te gaan.

Artikel 27. Deelneming aan cultureel leven

Je hebt het recht om te genieten van kunst, cultuur en wetenschap. Als kunstenaar, schrijver of wetenschapper heb je recht op bescherming.

Artikel 28. De overheid moet zorgen voor naleving UVRM

De autoriteiten in je land moeten ervoor zorgen dat de mensenrechten nageleefd worden.

Artikel 29. Wederzijdse rechten en plichten

Je hebt ook plichten tegenover de mensen om je heen, zodat ook hun mensenrechten kunnen worden beschermd. De wetten en de democratie moeten de mensenrechten beschermen.

Artikel 30. Geen misbruik UVRM

Geen enkel land en geen enkel mens mag de UVRM misbruiken om mensenrechten te vernietigen.

Artikel 1: Wie is een kind?

Een persoon die jonger dan achttien jaar is, is een kind. Alles wat in dit verdrag staat, geldt voor ieder kind.

Artikel 2: Bescherming tegen discriminatie

Alle rechten gelden voor alle kinderen, waar je ook vandaan komt. De overheid moet er alles aan doen om kinderen te beschermen tegen discriminatie en moet haar best doen om te zorgen dat kinderen gebruik kunnen maken van hun rechten.

Artikel 3: Het kind eerst

Als er iets geregeld wordt voor een kind, moet altijd eerst gekeken worden naar wat voor dat kind goed is. Als ouders – of anderen die voor kinderen zorgen – het kind niet goed (kunnen) verzorgen, dan moet de overheid het kind en de ouders helpen.

Artikel 4: Uitvoeren van de rechten

De overheid moet er alles aan doen om te zorgen dat kinderen ook echt gebruik kunnen maken van hun rechten.

Artikel 5: Wat moeten de ouders doen?

De ouders en anderen helpen het kind bij zijn of haar rechten. De ouders en anderen moeten goed voor het kind zorgen. Zij moeten zorgen voor goed eten, een goed huis en dat het kind naar school kan gaan. Als de ouders het niet goed doen, dan moet de overheid helpen.

Artikel 6: (Over)leven en ontwikkelen

Elk kind heeft het recht op leven. De overheid moet zorgen dat het kind kan (over)leven en zich kan ontwikkelen.

Artikel 7: Naam en nationaliteit

Elk kind heeft vanaf de geboorte recht op een naam en nationaliteit. Bijvoorbeeld: als je de Nederlandse nationaliteit hebt, ben je Nederlander. Elk kind heeft het recht om te weten wie zijn of haar ouders zijn. Ook heeft een kind het recht om door zijn of haar ouders te worden verzorgd. De overheid moet dit goed regelen.

Artikel 8: Identiteit

Ieder land moet de identiteit (wie je bent) van kinderen beschermen. De overheid moet ervoor zorgen dat kinderen hun naam, nationaliteit en familiebanden houden of krijgen als ze die niet hebben. De identiteit van een kind mag niet zomaar worden veranderd.

Artikel 9: Kind gescheiden van vader of moeder

Elk kind moet bij zijn of haar ouders kunnen wonen en opgroeien. Als dit echt niet kan, moet het kind in ieder geval met beide ouders contact kunnen houden. Alleen als het echt niet goed is voor een kind, kan het contact met één of beide ouders verboden worden.

Artikel 10: Gezin bij elkaar brengen

Als de vader, moeder of beide ouders van een kind in een ander land wonen, moeten zij bij elkaar op bezoek kunnen gaan en moet het gezin bij elkaar kunnen wonen. Als het kind toestemming vraagt om samen met zijn of haar ouders in een land te wonen, moet de overheid hier zo snel mogelijk en netjes antwoord op geven.

Artikel 11: Ontvoeren en vasthouden van kinderen

Kinderen mogen niet zonder dat zij het zelf willen of zonder toestemming van hun ouders naar een ander land gebracht worden. Ze mogen ook niet gedwongen worden om daar te blijven. Als de vader of de moeder dit doet, zonder toestemming van de andere ouder, dan mag het ook niet. De overheid moet ervoor zorgen dat dit niet gebeurt. Landen moeten daar samen afspraken over maken.

Artikel 12: Mening van kinderen

Kinderen mogen hun mening geven. Zeker als het over henzelf gaat. Naar die mening moet worden gevraagd en ook echt worden geluisterd. De overheid moet hiervoor zorgen.

Artikel 13: Vrij om een mening te geven

Kinderen mogen op allerlei manieren hun mening geven. Dit betekent ook dat kinderen informatie mogen verzamelen zodat ze hun mening kunnen vormen. De rechten van anderen moeten wel gerespecteerd worden. Iemand vals beschuldigen of beledigen van groepen mensen vanwege ras, religie, geslacht, seksuele gerichtheid of handicap mag niet.

Artikel 14: Vrij om te denken en een godsdienst te kiezen

Kinderen zijn vrij om te denken wat ze willen. Zij mogen hun eigen mening hebben over wat goed en slecht is. Ook moeten zij hun eigen godsdienst kunnen kiezen. Het is wel de bedoeling dat ouders de kinderen bij deze dingen helpen en begeleiden.

Artikel 15: Vrij om in groepen bij elkaar te komen en te vergaderen

Kinderen moeten in een groep bij elkaar kunnen komen. Ook moeten zij lid van een club kunnen worden en mogen zij zelf een club beginnen. Bijvoorbeeld de voetbal- of turnvereniging. Wel moeten kinderen de rechten van anderen respecteren.

Artikel 16: Privacy

Niemand mag zich zomaar bemoeien met het privéleven en gezinsleven van kinderen. Niemand mag ongevraagd in de woning van een kind komen. Niemand mag ongevraagd brieven, sms'jes of e-mails bekijken die een kind schrijft of krijgt.

Artikel 17: Informatie

Kinderen moeten informatie uit verschillende boeken, televisie, radio, kranten of van internet kunnen halen. De overheid moet hier voor zorgen. Ook moet er informatie geschreven worden die voor kinderen interessant is en waar ze wat van kunnen leren. De overheid moet kinderen beschermen tegen informatie die niet goed voor ze is. Daar moeten goede afspraken over gemaakt worden. Er moet rekening worden gehouden met verschillende talen en culturen van kinderen.

Artikel 18: Goede opvoeding

Ouders moeten ervoor zorgen dat hun kinderen een goede opvoeding krijgen. Als ze hierbij hulp nodig hebben, moeten ze die kunnen krijgen van de overheid. Bijvoorbeeld van mensen die veel weten over hoe je het beste voor kinderen kunt zorgen. Of hoe je ze moet opvoeden. Ook moet er kinderopvang zijn, voor als ouders werken.

Artikel 19: Geen misbruik en kindermishandeling

Kinderen mogen niet mishandeld worden, misbruikt worden of geweld worden aangedaan. Ouders en anderen die voor kinderen zorgen, moeten genoeg aandacht hebben voor de kinderen; kinderen mogen niet verwaarloosd worden. De overheid moet duidelijk maken dat kinderen niet mishandeld mogen worden. Als kinderen wel mishandeld worden, dan moeten zij meteen hulp krijgen.

Artikel 20: Bescherming van kinderen zonder gezin

Een land moet zorgen voor extra bescherming van een kind dat niet in zijn eigen gezin kan wonen. Soms is het de beste oplossing om op een hele andere plek te gaan wonen. Dit is dan een plek waar kinderen in deze situaties goed verzorgd worden. Bijvoorbeeld in een pleeggezin of een opvanghuis met andere kinderen.

Artikel 21: Adoptie

Adoptie is het aannemen van een kind als jouw eigen kind. Dat moet mogelijk zijn, maar alleen als het echt goed is voor het kind. Het kan niet zomaar geregeld worden. Kinderen moeten beschermd worden tegen adoptie die niet volgens de regels is gegaan.

Artikel 22: Vluchtelingenkinderen

Als een kind moet vluchten naar een ander land, moet het kind in dat land beschermd en geholpen worden. Daarvoor zijn speciale organisaties die veel weten over vluchtelingen en alles wat daar mee te maken heeft. Zij moeten ook helpen om de familie van het kind te vinden.

Artikel 23: Gehandicapte kinderen

Gehandicapte kinderen moeten goede zorg en onderwijs krijgen, zodat ze zich zo goed mogelijk kunnen ontwikkelen. Gehandicapte kinderen moeten zo zelfstandig mogelijk kunnen leven. Ze moeten kunnen meedoen in de wereld.

Artikel 24: Gezondheid

Kinderen moeten gezond kunnen opgroeien en hebben recht op goede zorg. Als een kind ziek is, moet het behandeld kunnen worden. Er moeten goede ziekenhuizen en dokters in de buurt zijn. De overheid moet kinderen en hun ouders goed informeren over gezondheid en voeding. Landen moeten elkaar helpen om te zorgen dat alle kinderen gezond blijven.

Artikel 25: Kinderen die niet thuis wonen

Soms is het beter voor een kind om niet meer thuis te wonen. Als dit zo is, moet wel extra worden opgelet hoe het met dit kind gaat. Als het goed gaat, kan het kind misschien weer terug naar huis.

Artikel 26: Financiële hulp van de overheid

Kinderen hebben recht op financiële hulp van de overheid als zij dit nodig hebben. De overheid moet dit regelen.

Artikel 27: Wat kinderen nodig hebben

Ieder kind moet genoeg te eten en te drinken krijgen en een huis hebben om in te wonen. Een kind moet kunnen doen en leren wat goed voor hem is. Ouders moeten ervoor zorgen dat dit mogelijk is. Als ouders dit niet kunnen, dan moet de overheid hen helpen.

Artikel 28: Onderwijs

Ieder kind moet naar school kunnen gaan. Kinderen moeten gratis naar de basisschool kunnen. Ze moeten ook zoveel mogelijk voortgezet onderwijs en hoger onderwijs kunnen volgen, als zij dat willen. Een leraar mag niet schreeuwen tegen een kind, en ook mag een leraar een kind niet slaan of uitschelden. Landen moeten elkaar helpen om te zorgen dat ieder kind naar school kan.

Artikel 29: Wat moeten kinderen leren op school

Kinderen moeten op school hun talenten kunnen ontwikkelen. Of het nu gaat om tekenen of taal, sport of om kunst. Kinderen moeten worden voorbereid op een leven in een wereld waarin je vrij bent. Ze moeten leren over mensenrechten. En ze moeten leren hun ouders, anderen en de natuur te respecteren.

Artikel 30: Eigen taal en cultuur

Kinderen met een taal en cultuur die anders is dan van de meeste mensen in het land worden een minderheid genoemd. Minderheden hebben recht op hun eigen taal, cultuur en godsdienst.

Artikel 31: Spel en vrije tijd

Ieder kind heeft recht op rust en vrije tijd. In zijn vrije tijd moet een kind kunnen spelen. Het moet ook voor alle kinderen mogelijk zijn om een museum te bezoeken, naar de film te gaan of een theater te bezoeken.

Artikel 32: Geen kinderarbeid

Ieder kind moet beschermd worden tegen werk dat niet goed is voor de gezondheid. Ook mag een kind niet werken als het daardoor niet naar school kan. Landen moeten duidelijke afspraken maken, zoals hoe oud je moet zijn om betaald werk te doen en hoeveel uur je per dag of week mag werken.

Artikel 33: Geen drugs

Ieder kind moet beschermd worden tegen drugs. Ook mogen kinderen niet gebruikt worden voor het maken en verkopen van drugs.

Artikel 34: Seks met kinderen, kinderprostitutie en kinderpornografie

Seks hebben met kinderen is verboden. Voor seks wordt soms geld betaald. Als je betaald krijgt voor seks, heet dat prostitutie. Kinderen moeten daartegen beschermd worden. Het is verboden om geld te verdienen aan kinderen die gedwongen worden seks te hebben. Er mogen geen foto's of films van kinderen gemaakt worden die met seks te maken hebben.

Artikel 35: Ontvoeren, kopen en verkopen van kinderen

Het is verboden om kinderen te ontvoeren of te verkopen. De overheid moet er alles aan doen om dit te voorkomen.

Artikel 36: Andere manieren van misbruik van kinderen

Het is verboden om kinderen te gebruiken voor werk, drugs en seks. Kinderen mogen niet verkocht worden. Artikel 32 en 35 zeggen dat heel duidelijk. Elke andere manier om kinderen op een manier te gebruiken die niet goed voor hen is, is ook verboden.

Artikel 37: Opsluiten van kinderen

Het is verboden om kinderen te straffen door ze te slaan of op een andere manier pijn te doen. Kinderen mogen niet zomaar opgesloten of gearresteerd worden. Dit mag alleen gebeuren volgens de regels, als het niet anders kan en zo kort mogelijk. Kinderen kunnen niet de doodstraf krijgen en mogen niet levenslang opgesloten worden. Ze mogen in principe niet samen met volwassenen opgesloten worden. Dit mag alleen als het voor het kind goed is. Kinderen moeten hulp kunnen krijgen van iemand die de wet goed kent; een advocaat die voor hem of haar opkomt. Elk kind moet ook contact kunnen hebben met zijn of haar familie en bezoek kunnen krijgen als hij opgesloten zit.

Artikel 38: Oorlog

Voor kinderen die jonger zijn dan vijftien jaar is het verboden om mee te doen in het leger van een land. Ook mogen zij niet meedoen aan een oorlog. Als er oorlog is in een land moeten volwassenen en kinderen beschermd en verzorgd worden.

Artikel 39: Zorg voor slachtoffers

Kinderen die het slachtoffer zijn van geweld, mishandeling, verwaarlozing en uitbuiting moeten goede hulp krijgen. Ze moeten geholpen worden om weer verder te kunnen met hun leven.

Artikel 40: Kinderstrafrecht

Als een kind iets doet wat volgens de wet verboden is, moet hij of zij terecht worden. Er gelden speciale regels voor kinderen. Er moet rekening gehouden worden met hun leeftijd. Bovendien is het belangrijk dat een kind na zijn straf weer goed verder kan leven. Ieder kind moet hulp kunnen krijgen van iemand die de wet goed kent, bijvoorbeeld een advocaat. Kinderen moeten straffen krijgen die bij kinderen passen.

Artikel 41: Beter regels

Het kan zijn dat in de wet van een land regels zijn afgesproken, die beter zijn voor een kind dan de regels in dit verdrag. Dan gaan die regels voor. Dat is zo voor regels in één land maar ook voor afspraken tussen meer landen.

In de **artikelen 42 tot en met 54** staan de volgende afspraken:

1. Alle landen moeten zorgen dat kinderen, jongeren en volwassenen weten wat er in het verdrag staat.
2. Een groep van tien mensen die veel weten over de rechten van kinderen moet de landen in de gaten houden. Deze groep wordt het Kinderrechtencomité genoemd. Iedere vijf jaar sturen de landen een verslag naar het Kinderrechtencomité, zodat dit comité kan kijken of de landen zich aan de kinderrechten houden.
3. Iedereen moet de verslagen van de landen kunnen lezen.
4. Het Kinderrechtencomité kan onderzoeken laten doen die te maken hebben met de rechten van kinderen. Zij kunnen dat onderzoek met de regering van het land bespreken.
5. Organisaties zoals UNICEF moeten ook opletten of het goed gaat met de kinderrechten in alle landen. Zij maken daar rapporten over en mogen aanwezig zijn bij vergaderingen van het Kinderrechtencomité.

NOTEN

- 38 Zie [amnestynijmegen.nl/index.php/educatie/mensenrechten-in-normaal-nederlands](https://www.amnestynijmegen.nl/index.php/educatie/mensenrechten-in-normaal-nederlands) en www.amnesty.nl/encyclopedie/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-uvrm-korte-versie.
- 39 UNICEF Nederland, Kinderrechtenverdrag voor kinderen en jongeren, Den Haag. Te vinden op www.unicef.nl/files/unicef-kinderrechtenverdrag-voorkinderenenjongeren.pdf.

2. Gebruikte literatuur

Amnesty International (2012), *Becoming a human rights friendly school. A guide for schools around the world*, Londen: Amnesty International Ltd.

Amnesty International (2016), *De kleine mensenrechten voor dummies*, Amersfoort: BBNC Uitgevers

Amnesty International (2017), *Human rights friendly schools toolkit*, Londen: Amnesty International Ltd.

Bajaj, M. (ed.) (2017), *Human Rights Education. Theory, research, praxis*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Biesta, G. (2015), *Het prachtige risico van onderwijs*, Culemborg: Uitgeverij Phronese

Biesta, G. (2018), *Tijd voor pedagogiek. Over de pedagogische paragraaf in onderwijs, opleiding en vorming (oratie Utrecht UvH)*, Utrecht: Uitgeverij Net Aan Zet

Bron, J. & Van Vliet, E. (2012), *Burgerschaps- en mensenrechteneducatie. Curriculumvoorstel*. Enschede: SLO

College voor de Rechten van de Mens (2015), *Advies Mensenrechten op school*, Utrecht

College voor de Rechten van de Mens (2017a), *Armoede, sociale uitsluiting en mensenrechten. Jaarlijkse rapportage 2016*, Utrecht

College voor de Rechten van de Mens (2017b), *VN-verdrag handicap in Nederland 2017. Jaarlijkse rapportage over de naleving van het VN-verdrag handicap in Nederland*, Utrecht

Cook - Sather (2006), 'Sound, Presence, and Power: "Student Voice" in Educational Research and Reform', in: *Curriculum Inquiry* 36(2006)4, pp. 359 – 390

Covell, K. & Howe, B. (2005), *Empowering Children: Children's Rights Education as a Pathway to Citizenship*, Toronto: University of Toronto Press

Danish Human Rights Institute (2012), *The human rights education toolbox. A practitioner's guide to planning and managing human rights education*, Kopenhagen

Eidhof, B. (2018), *Het Wilhelmus voorbij. Over het ontwikkelen van burgerschap in het onderwijs*, Amsterdam: Van Genneep

Flowers, N. (2010), *The human rights education handbook. Effective practices for learning, action and change*, Minneapolis: Human Rights Resource Center, University of Minnesota

Galenkamp, H. & Schut, J. (2018), *Handboek professionele schoolcultuur*, Huizen: Uitgeverij Pica

Hart, R. (1992), *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*, Londen: Earthscan

Inspectie van het Onderwijs (2016), *Burgerschap op school*, Utrecht

Inspectie van het Onderwijs (2018), *Staat van het onderwijs 2016-2017*, Utrecht

Kaulingfreks, F. (2017), *Straatpolitiek. Op zoek naar nieuw engagement*, Amsterdam: Boom uitgevers

Kennisrotonde (2017), *Hoe ontstaan bij jonge kinderen stereotype associaties van huidskleur met eigenschappen of gedrag, en hoe kun je de ontwikkeling van vooroordelen stoppen*, KR. 173, Den Haag: NRO. www.nro.nl/wp-content/uploads/2017/05/173-antwoord-Zelfbeeld.pdf

Lee, J. e.a. (2015), *Teaching and learning about child rights: A study of implementation in 26 countries*, Geneva: Queen's University & UNICEF

Lundy, L. (2007), 'Voice is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child', in: *British Educational Research Journal* Vol. 33, No. 6, December 2007, p. 927 - 942, Londen: Routledge

- Lücke e.a. (eds.) (2016)**, *Change – Handbook for History Learning and Human Rights Education*, Frankfurt am Main: Wochenschau Verlag
- Migchelbrink, F. (2016)**, *De kern van participatief actieonderzoek*, Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Munniksma e.a. (2017)**, *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Nieuwelink, H., e.a. (2016)**, *Onderwijs in burgerschap: wat scholen kunnen doen*, Amsterdam: Kohnstamm Instituut
- OECD (2018)**, *The resilience of Students with an Immigrant Background. Factors that shape well-being*, Parijs: OECD Publishing
- Onderwijsraad (2010)**, *Ouders als partners*, Den Haag
- Onderwijsraad (2016)**, *De volle breedte van onderwijskwaliteit*, Den Haag
- Oomen, B. & Vrolijk, M. (2010)**, *Inspiratie voor mensenrechteneducatie. Democratisch burgerschap en mensenrechten in het (burgerschaps)onderwijs*, Leiden: NJCM-Boekerij
- Oomen, C., Hooijdonk, M. & Van Smit, K. (2014)**, *De lerende organisatie: Wat is het en hoe geef je er vorm aan? Resultaten van een onderzoek op twaalf Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs*, Utrecht: Universiteit Utrecht, Onderwijsadvies & Training (COLUU)
- Oostrik, H. (2005)**, 'Herstelrecht als basis voor een verbindende school', in: *ToolKit VO/BVE – De leerling in ontwikkeling*, Alphen aan de Rijn: Kluwer
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (2012)**, *Guidelines on Human Rights Education for Secondary School*, Wenen
- Osler, A. & Starkey, H. (2010)**, *Teachers and human rights education*, Londen: UCL Institute of Education Press
- den Otter, M. (2015)**, 'Voicing: geef leerlingen een stem', in: *TIB Tool, Tijdschrift voor interne begeleiders*, Dordrecht: Instando
- Pauw, L. (2013)**, *De Vreedzame School. Onderwijs en de maatschappelijke vorming van de leerling*, Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Pauw, L. (2018)**, *Burgerschapsvorming op weg naar volwassenheid*, Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Raad van Europa (2015)**, *Compass – Manual for human rights education with young people*. 2e druk, Straatsburg
- Raad van Europa (2010)**, *Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*. Adopted in the framework of recommendation CM/Rec (2010) of the Committee of Ministers of the Council of Europe
- Raad van Europa (2016)**, *Competences for democratic cultures. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*, Straatsburg: Council of Europe Publishing
- Reitsma, M. & de Wit, C. (2014)**, *Veiligheid & Participatie. Werken aan de school als gemeenschap met medewerkers, leerlingen en ouders. Onderzoeksrapportage*, Den Bosch: KPC Groep
- Sebba, J. & Robinson, C. (2010)**, *Evaluation of Unicef's right respecting school award*, University of Brighton en University of Sussex
- Sol, Y. & Stokking, K. (2008)**, *Leerlingenparticipatie in het VO. Vormen, processen, effecten, IVLOS en Afdeling Onderwijskunde*, Utrecht: Universiteit Utrecht
- Spee, I. & Reitsma, M. (2015)**, *Puberaal, lastig of radicaliserend?*, Utrecht: IVP, Arq en KPC Groep
- Struthers, A. (2014)**, 'Human rights education: educating about, through and for human rights', in: *International Journal of Human Rights* 19(1), pp. 55-73
- Thijs, A. & Ridder, de, H. (2012)**, *Leermiddelenanalyse Mensenrechten*, Enschede: SLO
- UNICEF (2014)**, *Child rights education toolkit: rooting child rights in early childhood education, primary and secondary schools*, Geneva
- Vermaak, H., (2015)**, *Plezier beleven aan taaie vraagstukken. Werkingsmechanismen van vernieuwing en weerbaarheid*, Deventer: Vakmedianet
- Vermaak, H. (2017)**, *De wereld verandert - Nu wij nog*, Deventer: Vakmedianet
- Verbiest, E. (2003)**, 'Collectief leren, professionele ontwikkeling en schoolontwikkeling: facetten van professionele leergemeenschappen', in: Creemers, B. e.a. (red.), (2003), *Handboek schoolorganisatie en onderwijsmanagement, Leiding geven in bestel, school en klas*, Deventer: Kluwer, p. E4300 1-24
- Verenigde Naties (2004)**, *ABC: Teaching human rights – Practical activities for primary and secondary schools*, New York

Verenigde Naties (2011), *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*, door de Algemene Vergadering aangenomen op 8 april 2011 (A/HRC/RES/16/1)

de Winter, M. (1995), *Kinderen als medeburgers; kinder- en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*, Utrecht: De Tijdstroom

de Winter, M., Baerveldt, C. & Kooistra, J. (1998). 'Enabling children: participation as a new perspective on child-health promotion', in: *Child Care Health and Development*, 24, pp. 1-8.

3. Relevante adressen

Nationaal

Amnesty International Nederland

Amnesty International is een internationaal georganiseerde beweging met een internationaal secretariaat in Londen, regionale kantoren in Afrika, Azië, Europe, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten, en nationale afdelingen in 70 landen over de hele wereld. Bij het Nederlandse landelijk secretariaat kunt u terecht voor onder andere educatief materiaal, acties, gastlessen, masterclasses en materiaal voor spreekbeurten en de maatschappelijke stage. Voor basis- en voortgezet onderwijs en ook mbo.

➤ www.amnesty.nl en www.amnesty.nl/wat-we-doen/educatie

Anne Frank Stichting

In samenwerking met Otto Frank, Anne Franks vader, wordt op 3 mei 1957 de Anne Frank Stichting opgericht. Het is een onafhankelijke non-profitorganisatie die de onderduikplek van Anne Frank beheert en openstelt en Annes levensverhaal wereldwijd onder de aandacht brengt. De Anne Frank Stichting maakt lesmateriaal en geeft workshops over onder andere Anne Frank, de Tweede Wereldoorlog, de Holocaust, antisemitisme en vooroordelen. Gericht op basisonderwijs, vmbo, havo/vwo, mbo, pabo.

➤ www.annefrank.org/nl/educatie

Centrum voor Mondiaal Onderwijs

Het Centrum voor Mondiaal Onderwijs maakt lesmateriaal voor basis- en voortgezet onderwijs voor verschillende vakken of projecten. De onderwerpen: ontwikkelingssamenwerking, oorlog & vrede, mensenrechten, milieu, duurzame ontwikkeling en Europa. Het CMO is deel van de Faculteit Managementwetenschappen van de RU Nijmegen.

➤ www.cmo.nl

College voor de Rechten van de Mens

Het College voor de Rechten van de Mens is het onafhankelijke Nederlandse mensenrechteninstituut. Het College komt op voor mensenrechten door onderzoek, advies en voorlichting. Je kunt bij het College terecht voor individuele klachten over de naleving van de gelijke behandelingswetgeving. Een andere taak van het College is om te stimuleren dat er in het onderwijs aandacht is voor mensenrechten. Je kunt het terecht bij het College voor ondersteuning bij het gebruiken van de Toolbox Mensenrechten op school.

➤ www.mensenrechten.nl en www.mensenrechten.nl/opschool

Defence for Children

Defence for Children is een internationaal opererende organisatie die opkomt voor de rechten van kinderen. Defence for Children gebruikt het VN-Kinderrechtenverdrag en alle daaruit voortvloeiende jurisprudentie en andere internationale verdragen als uitgangspunt om kinderrechten geïmplementeerd te krijgen en de naleving te monitoren. De organisatie maakt zich ook sterk voor het recht op inclusief onderwijs. Onderwijs waar kinderen met én zonder beperking samen kunnen leren, werken en spelen. Via het platform In1school worden goede voorbeelden van inclusief onderwijs in de praktijk gedeeld en kennis en ervaring op dit gebied uitgewisseld.

➤ www.defenceforchildren.nl en www.in1school.nl

Movies that Matter

Stichting Movies that Matter, opgericht in maart 2006, vindt haar oorsprong in het Amnesty International Film Festival. Zij nam de activiteiten van dit festival over en breidde deze uit, in binnen- en buitenland. Movies that Matters wil ogen openen voor mensenrechten en zet film in voor het stimuleren van de dialoog over een rechtvaardige wereld, de beïnvloeding van de publieke opinie en de motivering tot inzet voor mensenrechten en een duurzame samenleving. Movies that Matters organiseert een jaarlijks filmfestival in maart en biedt films, lesmateriaal en docententrainingen voor alle onderwijsniveaus.

➤ www.moviesthatmatter.nl/educatie

Platform Mensenrechteneducatie

Het Platform Mensenrechteneducatie is een los samenwerkingsverband van mensen- en kinderrechtenorganisaties die allen gastlessen of lesmaterialen over mensenrechteneducatie aan scholen aanbieden. Ook bieden zij scholen hierover advies op maat. Zij pleiten tezamen voor een schoolbrede benadering van mensen- en kinderrechten op school.

➤ www.mensenrechteneducatie.nl

SLO

SLO (het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) ontwikkelt samen met het onderwijsveld de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen. SLO creëert inzicht en overzicht in curriculumvraagstukken voor onderwijs en overheid, ondermeer ook over burgerschap. SLO biedt daarvoor handreikingen en voorbeeldleerplannen en speelt SLO een rol bij diverse initiatieven om scholen op het gebied van burgerschap en mensenrechten meer houvast te bieden.

➤ www.slo.nl en ➤ www.burgerschapindeschool.nl/onderwijs-aanbod/kinder-en-mensenrechten

UNICEF Nederland

UNICEF is sinds 1946 de organisatie die ervoor zorgt dat kinderen in de hele wereld een goede kindertijd kunnen hebben. Het is de kinderrechtenorganisatie van de Verenigde Naties. De organisatie houdt ook in de gaten of de overheid in het Nederlandse Koninkrijk de afspraken in het Kinderrechtenverdrag nakomt. Samen met Defence for Children maakt UNICEF Nederland jaarlijks een Jaarbericht Kinderrechten uit over de stand van zaken. Daarnaast helpt UNICEF Nederland om in de klas aandacht te besteden aan UNICEF en kinderrechten. Er zijn verschillende video's en materialen beschikbaar.

➤ www.unicef.nl/in-de-klas

VOS/ABB

VOS/ABB is de vereniging van openbare en algemeen toegankelijke scholen. De vereniging behartigt de belangen van bestuur, management en medezeggenschap in het openbaar en algemeen toegankelijk primair en voortgezet onderwijs. VOS/ABB ziet kinder- en mensenrechten als bron voor inspiratie voor het openbaar onderwijs en helpt scholen en schoolbesturen graag om de kansen te benutten om hiermee aan de slag te gaan.

➤ www.vosabb.nl

Internationaal

Kantoor van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten (Office of the High Commissioner for Human Rights - OHCHR)

Het kantoor van de Hoge Commissaris voor de mensenrechten is de belangrijkste VN-organisatie voor mensenrechten. Het heeft van de Algemene Vergadering van de VN het mandaat gekregen om alle mensenrechten voor alle mensen te bevorderen en te beschermen. Op 1 september 2018 werd Michelle Baudelet benoemd als zevende mensenrechtencommissaris.

Op de website van het kantoor van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten vind je informatie over actualiteiten, de verschillende verdragen en hoe het toezicht op de naleving daarvan verloopt.

➤ www.ohchr.org/EN (niet in het Nederlands)

Over het VN-Kinderrechtenverdrag:

➤ www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC

en over mensen- en kinderrechteneducatie:

➤ www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training

Raad van Europa (Council of Europe)

De Raad van Europa werd in 1949 opgericht en is de belangrijkste mensenrechtenorganisatie van Europa. 48 Staten zijn er lid van. Alle lidstaten hebben het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden ondertekend. Het Europees Hof te Straatsburg ziet toe op de naleving van dit verdrag.

➤ www.coe.int is de startpagina van de Raad van Europa (niet in het Nederlands)

➤ www.coe.int/en/web/edc over onderwijs voor burgerschap en mensenrechten

➤ www.coe.int/en/web/compass link naar Compass, een digitaal handboek over mensenrechteneducatie.

Human Rights Education Associates (HREA)

HREA is een internationale non-gouvernementele organisatie zonder winstoogmerk die werkt aan mensenrechteneducatie, de opleiding van mensenrechtenactivisten en diverse beroepsgroepen, en aan de ontwikkeling van educatief materiaal en programmeren.

➤ www.hrea.org.

Op ➤ www.humanrightscampus.org vind je het aanbod van Engelstalige online trainingen en via

➤ www.hrea.org/learn/resource-centre kun je toegang krijgen tot een grote hoeveelheid educatief materiaal over mensenrechten.

Deel B

Toolbox

Mensenrechten
op school

Inhoud Deel B

Schoolbreed aan de slag

5. Aan de slag gaan met mensen- en kinderrechten 50

- 5.1 Inleiding 50
- 5.2 Tips & tricks om op te starten 51
- 5.3 Projectuitvoering en evaluatie 54
- 5.4 Handige tools 55

6. Het schoolbeleid 64

- 6.1 Commitment van de schoolleiding 64
- 6.2 Uitgangspunten van de school en het schoolbeleid 64
- 6.3 Participatie: mag iedereen meepraten en meedoen? 67
- 6.4 Een inclusieve school 70
- 6.6 Expliciete aandacht voor diversiteit 74

7. Omgaan met elkaar 80

- 7.1 Omgang tussen leerlingen onderling 80
- 7.2 Omgang tussen schoolpersoneel en leerlingen 83
- 7.3 Omgang tussen schoolmedewerkers onderling 84
- 7.4 Omgang tussen school en ouders 86
- 7.5 Omgang tussen school en nabije en wijdere omgeving 88

8. In de klas 94

- 8.1 Onderwijs over mensenrechten: welke kennis? 95
- 8.2 Hoe organiseer je de kennisoverdracht? 96
- 8.3 Onderwijs door mensenrechten 101
- 8.4 Onderwijs voor mensenrechten 103

9. De klas- en schoolomgeving 108

- 9.1 Een toegankelijke school 108
- 9.2 Een veilige school 110
- 9.3 Een prettige schoolomgeving 110
- 9.4 In de klas 111

5. Aan de slag gaan met mensen- en kinderrechten

5.1 Inleiding

Hoe kun je mensen- en kinderrechten op school concreet maken in je rol als leraar, teamleider, schoolleider of schoolbestuurder? Op een manier die past in de omgeving van de school, de leerlingen en de leraren? Daarop richt zich dit deel van de toolbox. Het bouwt voort op hoofdstuk 4, waarin de aanpak van mensen- en kinderrechten geïntroduceerd werd.

Je vindt in dit hoofdstuk tips & tricks en enkele tools. Zowel voor de opstart als voor de uitvoering. In de hoofdstukken 6 tot en met 9 worden de verschillende praktische domeinen uitgewerkt, met voorbeelden en reflectievragen.

Echte ambitie

Het benutten van de potentie van mensen- en kinderrechten in je lessen, je pedagogiek en het reilen en zeilen op school gaat leiden tot verandering. Het heeft positieve invloed op de cultuur en samenwerking op de school en de vaardigheden van de onderwijsprofessional. Het is belangrijk je te realiseren dat er echte ambitie nodig is om als school het ontwikkelproces in te gaan. Een proces dat aansluit bij de opdracht van het onderwijs, antwoord biedt op hedendaagse maatschappelijke vraagstukken en een basis en handvatten geeft voor burgerschapsonderwijs.

Het onderwerp past goed bij scholen die zich tot lerende organisatie ontwikkelen. De aanpak die daarbij kenmerkend is, sluit goed aan bij de in deze toolbox voorgestelde aanpak. Kenmerkend daarvoor zijn aspecten als: een duidelijke structuur en een duidelijk plan; een groep initiatiefrijke mensen; ruimte om te wennen en te experimenteren; aan de slag gaan (niet blijven hangen in plannen), voorbeeldgedrag vertonen, goede samenwerking tussen lagen en doelgericht en cyclisch werken. De directie faciliteert het leren.⁴⁰

Je bent vrij in je keuzes

Het is aan jou om te bepalen hoe je met de toolbox aan de slag gaat. Op een flexibele manier die kan aansluiten bij de specifieke context van de school en de klas. Bouwend op de eigen sterke punten, rekening houdend met specifieke uitdagingen, aanknopend bij wat voor de school belangrijk is of in de nabije toekomst gaat worden.

Belangrijk: pas meteen de zes mensenrechtenuitgangspunten toe!

Het is belangrijk om bij deze stappen meteen de zes uitgangspunten voor mensen- en kinderrechten toe te passen (zie hoofdstuk 4)! Staan bij de keuzes in dit traject het belang en de ontwikkeling van de leerlingen voorop? Zorg ervoor dat in dit traject niemand uitgesloten wordt en kies een werkwijze waardoor iedereen – schoolpersoneel, schoolbestuur, leerlingen en ook ouders – kan meedoen en meepraten. Kies voor acties of activiteiten waardoor de betekenis van mensen- en kinderrechten zo duidelijk mogelijk wordt. En maak er een transparant proces van, onderbouwd door heldere argumenten.

Hieronder lees je belangrijke tips & tricks om mee aan de slag te gaan, in twee fasen te verdelen.

Tips & tricks om op te starten

- Lees de toolbox goed door.
- Bespreek en beslis of de mensen- en kinderrechten-aanpak goed is voor je school en/of je lessen.
- Neem contact op met het College voor de Rechten van de Mens voor tips en ondersteuning.
- Voor de leraar: zie hoofdstuk 8 ('In de klas').
- Voor de school:
 - Vorm een ontwikkelteam.
 - Doe de quickscan mensenrechten als nulmeting.
 - Analyseer de uitkomsten.
 - Maak een ontwikkelplan.
 - Bekijk de schoolvisie vanuit mensen- en kinderrechten.
 - Geef binnen de schoolgemeenschap bekendheid aan het ontwikkelproject.
 - Faciliteer dat leraren leren over de mensen- en kinderrechtenaanpak.

Tips & tricks bij de uitvoering

- Voer het actieplan uit.
- Monitor, evalueer en stel bij.
- Leg contact met andere scholen die de toolbox implementeren.

Handige tools

- Quickscan mensenrechten
- Voorbeeld ontwikkelplan
- Kalender van mensen- en kinderrechtdagen

5.2 Tips & tricks om op te starten

→ Lees de toolbox goed door

Lees om te beginnen de toolbox goed door.

→ Beslis of de mensen- en kinderrechtenaanpak goed is voor je school en/of je lessen

Bespreek als schoolleider met collega's of de mensen- en kinderrechtenaanpak aansluit bij de behoeften van de school. Wat is de uitdaging op jouw school? Hoe helpt mensenrechteneducatie daarbij? Bij het besluit om te beginnen met het traject weeg je mee of er voldoende commitment en capaciteit is en hoe het aansluit bij de context van de school.

Als docent kun je ook zelf, al dan niet in overleg met je collega-(vak)leraren, besluiten om mensen- en kinderrechten in je lessen en manier van lesgeven te integreren. Misschien zijn ook hiervoor de volgende stappen behulpzaam. Lees in ieder geval hoofdstuk 8 en bekijk de werkvormen uit Deel C van de toolbox. Daarmee kun je meteen aan de slag.

→ Neem contact op met het College voor de Rechten van de Mens

Het College heeft samen met de mede-auteurs van de toolbox een menukaart opgesteld met ondersteuningsmogelijkheden voor leraren en scholen die met de toolbox aan de slag willen. Er zijn tips, workshops en ondersteuning of begeleiding van het ontwikkeltraject op maat. Dus neem contact op met het College en samen gaan we verder. In de bijlage van de toolbox vind je de relevante contactgegevens.

→ Vorm een ontwikkelteam

Vorm een ontwikkelteam of werkgroep om te starten met experimenteren en de uitvoering te monitoren. Het team moet echte verantwoordelijkheid krijgen over de uitvoering van het traject. Daarbij is het belangrijk deelnemers te hebben die samen een dwarsdoorsnede van de school zijn. Zorg dat leerlingen uit zoveel mogelijk leerjaren en leerniveaus vertegenwoordigd zijn.

De teamleden maken afspraken over hun rollen en verantwoordelijkheden. Ze komen regelmatig samen. Zij krijgen ook de gelegenheid om zelf te groeien in relevante kennis en vaardigheden. Wellicht is het goed als zij nog een training of workshop over mensen- en kinderrechten volgen.

→ Doe de quickscan mensenrechten als nulmeting

Het is goed om bij het begin te weten waar de school staat. Daarvoor kun je de quickscan mensenrechten gebruiken, zie paragraaf 5.4.1. Met dit instrument kun je in beeld brengen hoe je school ervoor staat binnen de vier belangrijke schooldomeinen.

Tip: vraag meerdere personen binnen de schoolgeledingen om de quickscan in te vullen (leraren, niet-onderwijzend personeel, leerlingen, ouders). Dit geeft een nauwkeurige waarde en bevordert meteen de participatie en betrokkenheid. Leerlingen kunnen dit bijvoorbeeld doen als werkstuk waarbij ze de uitkomst met aanbevelingen aan de schoolleiding aanbieden.

→ Analyseer de uitkomsten van de quickscan mensenrechten

Bekijk en bespreek de uitslag van de quickscan. Wat valt op? Zijn er verschillen tussen de uitkomsten en hoe komt dat? Welke vragen bij welke domeinen scoren hoog, welke laag? Zijn er nog belangrijke zaken die niet in de quickscan terugkomen?

Vervolgens bekijk je samen in het projectteam en wellicht met anderen, welke sterke punten de school verder kan benutten en welke verbeterpunten er zijn. Let hierbij steeds op de toepassing van de zes uitgangspunten voor mensen- en kinderrechten. Daarbij kun je het schema hieronder gebruiken.

→ Maak een ontwikkelplan

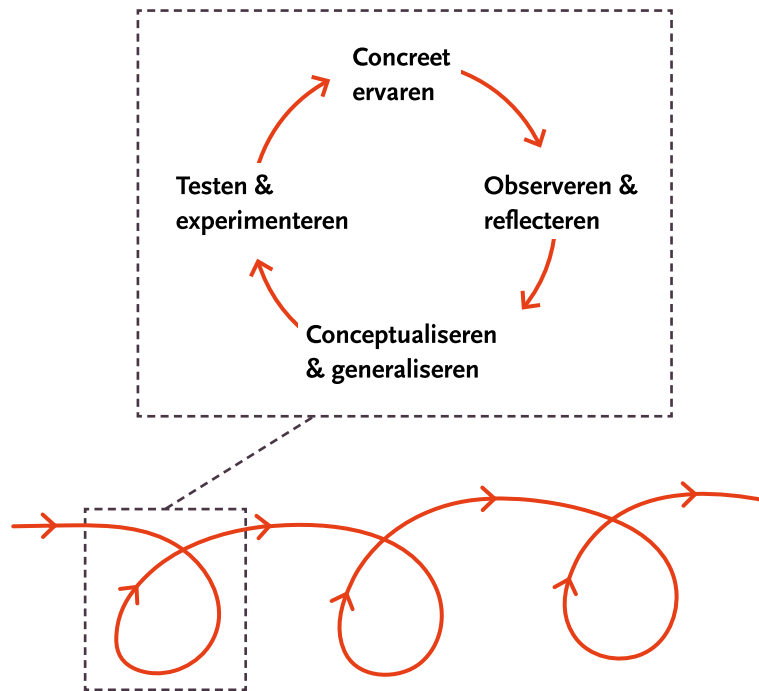
Bepaal met elkaar welke punten uit de analyse van de quickscan je het belangrijkste vindt. Je hoeft natuurlijk niet per se binnen alle vier domeinen (tegelijk) de mensenrechtenuitgangspunten te implementeren. Kies een of meer domeinen uit. Bespreek in welke richting jullie zouden willen veranderen. Gebruik daarbij de uitleg en voorbeelden uit de hoofdstukken 5 tot en met 9. Bedenk daarbij dat sommige acties invloed kunnen hebben op meerdere domeinen en op meerdere mensenrechtenuitgangspunten.

Scholen ontwikkelen zich steeds vaker tot een lerende organisatie, met een continue verbetercultuur. De onderzoekende, experimentele aanpak die daarbij past, werkt ook heel goed om mensen- en kinderrechten meer op school in te bedden. Je werkt dan in een doorgaand cyclisch proces van ervaren, reflecteren, lessen trekken en uitproberen (zie figuur). Juist het 'rond' maken van het leren ontstaat door de blijvende afwisseling van voornemens en ervaring, en van handelen en duiden.⁴¹

Domein: Het schoolbeleid		Domein: Omgaan met elkaar	
Sterke punten	Verbeterpunten	Sterke punten	Verbeterpunten
1	1	1	1
2	2	2	2
...
Domein: In de klas		Domein: De klas- en schoolomgeving	
Sterke punten	Verbeterpunten	Sterke punten	Verbeterpunten
1	1	1	1
2	2	2	2
...

Figuur: experimenteren als doorgaand cyclisch proces

Bron: Vermaak (2017), p. 69

Je probeert dan op twee vlakken de scherpste te zoeken. Enerzijds leer je vraagstukken begrijpen door aan den lijve te ervaren en waar te nemen wat er eigenlijk gebeurt. Je gaat concreet aan de slag en neemt vervolgens de tijd om er met het ontwikkelteam van verschillende kanten naar te kijken. Hoe verloopt het, hoe hangen de puzzelstukjes samen, wat is de dynamiek erachter? Anderzijds leer je vraagstukken krachtig hanteren. Door zicht op steeds meer manieren hoe je iets aan kunt pakken, begrip van de werkzame ingrediënten en steeds meer gevoel om zo'n aanpak ook krachtig tot leven te brengen.⁴²

Op basis van wat je onderweg meemaakt en ontdekt, kun je pas goed bedenken wat de beste volgende stap is. Je werkt iteratief, met continue analyse, planning en actie door het ontwikkelteam. Je kunt dan steeds inspelen op wat je tegenkomt. Het is dus een weg van vele, kleine stapjes. Van small wins: kleine, zichtbare stappen om wat te krijgen op een complex vraagstuk. Je zoomt dan in, kijkend naar rijke details. Zijn hierin patronen herkenbaar? De small wins kun je dan stapelen tot vernieuwingen ontstaan. Om er echt iets van te maken zal het ontwikkelproces dus wel meerdere schooljaren duren.⁴³

Je kunt ook aspecten van mensenrechteneducatie verwerken binnen een al bestaand veranderingstraject of een gehanteerde schoolbrede methode.

Formuleer met het team een ontwikkelplan over wat je wilt gaan doen. In paragraaf 5.4.2 staat een schema dat je hiervoor kunt gebruiken. Bekijk en beschrijf met welke onderwerpen je in de (nabije) toekomst aan de slag wilt. Vermeld hierbij welke doelen jullie willen bereiken, welke acties dit vraagt, wie betrokken zijn en welke termijn je hiervoor stelt. Besteed ook aandacht aan de randvoorwaarden. Wat hebben jullie nodig om de doelen te behalen? Is scholing of ondersteuning nodig? Of een kijkje bij een andere school?

→ **Bekijk de schoolvisie vanuit mensen- en kinderrechten**

Stel je voor hoe jouw school eruit zou zien als mensen- en kinderrechten optimaal vorm krijgen. Wat heeft de school bereikt? Hoe ontwikkelen de leerlingen zich? Schrijf dit op in de tegenwoordige tijd, alsof het al zover is. Wat zie, hoor, denk en voel je binnen die ideale school? De mensenrechtensvisie kan van tijd tot tijd gebruikt worden ter inspiratie en motivatie. Wellicht kan de huidige schoolvisie hiermee aangepast worden.

→ Geef bekendheid aan het ontwikkelproject binnen de schoolgemeenschap

Bekend maakt bemind. Creëer betrokkenheid.

Maak posters, organiseer bijeenkomsten en stimuleer leraren om met de leerlingen over het project te praten. Leerlingen uit verschillende leerjaren kunnen hierbij samenwerken. Zorg tenslotte voor een goede en regelmatige informatievoorziening over projectontwikkelingen via de website van de school of andere (digitale) kanalen. Dit kan input genereren voor het plan van aanpak en de uitvoering ervan.

→ Faciliteer dat leraren leren over de mensen- en kinderrechtenaanpak

De schoolleiding geeft leraren ruimte om te leren, waaronder ontwikkeldagen of -uren voor het ontwikkelteam en individuele leraren. Het is belangrijk dat de leraren goed weten wat de bedoeling is van de schoolbrede aanpak van mensen- en kinderrechten. Zij kunnen hierover in de opstartfase bijvoorbeeld een (in service-)training volgen. Deze kan later nog gevolgd worden door een training op maat, afhankelijk van de wensen. Je kunt hiervoor contact opnemen met het College voor de Rechten van de Mens.

5.3 Projectuitvoering en evaluatie

→ Voer het plan uit

Gedurende het schooljaar werkt het ontwikkelteam aan de uitvoering van de geplande activiteiten. Het team komt regelmatig samen voor overleg en het maken van afspraken. Het team bewaakt de voortgang. Die kan met de hele school gedeeld worden via een nieuwsbrief of een regelmatige update via de sociale kanalen.

→ Monitor, evalueer en stel bij

Monitoren en evalueren is een dynamisch en voortdurend proces voor voortgang en borging van de aandacht voor mensen- en kinderrechten. Door meting en evaluatie weet je of de doelstellingen bereikt zijn. Je bekijkt welke veranderingen een resultaat zijn van de mensen- en kinderrechtenaanpak en welke interventies de kennis, houding en vaardigheden van leerlingen, personeel en andere betrokkenen bij de school veranderd hebben. Door een schoolbrede evaluatie vergroot je het eigenaarschap en draagvlak voor het thema in de school. (Zie tabel)

→ Leg contact met andere scholen die de toolbox implementeren

Het kan leerzaam en leuk zijn om contact te hebben met andere scholen die aan de slag zijn met de toolbox 'Mensenrechten op school'. Informeer bij het College voor de Rechten van de Mens naar gegevens van andere scholen en eventuele geplande uitwisselingen.

Meet- en evaluatietools

Tool	Toelichting
Quickscan mensenrechten (zie 5.4.1)	De quickscan mensenrechten geeft snel inzicht in de belangrijkste aandachtspunten voor jouw school. Je kunt deze quickscan tijdens de uitvoering van het actieplan opnieuw gebruiken. Bijvoorbeeld na een half jaar of een jaar. Aan de hand van de analyse van de quickscan kun je zien welke voortgang er is geboekt. Je kunt dan desgewenst het ontwikkelplan bijstellen
Klankbordgroep	Stel een klankbordgroep in met bijvoorbeeld personeel, leerlingen, ouders. Laat de groep input geven over de aandachtspunten en feedback op het actieplan in de school en gedurende de uitvoering. Dit geeft waardevolle informatie voor de verdere ontwikkeling.
Schoolbrede enquête	Houd een schoolbrede enquête onder leerlingen, ouders en personeel. Zo heeft iedereen de kans om zijn mening te geven over mensen- en kinderrechten in de school.

5.4 Handige tools

5.4.1 Quicksan mensenrechten

De quickscan bestaat uit 22 stellingen die je kunt beantwoorden met verschillende variabelen. Aan die antwoorden hangt een score. De totale score geeft je inzicht op welke manier de school bezig is met mensenrechten.

In hoeverre zijn onderstaande uitspraken van toepassing op uw school?

Antwoordcategorieën:

1=Helemaal niet / 2=Nauwelijks / 3=In redelijke mate / 4=In hoge mate / 5=In zeer hoge mate

Domein		Score
Het schoolbeleid		
1	Bij ons schoolbeleid en de uitvoering staan het belang en de ontwikkeling van de leerling altijd voorop.	
2	De uitgangspunten van onze school sluiten aan bij mensenrechtenbeginselen zoals gelijkwaardigheid, rechtvaardigheid, respect en tolerantie, vrijheid, verantwoordelijkheid, participatie, inclusiviteit en de autonomie en lichamelijke integriteit van ieder mens.	
3	Onze leraren hebben parate kennis over mensen- en kinderrechten.	
4	Wij verwelkomen leerlingen met een beperking en bouwen actief aan een inclusieve school. Onze school is voor iedereen toegankelijk. We maken geen onderscheid op basis van ras, huidskleur, bezit, geslacht, handicap, etcetera.	
5	Op onze school praten en beslissen leerlingen, personeel en ouders mee. Leerlingen praten mee over de schoolafspraken.	
6	Onze schoolleiding legt regelmatig en op toegankelijke wijze verantwoording af over beleidskeuzes en uitvoering daarvan aan personeel, leerlingen en ouders.	
Omgaan met elkaar		
7	Bij ons op school leren de leerlingen respectvol met elkaar om te gaan. Ze lossen conflicten zelfstandig en vreedzaam op.	
8	De leerlingen werken bij ons binnen en buiten de klas veel samen. Zo leren ze elkaar waarderen en wordt de onderlinge verbondenheid versterkt.	
9	Onze school handhaaft actief het anti-pestbeleid.	
10	Onze leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen voor zichzelf, elkaar en de wereld.	
11	Onze school heeft betekenisvolle relaties en samenwerking rond mensenrechtentema's met de omgeving: de wijk, de gemeente en daarbuiten.	

Domein		Score
In de klas		
12	In de klas krijgen de leerlingen respect voor mensen- en kinderrechten, voor verschillen in mening en overtuiging en voor andere culturen en volken.	
13	In onze lessen spreken we regelmatig en expliciet over mensen- en kinderrechten. Voorbeelden zijn mensenrechtentema's als non-discriminatie, inclusie, vrije meningsuiting, bewustwording van vooroordelen, participatie, recht op familieleven, privacy, tegengaan van geweld.	
14	Wij laten leerlingen gericht oefenen om hun eigen mening te vormen en te geven, zowel in dialoog als debat. Ook versterken de leerlingen hun kritische denkvaardigheden.	
15	Actuele en historische maatschappelijke ontwikkelingen bespreken we aan de hand van de daarbij geldende mensenrechten.	
16	Onze lessen worden zodanig ontworpen dat ze voor alle leerstijlen toegankelijk zijn (adaptief en inclusief onderwijs).	
17	Leerlingen worden gestimuleerd mee te denken over en bij te dragen aan hun eigen ontwikkeling.	
De klas- en schoolomgeving		
18	Onze school laat de leerlingen leren in een sfeer van non-discriminatie, respect en waardigheid. Het is er veilig voor iedereen.	
19	Onze leerlingen mogen aan alle onderwijsprogramma's en activiteiten deelnemen, dus ook als zij het thuis niet breed hebben.	
20	Leerlingen en leraren stellen de groepsafspraken samen op.	
21	De tafelopstelling in de klas is positief voor de sfeer in de klas en de leerresultaten. De leerlingen praten hierover mee.	
22	Onze school is fysiek toegankelijk voor iedereen.	
Totale score (maximaal 110)		

5.4.2 Ontwikkelplan voor mensen- en kinderrechten op school

Mensenrechtententive:

Domein	Waar staan we nu?	Wat willen we bereiken? - Op korte termijn? - Op lange termijn?	Op welk uitgangspunt/ welke uitgangspunten voor mensen- en kinderrechten richten we ons?	Wat gaan we doen (welke activiteiten) om dit te bereiken?	Wie is erbij betrokken? - Wie trekt het? - Wie is er verder bij betrokken?	Wat is ervoor nodig om de activiteiten uit te voeren?	Wat zijn de mijlpalen?	Wat is de planning (Inclusief monitor- en evaluatie-momenten)?
Het schoolbeleid								
Omgaan met elkaar								
In de klas								
De klas- en schoolomgeving								

5.4.3 Mensenrechtenkalender

In deze kalender zie je data van nationale en internationale speciale dagen. Ze hebben allemaal met bepaalde mensen- en kinderrechten te maken. Je kunt deze gebruiken als aanleiding voor projectdagen of -weken.

Ook kunnen leerlingen een bepaalde dag kiezen om nader te onderzoeken. Over welk recht gaat het? Waarom moet hier speciale aandacht voor zijn? Wat vind je daar zelf van? Ze kunnen er een werkstuk of een presentatie over geven.

September

08	Wereldalfabetiseringsdag
15	Internationale Dag van de Democratie
21	Internationale Dag van de Vrede
26	Wereldanticonceptiedag

Oktober

01	Internationale Dag voor de Ouderen
	<i>Eerste maandag van oktober: Wereldhabitatdag</i>
02	Internationale Dag van Geweldloosheid (geboortedag Mahatma Gandhi)
05	Internationale Dag van de Leraar
07	Internationale Dag voor Fatsoenlijk Werk
10	(Nederlandse) Dag van de Duurzaamheid
10	Internationale Dag tegen de Doodstraf
11	Internationale Coming-Out Day
16	Wereldvoedseldag
17	Internationale Dag tegen Armoede
24	Internationale Dag van de Verenigde Naties

November

02	Internationale Dag tegen Ongestraft Geweld tegen Journalisten
	<i>Tweede week van november: Week van Respect</i>
09	Internationale Dag tegen Fascisme en Antisemitisme
16	Internationale Dag voor de Tolerantie
20	Internationale Dag van de Rechten van Kinderen
25	Internationale Dag tegen Geweld tegen Vrouwen

December

01	Wereldaidsdag
02	Internationale Dag van de Afschaffing van de Slavernij
03	Internationale Dag van Mensen met een Beperking
10	Internationale Dag van de Rechten van de Mens
	<i>Tweede vrijdag van december: Paarse Vrijdag</i>
18	Internationale Migrantendag

Januari

	<i>Derde dinsdag van januari:</i> Martin Luther Kingdag
27	Internationale Herdenkingsdag van de Holocaust
28	Europese Dag van de Privacy
	<i>Laatste zondag van januari:</i> Nationale Holocaust Herdenking

Februari

06	Internationale Dag tegen Vrouwelijke Genitale Verminking
07	Veiliger Internetdag
20	Internationale Dag van de Sociale Rechtvaardigheid
21	Internationale Dag van de Moedertaal

Maart

08	Internationale Dag voor de Rechten van Vrouwen (Internationale Vrouwendag)
	<i>Derde donderdag van maart:</i> Dag van de Leerplicht
	<i>Derde week van maart:</i> Week van de Lentekriebels
21	Internationale Dag voor de Uitbanning van Rassendiscriminatie
22	Wereldwaterdag

April

04	Internationale Dag tegen Landmijnen
07	Wereldgezondheidsdag
13	Internationale Dag voor de Rechten van Meisjes
19	Landelijke Dag tegen Pesten
29	Internationale Dag voor de Herdenking van Slachtoffers van Chemische Wapens

Mei

01	Internationale Dag van de Arbeid
03	Internationale Dag voor Persvrijheid
04	Nationale Dodenherdenking
05	Bevrijdingsdag
17	Internationale Dag tegen Homofobie en Transfobie
25	Internationale Dag van de Vermiste Kinderen

Juni

04	Internationale Dag van Onschuldige Kinderen die Slachtoffer zijn van Geweld
12	Internationale Dag tegen Kinderarbeid
19	Internationale Dag voor Vermindering van Seksueel Misbruik
20	Wereldvluchtelingendag
26	Internationale Dag tegen Drugsmisbruik en Drugshandel
26	Internationale Dag voor Slachtoffers van Marteling

Juli

1	KetiKoti, nationale herdenking afschaffing slavernij
11	Wereldbevolkingsdag
18	Internationale Nelson Mandela Dag
26	Herdenking Plakkaat van Verlatinghe (1581)
30	Internationale Dag van de Vriendschap
30	Internationale Dag tegen Mensenhandel

Augustus

07	Internationale Transgenderrechtendag
09	Internationale Dag van de Inheemse Volkeren
12	Internationale Dag van de Jeugd
23	Internationale Dag ter Herinnering aan de Slavenhandel en de Afschaffing ervan
30	Internationale Dag voor Slachtoffers van Gedwongen Verdwijningen

NOTEN

40 Oomen, C. (2014).

41 Vermaak (2017), p. 68. Vermaak baseerde de gebruikte afbeelding op David Kolb, die zich verdiepte in ervaringsleren en actieleren.

42 Vermaak (2017), p. 71.

43 Vermaak (2017) en Migchelbrink (2016). 'Small wins' zijn overigens iets anders dan 'quickwins', want daarbij gaat het om laaghangend fruit, makkelijke resultaten die je kunt oogsten aan het begin van het traject om motivatie te genereren.

Het schoolbeleid

De manier waarop
de school bestuurd
en geleid wordt

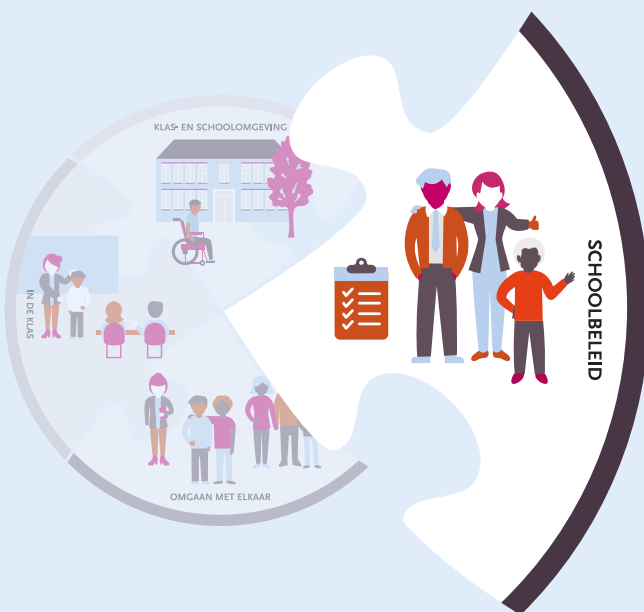
Leeswijzer

Waarom lees ik dit?

Je wilt mensen- en kinderrechten schoolbreed vorm geven. Als schoolleider of -bestuurder wil je je daaraan committeren. Daarvoor hoef je niet vanaf nul te beginnen. De huidige aanpak zal al veel aanknopingspunten bieden. Je wilt het ontwikkelingsproces overzien en helpen bij de sturing ervan.

Welke vragen worden beantwoord?

- Hoe kan ik mensen- en kinderrechten een plek geven binnen de uitgangspunten van de school en het schoolbeleid?
- Waarom is participatie zo belangrijk als het gaat om mensenrechten?
- Op welke manieren kan ik participatie op school vormgeven?
- Hoe kan ik werken aan een inclusieve school?
- Hoe borg ik goed onderwijs in een maatschappelijk diverse context?

DE ZES UITGANGSPUNTEN VAN MENSEN- EN KINDERRECHTEN:

- OP SCHOOL STAAN HET BELANG EN DE ONTWIKKELING VAN HET KIND VOOROP
- LEERLINGEN LEREN OP SCHOOL OVER MENSEN- EN KINDERRECHTEN EN OEFENEN ERMEE
- WE ZORGEN DAT IEDEREEN OP SCHOOL ERBIJ HOORT
- IEDEREEN MAG MEEPRATEN EN MEEDOEN
- ALLE LEERLINGEN KRIJGEN GELIJKE KANSEN OM ZICH ZO VOLLEDIG MOGELIJK TE ONTPLOOIEN
- WE NEMEN ALLEN ONZE VERANTWOORDELIJKHEID EN VERANTWOORDING

Quickscan mensenrechten: Het schoolbeleid

1. Bij ons schoolbeleid en de uitvoering staan het belang en de ontwikkeling van de leerling altijd voorop.
2. De uitgangspunten van onze school sluiten aan bij mensenrechtenbeginselen zoals gelijkwaardigheid, rechtvaardigheid, respect en tolerantie, vrijheid, verantwoordelijkheid, participatie, inclusiviteit en de autonomie en lichamelijke integriteit van ieder mens.
3. Onze leraren hebben parate kennis over mensen- en kinderrechten.
4. Wij verwelkomen leerlingen met een beperking en bouwen actief aan een inclusieve school. Onze school is voor iedereen toegankelijk. We maken geen onderscheid op basis van ras, huidskleur, bezit, geslacht, handicap, etcetera.
5. Op onze school praten en beslissen leerlingen, personeel en ouders mee. Leerlingen praten mee over de schoolafspraken.
6. Onze schoolleiding legt regelmatig en op toegankelijke wijze verantwoording af over beleidskeuzes en uitvoering daarvan aan personeel, leerlingen en ouders.

6. Het schoolbeleid

Binnen de schoolbrede aanpak is het schoolbeleid een van de domeinen waarop mensen- en kinderrechten vorm kunnen krijgen. Daarover gaat dit hoofdstuk. Het belang van participatie, inclusief beleid en aandacht voor diversiteit komt specifiek aan bod.

6.1 Commitment van de schoolleiding

Een schoolbrede hantering van de zes uitgangspunten van mensen- en kinderrechten vraagt om commitment van de schoolleiding. Dat is de beste garantie voor structurele inbedding van mensenrechten in de schoolpraktijk. Ook steun van het schoolbestuur helpt daarbij.

Als schoolleider besluit je dan om het ontwikkelingsproject voor mensenrechten op school aan te gaan en op te starten. Je volgt het proces, geeft steun en stuurt bij zodat het op koers blijft. Je helpt collega's om mogelijke weerstand te overbruggen. Je faciliteert een lerende werkwijze.

Ook in de contacten buiten school kun je de aanpak rond mensenrechten uitdragen. Het thema mensenrechten kan worden aangegrepen als bindend thema op alle scholen die bij een schoolbestuur zijn aangesloten. Deze scholen kunnen dan ervaringen uitwisselen en van elkaar leren.

6.2 Uitgangspunten van de school en het schoolbeleid

Mensenrechtenonderwijs richt zich op de brede vorming van de leerling. Zodat de leerling zich zo volledig mogelijk ontwikkelt en actief bijdraagt aan een samenleving waarin ieders rechten gerespecteerd worden. De leerling kijkt door de mensenrechtenbril en handelt vanuit dat perspectief.

Wanneer je mensen- en kinderrechten schoolbreed wil aanpakken, kijk je hoe je ze kunt verbinden met de uitgangspunten en de onderwijsvisie die de school al heeft geformuleerd. Je kunt hiervoor ook de waarden gebruiken die ten grondslag liggen aan de mensen- en kinderrechten. Zoals eerlijkheid, gelijkheid, non-discriminatie, respect en waardigheid.

De zes mensenrechtenuitgangspunten kunnen de schoolvisie handen en voeten geven en bijdragen aan een heldere koers en een professionele schoolcultuur.⁴⁴ Zeker als ze in een gedegen proces, met alle betrokkenen bij de school, consistent uitgewerkt zijn. In het onderwijsaanbod en de onderwijsmethodieken, in hoe je op school met elkaar omgaat, in de schoolomgeving en binnen verschillende beleidsterreinen.

De verbinding van onderwijsthema's

De uitgangspunten van mensen- en kinderrechten kan je verbinden aan andere onderwijsthema's. Denk aan anti-pestbeleid, burgerschap, sociale veiligheid, de aanpak van radicalisering, inspraak van leerlingen en passend onderwijs. Al deze thema's hebben aanknopingspunten met mensenrechten.

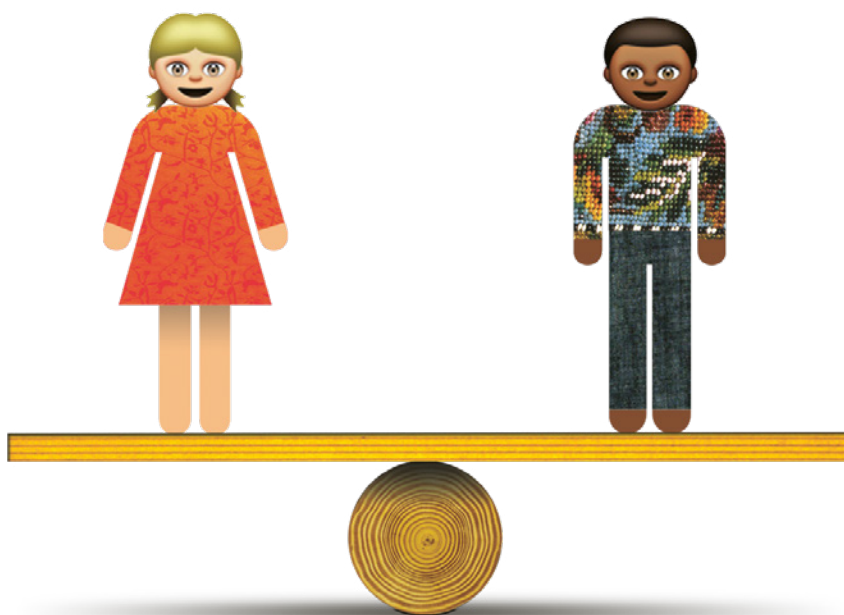
Denk aan:

- Het recht om jezelf te zijn.
- Het recht op bescherming van je lichamelijke integriteit.
- Het recht op ontwikkeling.
- Het recht op een veilige school zonder discriminatie.
- Het recht op participatie.
- Het recht op vrije meningsuiting.
- Het recht op inclusie van mensen met een beperking.

Door als school voor mensen- en kinderrechten te staan, werk je aan een school die proactief aan een prettig schoolklimaat werkt. De betekenis van mensenrechten wordt vroegtijdig besproken en begrepen, door veel samen te oefenen.

Reflectievragen

- Sluiten de waarden waar de school voor staat aan bij de zes mensenrechten-uitgangspunten? Kan dit expliciet geformuleerd worden?
- Hoe zijn de schoolwaarden en visie tot stand gekomen? Was iedereen erbij betrokken? Is iedereen het ermee eens?
- Welke huidige beleidsterreinen zijn te verbinden met mensen- en kinderrechten? Binnen welke terreinen is dat te versterken? Kunnen de mensenrechten-uitgangspunten vertrekpunt en referentiepunt zijn van deze terreinen?
- Kijk bijvoorbeeld naar het personeelsbeleid: gebeuren selecties zonder vooroordelen? Zijn we tevreden over de diversiteit onder het personeel? Heeft iedereen gelijke kansen? Mogen leerlingen meedenken en misschien meebeslissen?
- Legt de school regelmatig en op toegankelijke wijze verantwoording af over beleidskeuzes en de uitvoering daarvan? Zowel aan personeel, leerlingen als ouders?

UIT DE PRAKTIJK

Geuzencollege: Schoolbreed beleid rond mensenrechten en burgerschap

Het Geuzencollege is een vmbo-school in Vlaardingse die openstaat voor iedereen. Deze school werkt met doorlopende leerlijnen voor burgerschap en persoonsvorming. De leerlijnen vertrekken vanuit de waarden die de school heeft vastgelegd en uitgewerkt in een visie, meerjarenplan en jaardoelen. Het Geuzencollege is een christelijke school. 'Hoofd, handen en hart' staan voorop.

Gedichten, stages, speeddates en de mensenrechtenwandeling

Het onderwijs over burgerschap en mensenrechten is uitgewerkt in zes hoofdthema's:

1. Mensenrechten
2. Dialoog, discussie, debat
3. Omgaan met conflicten
4. Normen, waarden en omgangsvormen
5. Identiteitsverkenning
6. Participatie

Deze thema's komen terug in verschillende activiteiten en vakken. In een (in de nabije toekomst digitaal) portfolio bewaren de leerlingen wat ze rond die thema's hebben gedaan, binnen en buiten de school. De wens is dat dit als Plusdocument aan de eindcijferlijst toegevoegd kan worden.

- Leerlingen schrijven gedichten over mensenrechten.
- Er is een mensenrechtenwandeling. Bekijk het filmpje 'Rechtenwandeling met het Geuzencollege':
youtu.be/CWG7Wog_NmQ [klikbare]
- Leerlingen doen een maatschappelijke stage in leerjaar 1 en/of 2. Dit daagt ze uit om zich vrijwillig in te zetten voor hun leefomgeving en medemens.
- Ze voeren zowel in klas 1 als klas 2 gesprekjes met rolmodellen over normen, waarden en omgangsvormen. In klas 1 is dat onder andere met de burgemeester, een ambulancebroeder, een politieagent, een brandweerman en een directeur. De vragen bereiden ze thuis met ouders voor. In het tweede jaar hebben ze

speeddates met bijvoorbeeld een advocaat voor kinderrechten, een statushouder en iemand die bij de IND werkt.

- Bij verschillende vakken krijgen leerlingen lessen over gespreksvaardigheden.

Directeur Theo Werner: "Door deze activiteiten wordt de visie op burgerschap en mensenrechten van het Geuzencollege duidelijk: een accent op de persoonsvorming van de leerling. De bedoeling is dat alle leerlingen op een sociale en betrokken manier hun rol in onze samenleving leren kennen en innemen. Samenleven moet je leren! Dat dit leren op een gezellige en prettige manier gebeurt, is een voorrecht."

Caroline Ritburg, teamleider onderbouw: "Met de ontwikkelde leerlijn versterken we het empowerment van alle leerlingen. Ze zijn actief en leren opkomen voor zichzelf en ook voor anderen. Vanuit de basis: 'hoe ga je met elkaar om?' We beginnen hier met de nieuwe leerlingen meteen in de eerste week aan en betrekken ook de ouders erbij. We geven ook les in kleine groepen om de persoonlijke aandacht te kunnen waarborgen. Al gauw merkt de leerling dat zij of hij zichzelf mag zijn. Gaandeweg leert zij of hij zichzelf steeds beter kennen."

Samenwerken aan doorlopende leerlijnen

In een driejarig traject werkte het team aan de doorlopende leerlijn burgerschap en mensenrechten voor alle leerjaren. Er is nu meer samenhang in het onderwijsaanbod. Gedurende het jaar zijn er teammiddagen, waarin het onderwijs wordt besproken. De leraren gebruiken de expertise van de Alliantie Burgerschap en de leerkring 'Mensenrechten op school' van het College voor de Rechten van de Mens. De school is als 'ontwikkelingschool burgerschap' betrokken bij het vormgeven van het nieuwe landelijk curriculum.

De zes thema's werken de leraren uit in vaardigheden die de leerling gaat ontwikkelen. Dit helpt de leraar om vorm te geven aan de les, als geheugensteuntje ook. Maar niet als afvinklijstje. Het gaat uiteindelijk om het doen en ervaren! Leerlingen kunnen zelf en/of met de docenten reflecteren of ze vinden dat ze bepaalde vaardigheden voldoende hebben ontwikkeld of meer oefening nodig hebben.

6.3 Participatie: mag iedereen meepraten en meedoen?

Iedereen betrekken

Wil de school een (h)echte schoolgemeenschap vormen en de onderlinge banden versterken? Dan is het belangrijk om sterke betrokkenheid bij en participatie van alle leden van de gemeenschap in de school te realiseren. Dus van leerlingen, leraren, schoolleiders én ouders.

Dit vraagt soms een omslag van denken en spreken voor en over elkaar naar samen denken en spreken met elkaar. Dan ontstaat mede-eigenaarschap en een gevoel van samen verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van het leren en leven binnen de schoolgemeenschap.

Leerlingparticipatie of 'de stem van de leerling'

Eén van de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten is dat iedereen mag meepraten en meedoen. Dit is gebaseerd op artikel 12 van het VN-Kinderrechtenverdrag. Het recht op participatie van de leerling, ook wel 'de stem van de leerling' ('student/pupil voice'), is cruciaal voor burgerschap, zodat leerlingen zich democratie en mensenrechten echt eigen kunnen maken. Artikel 12 van het VN-Kinderrechtenverdrag schrijft voor dat kinderen het recht hebben om hun mening te laten horen in zaken die het kind aangaan. Dat geldt ook binnen de onderwijssetting. Het gaat dan uit van de opvatting:

- dat leerlingen unieke perspectieven hebben op leren, onderwijs en school,
- dat deze inzichten aandacht verdienen en ook om een reactie vragen van volwassenen en
- dat leerlingen mogelijkheden moeten worden geboden om actief vorm te geven aan hun eigen onderwijs.⁴⁵

Concreet gaat het dan om:

- het hebben van een stem,
- de mogelijkheid krijgen om deze stem te uiten,
- het recht hebben gehoord te worden en een reactie te krijgen en
- om invloed te kunnen uitoefenen op besluitvorming.⁴⁶

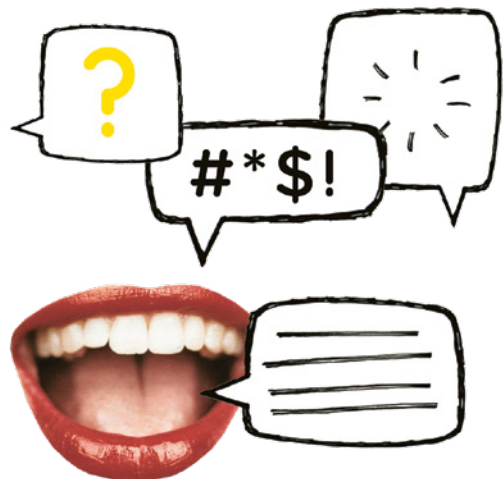
Participatie is een actief proces: het is doel- en veranderingsgericht. De deelnemers hebben contact, zijn in dialoog met elkaar. Participatie versterkt een open pedagogisch klimaat.

Vanuit ontwikkelingsperspectief kunnen we participatie beschouwen als een essentiële voorwaarde voor de ontwikkeling van zelfvertrouwen, zelfrespect, een actieve houding en sociale verantwoordelijkheid.

Door de mogelijkheid te bieden samen met anderen al pratend tot eigen stellingnames te komen, draagt participatie bij aan de morele, emotionele en sociale ontwikkeling. Het draagt ook bij aan gemeenschapsvorming, doordat het kinderen vertrouwd maakt met het leven in een groter verband.⁴⁷

De leerling kan door de opvoeding thuis de ruimte krijgen en nemen om te participeren, in de groep/klas op school, of op schoolniveau en ook in de samenleving.

Participatie heeft verschillende dimensies. Met het informeren en raadplegen van leerlingen stimuleer je hun betrokkenheid, maar dan is er nog geen sprake van participatie. Verdergaand is het mogen meedenken en meebeslissen. Leerlingen oefenen dan met het zich inzetten en zich verantwoordelijk voelen voor zichzelf en elkaar en de school als gemeenschap. Hoe meer invloed de leerling krijgt, des te meer deze zich eigenaar voelt van het betreffende onderwerp. Dan spreek je over participatie. Het vraagt loslaten of 'anders vasthouden' van de betrokken volwassenen. In de afbeelding op de volgende bladzijde is dit in beeld gebracht, naar analogie van de participatieladder van Hart.⁴⁸

Een school die bewust werkt vanuit de mensen- en kinderrechten, neemt de leerling als zelfstandige partner serieus. Die school betreft leerlingen bij beslissingen die hen aangaan en kan hen laten meedenken over de eigen onderwijsdoelen, het eigen curriculum. Zowel in het primair als het voortgezet onderwijs. Vooral bij jonge kinderen vraagt dat om aan te sluiten bij de innerlijke stem, de leef- en belevingswereld van leerlingen en bij hun denkprocessen tijdens het leren.⁴⁹

Participatie in de praktijk

Er zijn daarnaast nog veel meer manieren waarop leerlingen kunnen participeren in zaken die over hun eigen groep en over de school als gemeenschap gaan. Voorbeelden van manieren waarop leerlingparticipatie tot uitdrukking kan komen in school:

- **Dialogoog:** interactie binnen de klas, vormen van samenwerkend leren, discussie en interactie in de klas, participatieve werkvormen, gedeelde verantwoordelijkheid bij bepalen van doelen, onderwerpen of didactiek.
- **Keuzemogelijkheden:** het bieden van keuzemogelijkheden in leertaken en leertrajecten.
- **Leerling op leerling:** leerlingen betrekken bij de evaluatie van werkstukken en presentaties, begeleiden van jongere leerlingen in school of bij schoolwerk (*peer teaching* en leerbuddy's, leerling-mediatie).
- **Formele en georganiseerde participatie** in klassen, school of leerlingenraad, werkgroepen of diverse commissies die zich richten op een bepaald aspect van de school (muziek, veiligheid, verkeer, feesten, inrichting).

Onderwerpen waarop leerlingparticipatie zich vaak richt zijn:

- **Fysieke omgeving:** klassenrichting, opstelling van tafels, kantineaanbod, veiligheid, inrichting van schoolplein.
- **Extra en buitenschoolse activiteiten:** uitjes, excursies, geldinzameling, maatschappelijke stage, festiviteiten.
- **Organisatie van lessen:** keuze in opdrachten, groepsopdrachten, omgaan met huiswerk.
- **Evaluatie van het personeel:** docentenevaluaties, deelname aan aanstellingsprocedures.
- **Schoolvisie, schoolregels,** voorkomen van ongewenst gedrag en conflicten.⁵⁰

Het is belangrijk om te vermijden dat leerlingen alleen over oppervlakkige zaken mee mogen praten. Zorg dat leerlingen ook over echt relevante onderwerpen iets te zeggen hebben. Zorg ook voor goede follow-up en dat hiermee werkelijk iets wordt gedaan.

De leerlingenraad

Leerlingen in het voortgezet onderwijs – en ook steeds meer in het primair onderwijs – worden gestimuleerd om een actieve leerlingenraad in te stellen. Een raad die mag meedenken en meebeslissen. Er is daarnaast altijd een medezeggenschapsraad (MR), zoals voorgeschreven in de Wet medezeggenschap op scholen (Wms). De MR bestaat uit een vertegenwoordiging van personeel, ouders en leerlingen.⁵¹ In het voortgezet onderwijs moeten scholen beleid opstellen voor leerlingparticipatie. De leerlingen binnen de MR hebben daarbij recht van instemming. Dit beleid betreft de manier waarop leerlingen worden betrokken bij de vorming van het schoolbeleid en de manier waarop dit wordt gefaciliteerd en gestimuleerd (artikel 24a sub ia Wvo en artikel 14 lid 3b Wms).

Deze vorm van participatie heeft echter niet altijd verbinding met leerlingen die niet deelnemen. Ook de terugkoppeling door deelnemende leerlingen is vaak heel beperkt. Daardoor voelen veel leerlingen zich niet zo betrokken bij wat er gebeurt in de leerlingenraad.⁵²

Het organiseren van leergemeenschappen

Voor de professionele ontwikkeling van leraren en de schoolontwikkeling werken leraren al steeds meer samen in collectieve leerprocessen. Deze worden ook wel leergemeenschappen genoemd.⁵³ Ook voor een schoolbrede aanpak van mensen- en kinderrechten kan de school leergemeenschappen of leerkringen organiseren. Daarin zitten naast schoolleiding en medewerkers ook leerlingen en ouders.⁵⁴

Reflectievragen

- Mogen leerlingen meepraten en beslissen over zaken die hun eigen ontwikkeling aangaan? Op welke manier kan de school dit nog verdiepen?
- Worden er al collectieve leerprocessen georganiseerd op school? Kun je deze misschien verbreden met betrokkenheid van leerlingen en ouders? Bijvoorbeeld rond het opzetten en uitvoeren van de mensen- en kinderrechtenaanpak?

Suggesties

- Ga aan de slag om de participatie van leerlingen te vergroten. Als leerkracht in het primair onderwijs kun je gebruik maken van de tools die SLO ontwikkeld heeft in het project Student Voice. Het zijn handvatten bij het actief betrekken van leerlingen bij besluitvorming over hun eigen onderwijs.
- Zie: burgerschapindeschool.nl/onderwijsaanbod/leerlingenparticipatie-en-inspraak/uitgelicht
- Het LAKS geeft training en advies aan leerlingengraden. Zie: www.laks.nl/dit-kunnen-we-voor-je-doen/training-leerlingenraad

UIT DE PRAKTIJK

OBS Het Avontuur **Leerlingenraad voor jonge kinderen**

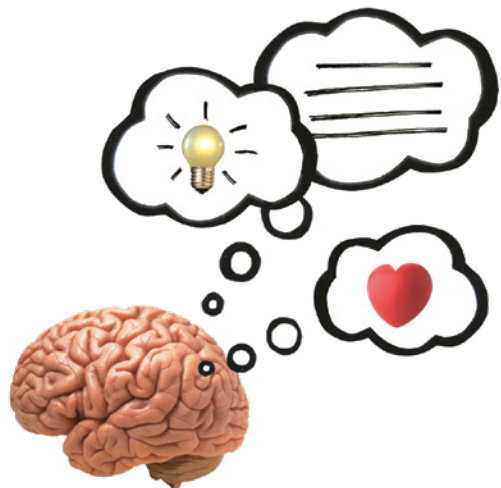
Op Het Avontuur in Almere is er, naast een leerlingenraad, ook een miniraad. Hierin zitten kinderen uit de groepen 1 tot en met 4. Zij komen om de zes weken bij elkaar met juf Marit en maken dan met tekeningen duidelijk wat zij graag anders zouden willen op school. Tijdens de vergadering van de leerlingenraad laten een of twee kinderen uit de miniraad zien wat hun ideeën zijn.

UIT DE PRAKTIJK

Het Twickel College **Samenwerken in een leerkring**

Het Twickel College te Hengelo neemt deel aan een leerkring die gefaciliteerd wordt door onderwijsadviesbureau KPC Groep. Uniek aan de leerkring is de samenstelling: schoolleiders, leraren, leerlingen en ouders. Iedereen wisselt kennis en visies met elkaar uit. Resultaat: een prettig schoolklimaat waar geen enkel thema onbesproken blijft, bijvoorbeeld het onderwerp cyberpesten.

Bekijk het filmpje 'Cyberpesten aanpakken in leerkring': youtu.be/6IU-6hHLi2M

UIT DE PRAKTIJK

Thorbecke Scholengemeenschap Leerlingen in de sollicitatiecommissie

Op het Thorbecke College in Zwolle namen leerlingen deel aan de sollicitatiegesprekken voor een nieuwe directeur. Hun oordeel is daarbij net zo belangrijk als dat van de leraren. Door het perspectief van leerlingen te betrekken bij de sollicitatie – naast dat van ouders en personeel – krijgt de school een volledig beeld van de sollicitant.

Een leerling vertelt: “We letten op andere dingen. Bijvoorbeeld hoe oud is diegene, wat voor persoon is het, zou ik op hem af stappen? En hoe ziet de sollicitant een leerlingenraad voor zich, hoe zou diegene deze gebruiken?”

Een docent: “Leerlingen zijn eerlijk, oprecht, onbevangen. Ze kunnen goed onderbouwen waarom ze voor een kandidaat kiezen. Leerlingen weten zelf wel wat goed voor hen is. We moeten dat niet altijd voor hen willen bedenken.”

Een andere docent: “We willen dat leerlingen merken dat ze hier thuis zijn. Thuis zijn betekent dat je moet opruimen, maar ook dat je mag meedenken en meebeslissen.”

Bekijk het filmpje ‘Meedoen in een sollicitatie-procedure’: youtu.be/Ru41LTNoa8

Zie ook: www.samenspraakinsonderwijs.nl

6.4 Een inclusieve school

Alle leerlingen hebben recht op onderwijs dat hen uitdaagt, dat uitgaat van hun mogelijkheden en rekening houdt met hun eventuele beperking. Zo worden ze zo goed mogelijk voorbereid op een vervolgopleiding en een plek in de samenleving.

Nederland kent een duaal onderwijssysteem: het regulier en het speciaal onderwijs. De Wet passend onderwijs (2014) heeft als doel dat alle kinderen een zo passend mogelijke plek in het onderwijs krijgen. Als het kan in het regulier onderwijs, als het nodig is in het speciaal onderwijs. In de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz) staat bovendien uitdrukkelijk dat discriminatie verboden is bij de toegang tot onderwijs. De wet geldt voor alle vormen van onderwijs en is gericht op de bescherming van leerlingen en studenten met een langdurige beperking. Die kan zowel fysiek, psychisch als verstandelijk zijn.

Vanuit het passend onderwijs moet de school onderzoeken of een leerling met een beperking door een zogenaamde doeltreffende aanpassing op de school terecht kan of kan blijven. Als dat zo is, moet de school die aanpassing ook bieden. Dit kan bijvoorbeeld gaan om een rustige werkplek voor leerlingen met concentratiestoornissen, het gebruik van hulpmiddelen bij toetsen voor leerlingen met dyslexie of het geven van extra bijles en begeleiding en extra tijd bij toetsen voor iemand met een taalontwikkelingsstoornis.

Samen naar school: inclusief!

Daarnaast kan de school ook aan de slag gaan met inclusief onderwijs. Inclusief onderwijs maakt het mogelijk dat alle kinderen in een reguliere leeromgeving van en met elkaar leren en dat niemand vanwege zijn/haar cultuur, geloof, beperking of bepaald talent apart gezet of buitengesloten wordt.

Bekijk het filmpje 'Op weg naar inclusief onderwijs':
➔ youtu.be/6lIX8iz7LVE

Op grond van artikel 24 van het VN-verdrag handicap hebben mensen met een beperking recht op kwalitatief goed onderwijs. Om dit recht zonder discriminatie en op basis van gelijke kansen te realiseren, moeten de landen volgens deze bepaling een inclusief onderwijsstelsel waarborgen. Een dergelijk stelsel is gebaseerd op het uitgangspunt dat alle kinderen en studenten - met en zonder beperking - samen naar school gaan. Hierbij moeten ze de ondersteuning ontvangen die ze nodig hebben om effectief aan dat onderwijs te kunnen deelnemen.

Het VN-verdrag handicap heeft als uitgangspunt dat inclusief onderwijs niet alleen een middel is om goed onderwijs te garanderen voor personen met een beperking. Het is ook een middel om te komen tot een inclusieve samenleving. Want leerlingen zonder beperking leren zo om te gaan met kinderen die een beperking hebben.⁵⁵

Nederland heeft deze verdragen geratificeerd en moet er dus alles aan doen om dit doel te realiseren. Er is geen blauwdruk voor zo'n systeem. Nederland kan dus op basis van de bestaande structuren, kennis en ervaring een inclusief onderwijsstelsel ontwikkelen.

De overheid verwachtte dat 'de Wet passend onderwijs, in combinatie met de verplichting van de Wgbh/cz (artikel 2) om doeltreffende aanpassingen te treffen, de mogelijkheden voor deelname aan het regulier onderwijs (inclusief onderwijs) zou vergroten'.⁵⁶ Sinds invoering van de Wet passend onderwijs gingen er inderdaad meer kinderen met een beperking naar een reguliere school. Maar er zijn wel flinke regionale verschillen. En kinderen met een beperking hebben zowel in het speciaal als in het regulier onderwijs met knelpunten te maken.⁵⁷

Daarom is het belangrijk dat scholen bij de aanpak van mensen- en kinderrechten op school ook werk maken van het bieden van een goede leerplek aan alle kinderen. Als school kun je nadrukkelijk kiezen voor inclusief onderwijs aan alle kinderen, ongeacht hun verhaal.

Reflectievragen

- Welke mogelijkheden biedt de school aan leerlingen met een beperking? Steekt de school energie in het zoeken naar aanpassingen?
- Hebben de leraren genoeg weet van de behoeften van leerlingen met een beperking? Mogen zij zich hierop bijscholen als dat nodig is (bijvoorbeeld via de masterstudie Special Educational Needs)?
- Biedt de school gelijke kansen aan alle leerlingen? Bijvoorbeeld: krijgen leerlingen met en zonder beperking met dezelfde schoolresultaten ook hetzelfde studieadvies? Zorgen we ervoor dat leerlingen met een beperking meegaan op schoolreis? Wellicht is het goed om hier met het team uitgebreid bij stil te staan.
- Plaast de school het belang en de ontwikkeling van de betreffende leerling voorop bij afwegingen over toelating en aanpassingen?

Suggesties

- Lees het magazine *Zo kan het ook* om te zien hoe vier scholen werk maken van inclusief onderwijs, met tips voor een inclusieve schoolcultuur, inclusief schoolbeleid en een inclusieve schoolpraktijk:
➔ www.in1school.nl/zo-kan-het-ook-scholen

UIT DE PRAKTIJK

De Korenaar: School voor inclusief basisonderwijs

De Korenaar is een 'interconfessionele basisschool' voor inclusief onderwijs. Een kleurrijke school met grote diversiteit aan leerlingen op twee locaties in het stadsdeel Woensel-Noord in Eindhoven.

De school is bezig met het ontwikkelen van een nieuw, ruim, inclusief schoolgebouw voor 450 leerlingen. Diversiteit ziet de school als haar kracht; kinderen leren jong omgaan met verschillen.

De school heeft brede kennis over wat nodig is voor kinderen met een beperking, zoals voor kinderen met downsyndroom. De Korenaar stelt dat ieder kind uit de wijk welkom is op de school en recht heeft op thuisnabij onderwijs.

“Onze visie is gebaseerd op de visie van mediërend leren. Hieronder verstaan we het maken van contact en het aansluiten bij de bestaande mogelijkheden van het kind als basis voor zijn verdere ontwikkeling. Wij hechten veel waarde aan een sociaal veilige school waar kinderen, leerkrachten, ondersteunend personeel en ouders met allerlei verschillen in cultuur, geloof, achtergrond, ervaring en capaciteit met plezier leren en omgaan met elkaar.

Wij werken sinds 2013 met ZON-groepen. Dat is geen afkorting. Het is de invulling van onze school voor het inclusief onderwijs. De zon is fijn, geeft warmte, iedereen zoekt de zon graag op. Dat is ook wat we willen uitstralen. Hiermee maken wij inclusief onderwijs mogelijk. Alle kinderen hebben hun vaste reguliere groep. Alleen bij hele specifieke hulpvragen rond begeleiding bij leren, zelfstandigheid, zelfredzaamheid, verzorging of sociaal-emotioneel gedrag biedt een ZON-groep meer aandacht.

Het schoolbestuur SKPO heeft ervoor gekozen om iedere school van haar stichting hetzelfde bedrag te geven per leerling voor lichte en zware ondersteuning. Voor basisscholen die kinderen met een extra zware ondersteuningsvraag op school hebben (plaatsbaar in het SO) is sinds het schooljaar 2015-2016 een extra budget beschikbaar.

De Korenaar krijgt dit budget voor 12 kinderen.”

Bron: In1school, 'Zo kan het ook', p. 6-15.

UIT DE PRAKTIJK

IKC De Appelhof **Lesgeven met veel voldoening**

Gemma van Summeren, voormalig leerkracht op IKC De Appelhof in Druten (11 april 2014):

“Vorig jaar, toen ik les ging geven aan groep 3, kreeg ik Bea in de klas. Bea heeft een aangeboren oogandoening. Haar gezichtsvermogen is ongeveer 10%. Ze ziet bijvoorbeeld alleen wat binnen twee meter afstand is. Ze ziet woorden alleen als ze deze heel dicht bij haar gezicht houdt. Bea ziet geen kleuren en geen diepte.

Ik zag er eerlijk gezegd erg tegenop dat ze bij mij in de klas kwam. Ik dacht dat het veel werk zou zijn en dat ik haar overal aan de hand mee naartoe zou moeten nemen. De kleuterjuf die Bea in de klas had gehad, vertelde me dat ik me niet zo'n zorgen hoefde te maken. Bea is een erg zelfstandig kind en doet het meeste zelf.

Ze heeft een plek vlakbij het digibord. Dan kan ze mij nog zien staan. Op haar bureau staat een beeldscherm. Dit vergroot alles uit wat op het digibord staat. Werkopdrachten op papier vergroot ik of de klassenassistent op het kopieerapparaat. We letten er dan op dat er genoeg contrast is tussen de letters en de achtergrond. Al deze tips heb ik gekregen van een ambulante begeleider. Die kijkt een paar keer per jaar een uurtje mee in de klas en praat wat met Bea. Bea krijgt ook individuele begeleiding van onze intern begeleider.

(...) Als je een kind met een handicap in de klas hebt, moet je met veel mensen samenwerken. Je krijgt het niet voor elkaar zonder hulp. Het is in het begin even wennen dat er iemand meekijkt in je klas maar ik krijg adviezen waar ik veel aan heb. Bijvoorbeeld dat we in de gymles een bal met een belletje kunnen gebruiken. Bea hoort de bal dan aankomen en kan gewoon meedoen.

Toen Bea net bij mij in de klas zat, heb ik een cursus gevolgd bij Visio, de instelling die de onderwijskundige ambulante begeleiding biedt. Ik kreeg een bril op waarmee ik hetzelfde zie als Bea. De begeleider zei: pak je potlood maar, dan gaan we een dictee doen. Ik had geen flauw idee waar ik mijn potlood had gelaten. Pas als je het zelf ervaart, besef je hoeveel inspanning dingen kosten als je weinig ziet.

Dit jaar, nu ik lesgeef aan groep 3/4, heb ik Bea weer in de klas. Deze keer heb ik er zelf voor gekozen. Ook al laat ik het haar niet merken, Bea heeft een speciaal plekje in mijn hart. Op veel momenten ontdek je wat je allemaal aan moet passen. Nu leert groep 4 bijvoorbeeld met een liniaal werken. Dat kan Bea niet. Je vraagt je dan af of je dat aanpast, of dat je het weglaat. Zal Bea ooit met een liniaal werken? Ook dit overleg ik met de intern en ambulante begeleider.

Bij een kind met een handicap heb je als leerkracht niet genoeg aan je vakkennis en je ervaring. Je routine schiet tekort en je komt steeds voor nieuwe vragen te staan. Het helpt als je dat als uitdaging ziet. Ik vraag me ook steeds af wat leuk is voor Bea. Als we aan het einde van de ochtend tijd hebben voor een spelletje, kies ik iets wat voor haar ook leuk is om te doen. Het kost tijd om oplossingen te bedenken en het is organisatorisch complex. Maar het wordt ook gauw gewoon.

Bea gaat graag naar een gewone school. Het geeft veel voldoening dat dat goed gaat.”

6.6 Expliciete aandacht voor diversiteit

De Nederlandse samenleving is een diverse samenleving, met verschillen in bijvoorbeeld geloof en levensbeschouwing, huidskleur, etniciteit, seksuele voorkeur, gender en sociale status. Scholen hebben mede tot taak bij te dragen aan sociale samenhang, gelijke onderwijskansen en te zorgen voor een discriminatievrije omgeving. Wat kunnen zij daaraan doen?

Tegengaan van vooroordelen en discriminatie

Vaak worden de termen 'stereotype' en 'vooroordeel' door elkaar gebruikt. Maar ze zijn wel verschillend. Een stereotype is een overdrijving, een versimpelde, ongenuanceerde of karakteriserende opvatting over personen, die bepaalde kenmerken zouden hebben. Bijvoorbeeld: 'alle mensen uit Limburg kunnen goed wielrennen' of 'mensen kunnen niet koken'. De inhoud kan zowel positief, negatief of neutraal zijn. Het wordt een vooroordeel als je de andere persoon of groep als minder of gevaarlijk ziet en je daar vijandige of agressieve gevoelens of gedrag bij hebt, vanwege bepaalde kenmerken zoals etniciteit, ras, nationaliteit, religie, gender of seksuele geaardheid. Een vooroordeel komt wel vaak voort uit stereotype beelden. Bijvoorbeeld: 'hij is lui, want hij komt uit Suriname'.

Onze hersenen kunnen niet zonder vooroordelen en stereotypen. Ze helpen om jezelf te definiëren ten opzichte van anderen. Je kijkt naar de groep waartoe jezelf behoort, maar daardoor ontstaat vaak vanzelf een stereotype van andere mensen. Daardoor kun je het verschil zien met je eigen groep. Ook helpen stereotypen en vooroordelen bij het ordenen van alle informatie en indrukken die je dagelijks moet verwerken. Zo is een tijger gevaarlijk. En ga je op zoek naar een agent in een menigte? Dan kijk je naar een uniform. Vooroordelen en stereotypen maken het dus makkelijker om snel te selecteren, maar ze hebben ook risico's. Ze kunnen een bron zijn van wij-zij-denken en van discriminatie.

Discriminatie is het anders behandelen, achterstellen of uitsluiten van mensen op basis van (persoonlijke) kenmerken. Deze kenmerken worden discriminatiegronden genoemd. Op deze gronden mag je niet gediscrimineerd worden:

- geslacht, genderidentiteit en -expressie;
- ras;
- leeftijd;
- nationaliteit;
- godsdienst en levensovertuiging;
- politieke overtuiging;
- seksuele gerichtheid;
- burgerlijke staat;
- handicap of chronische ziekte;
- arbeidsduur;
- vast of tijdelijk arbeidscontract.

Niet alles is discriminatie. Word je afgewezen omdat je zonder rijbewijs solliciteert naar een baan als vrachtwagenchauffeur? Dan is dat terecht. Maar wordt je afgewezen omdat je vrouw, zwart, moslim of homo bent? Dan kan er sprake zijn van discriminatie en dat is in strijd met de Algemene wet gelijke behandeling. Discriminatie is dus niet het maken van onderscheid, maar van verboden onderscheid.⁵⁸

Kinderen ontwikkelen al op jonge leeftijd vooroordelen. Ook kleuters blijken vooroordelen te kunnen hebben tegenover etnische of raciale minderheden. Deze vooroordelen veranderen tijdens de basisschoolperiode van expliciet (tot ongeveer de 8-jarige leeftijd) naar impliciet. Ook worden zij zich dan bewust van hun vooroordelen en leren zij hun bevooroordeelde reacties te controleren. Op deze leeftijd zijn de kinderen met betrekking tot hun vooroordelen gevoelig voor invloeden van buitenaf.⁵⁹

Daarom is het belangrijk om in de klas structureel expliciet aandacht te besteden aan diversiteit, dus ook zonder dat er een gebeurtenis heeft plaatsgevonden die direct te maken heeft met vooroordelen en discriminatie. Zowel in het primair als het voortgezet onderwijs. De leerlingen weten dan van elkaar hoe ze tegen diversiteit aankijken. Ze leren zich een houding te geven ten opzichte van de diversiteit die ze zien: om vragen te stellen zonder direct te oordelen. De leerlingen kunnen dan met elkaar over diversiteit praten zonder dat er heftige incidenten of emoties spelen.

Dit alles kan alleen als er in de klas en op school een veilig school- en leerklimaat heerst. Wanneer deze veilige basis er is, kan er ook over meer controversiële onderwerpen gediscussieerd worden. Scholen kunnen daarvoor een ontwikkelingslijn ontwerpen of hanteren rond sociale ontwikkeling, waaronder ook het kunnen omgaan met diversiteit in de maatschappij. Blader naar paragraaf 8.3 voor meer informatie.

Stel samen duidelijke normen en grenzen

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat als je verwacht dat anderen discriminatie afkeuren, je waarschijnlijk harder je best zult doen om het niet te doen. Maar als je denkt dat het door de vingers wordt gezien of zelfs wordt aangemoedigd, is de kans groter dat je zelf discrimineert. Je gedraagt je dan naar de sociale norm. De sociale norm is dan ook een sterke voor-speller van discriminatie. Het is daarom belangrijk om op school (met elkaar) duidelijke normen hierover af te spreken en ook over hoe je deze handhaaft. Want als op school het beeld heerst dat discriminatie helaas nog wel voorkomt maar dat het door de meesten streng wordt afgekeurd, dan is de kans groot dat veel leerlingen en personeel hun best zullen doen om niet te discrimineren.⁶⁰ Blader ook naar hoofdstuk 7 voor meer over het bevorderen van goede relaties binnen de school.

Werk aan gelijke kansen in het onderwijs

De afgelopen jaren constateerde de Inspectie van het Onderwijs dat de onderwijskansen van kinderen van lager en hoger opgeleide ouders steeds verder uit elkaar lopen. Ook de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) signaleerde meerdere malen dat gelijke kansen in het Nederlandse onderwijs onder druk staan. Leerlingen en studenten gaan vaak naar scholen en opleidingen met leerlingen en studenten met een vergelijkbare achtergrond. Dit leidt tot segregatie in het onderwijs.⁶¹

Leerlingen met lager opgeleide ouders krijgen basisschooladviezen voor een lager opleidingsniveau, hun adviezen worden minder vaak bijgesteld, ze komen in het voortgezet onderwijs op een lager niveau binnen en stappen vaker over naar een (nog) lager opleidingsniveau dan even goed presterende medeleerlingen met hoogopgeleide ouders. De voorwaarden voor gelijke kansen lijken iets te verbeteren; er zijn meer dubbele adviezen en leerlingen klimmen vaker op binnen het voortgezet onderwijs ('diploma's stapelen'). Toch blijft kansenongelijkheid bestaan. In het basisonderwijs is de segregatie relatief hoog. Ouders van basisschoolleerlingen kiezen meestal voor scholen met leerlingen met eenzelfde achtergrond als zichzelf, door de keuze voor een bepaalde religieuze denominatie of didactische concepten.⁶²

Ook kinderen met een migratieachtergrond hebben in Nederland nog steeds minder kansen in het onderwijs dan kinderen van Nederlandse afkomst. Met name kinderen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse afkomst – de tweede of derde generatie migranten – scoren slechter dan kinderen uit Nederlandse gezinnen. De OESO rapporteerde dat kinderen met een migratieachtergrond vaak uit armere gezinnen komen en daardoor op school in het nadeel zijn. Maar ook als ze uit rijkere huishoudens komen, blijven hun schoolprestaties vaak achter bij die van leeftijdsgenoten. Zo geven basisschoolleeraren minder snel een advies voor hoger voortgezet onderwijs aan kinderen met een Turkse achternaam. Daarnaast hebben scholieren met een migratieachtergrond vaker het gevoel dat ze oneerlijk worden behandeld door docenten. Soms worden kinderen van verschillende afkomst en met dezelfde Cito-scores naar andere niveaus gestuurd. Voor leerlingen is zo'n verkeerd oordeel later lastig te repareren.⁶³

Suggesties

- Maak actief beleid om kansengelijkheid te bevorderen door leraren te laten reflecteren op hun eigen rol bij het ontstaan van ongelijke kansen voor leerlingen en hen ondersteuning te bieden zodat deze leerlingen met weinig kansen goed kunnen stimuleren.
- Investeer als school in deze leerlingen door signalering, het bieden van gratis extra's en het versterken van zelfvertrouwen en sociale vaardigheden.
- Werk aan een soepele instroom, uitstroom en doorstroom van leerlingen.
- Bekijk de *Ideeënkaart kansengelijkheid in het onderwijs van de VO-Raad* en pak onderdelen aan die op school nog onvoldoende uit de verf komen: www.bit.ly/zyRRBpG

NOTEN

- 44 Galenkamp & Schut (2018).
- 45 Cook-Sather (2006).
- 46 Lundy (2005), p. 933.
- 47 De Winter (1995, 1998).
- 48 Reitsma & De Wit (2014), naar De Winter (1995, 1998) en Hart (1992).
- 49 Den Otter (2015).
- 50 Bron & Van Vliet (2012), p. 39-42.
- 51 Althans voor leerlingen in het voortgezet onderwijs en in het speciaal onderwijs als zij ouder dan dertien jaar zijn. Zie de website www.infowms.nl voor informatie, tools en tips voor goede medezeggenschap.
- 52 Sol & Stokking (2008).
- 53 Verbiest (2003).
- 54 Reitsma & De Wit (2014).
- 55 Kijk voor meer informatie over inclusief onderwijs op de website van In1school: www.in1school.nl.
- 56 Kamerstukken II 2013/14, 33992, nr. 3, p. 72.
- 57 College voor de Rechten van de Mens (2017b), p. 19 – 21.
- 58 www.mensenrechten.nl/nl/discriminatie-uitgelegd.
- 59 Kennisrotonde (2017).
- 60 www.kis.nl/artikel/zo-pak-je-discriminatie-aan-in-de-klas.
- 61 Inspectie van het Onderwijs (2018) en het jaarlijks verschijnende rapport van OESO, Education at a glance, te vinden op www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance_19991487.
- 62 Inspectie van het Onderwijs (2018).
- 63 OECD (2018).

Omgaan met elkaar

Een positief en
open pedagogisch
klimaat binnen de
hele school

Leeswijzer

Waarom leesik dit?

Je wilt aan de slag met de manier waarop de mensen binnen de schoolgemeenschap met elkaar omgaan. Goede relaties binnen de school bevorderen een goed leer-, werk- en leefklimaat. Bij uitstek een terrein waarbij de zes mensenrechtenuitgangspunten goed gebruikt kunnen worden.

Welke vragen worden er beantwoord?

Wat kan ik doen om een goede omgang tussen mensen op school te bevorderen?

- Tussen leerlingen onderling
- Tussen schoolpersoneel en leerlingen
- Tussen schoolpersoneel onderling
- Tussen school en ouders
- Tussen de school en de nabije en bredere omgeving

DE ZES UITGANGSPUNTEN VAN MENSEN- EN KINDERRECHTEN:

- OP SCHOOL STAAN HET BELANG EN DE ONTWIKKELING VAN HET KIND VOOROP
- LEERLINGEN LEREN OP SCHOOL OVER MENSEN- EN KINDERRECHTEN EN OEFENEN ERMEE
- WE ZORGEN DAT IEDEREEN OP SCHOOL ERBIJ HOORT
- IEDEREEN MAG MEEPRATEN EN MEEDOEN
- ALLE LEERLINGEN KRIJGEN GELIJKE KANSEN OM ZICH ZO VOLLEDIG MOGELIJK TE ONTPLOOIEN
- WE NEMEN ALLEN ONZE VERANTWOORDELIJKHEID EN VERANTWOORDING

Quickscan mensenrechten Omgaan met elkaar

1. Bij ons op school leren de leerlingen respectvol met elkaar om te gaan. Ze lossen conflicten zelfstandig en vreedzaam op.
2. De leerlingen werken bij ons binnen en buiten de klas veel samen. Zo leren ze elkaar waarderen en wordt de onderlinge verbondenheid versterkt.
3. Onze school handhaaft actief het anti-pestbeleid.
4. Onze leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen voor zichzelf, elkaar en de wereld.
5. Onze school heeft betekenisvolle relaties en samenwerking rond mensenrechtenthema's met de omgeving: de wijk, de gemeente en daarbuiten.

7. Omgaan met elkaar

Goede relaties binnen de school bevorderen een klimaat waarin iedereen gelijk is. Waar niet gediscrimineerd wordt, waarin iedereen kan meedoen en leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Een klimaat waarin iedereen gevoel krijgt voor de balans tussen rechten en verantwoordelijkheden.

Uit internationaal wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de wijze waarop er met elkaar omgegaan wordt (het pedagogisch klimaat) een belangrijke factor is bij het versterken van burgerschapscompetenties. Bij een open pedagogisch klimaat gaat het om positieve relaties tussen leerlingen en docenten en leerlingen onderling. Deze kunnen bijdragen aan het onderschrijven van mensen- en kinderrechten.⁶⁴ En ook bij het neerzetten en onderhouden van een professionele schoolcultuur.

Hieronder wordt ingezoomd op de verschillende relaties binnen de schoolgemeenschap en de omgeving daarvan.

7.1 Omgang tussen leerlingen onderling

De school is een belangrijke leeromgeving. Leerlingen zien elkaar veel en het is belangrijk dat de onderlinge relaties goed zijn. Dit betekent niet dat iedereen vrienden van elkaar moet worden maar wel dat leerlingen elkaar respecteren en in hun waarde laten. Een school die oefent met mensen- en kinderrechten bevordert dit. Leerlingen leren dat conflicten erbij horen maar ook opgelost kunnen worden en dat pesten of agressief gedrag te ver gaat.

Sta stil bij onderstaande vragen en ga na hoe de leerlingen binnen de klas en op school met elkaar omgaan.

Reflectievragen

- Wat is de samenstelling van de school? Uit welke sociale klassen komen leerlingen en personeel vooral? Wat is de man-vrouw-verhouding? Hebben deze verhoudingen invloed op hoe de leerlingen met elkaar omgaan?
- Gaan leerlingen van verschillende sociale en etnische klassen betekenisvol met elkaar om? Binnen en buiten het klaslokaal? Of zijn er verschillende groepjes zichtbaar?
- Wat stimuleert op onze school dat leerlingen elkaar makkelijk ontmoeten of juist dat er meer gescheiden opgetrokken wordt?
- Hoe worden leerlingen geholpen om elkaar waardig en respectvol te behandelen?
- Gaan jongens en meisjes respectvol met elkaar om? Wordt op school gewerkt aan bewustwording van stereotye beelden van elkaar?
- Op welke manier lossen leerlingen onderlinge conflicten op?
- Zijn leerlingen sociaal weerbaar? Worden zij daarbij door de school ondersteund?
- Zijn er voldoende werkvormen en activiteiten waarbij de leerlingen sociale vaardigheden opdoen?

Suggesties

- Schenk voldoende aandacht aan relationele en sociale vorming.
- Organiseer activiteiten rond sociale weerbaarheid.
- Oefen om bewustwording van stereotypen en vooroordelen te vergroten.
- Bied een veilige omgeving om te reflecteren. Laat leerlingen op een interactieve manier reflecteren op welk gedrag zij in orde vinden en welk gedrag niet. Zorg voor een veilige sfeer in de klas, zodat de leerlingen hun beelden en gevoelens durven uiten.
- Stel samen afspraken en klassenregels op.
- Zorg dat leerlingen weten waar ze terecht kunnen bij conflicten of vervelend of grensoverschrijdend gedrag.
- Laat hiertoe aangestelde leerlingen zelf optreden als mediator in conflicten. Zij krijgen hiervoor eerst een kleine training. Gebruik bijvoorbeeld de methodiek van de Vreedzame School of herstelgericht werken.

UIT DE PRAKTIJK

Openbare basisschool Overvecht **Leerlingmediators aan het werk**

Klein van stuk als Beyza (10) en Jossof (11) zijn, ze groeien zichtbaar als ze hun kanariegele pet opzetten. Want dan zijn ze ‘mediators’ op hun Openbare Basisschool Overvecht. Met nog tien leerlingen uit groep 7 hebben ze bij toerbeurt de taak ruzies tussen leerlingen op te lossen. Tijdens pauzes zijn ze beschikbaar in de speciaal ingerichte ‘mediatiehoek’ – een onderwijsvernieuwing van de Vreedzame School. De jonge bemiddelaars treffen vandaag Ouafae (10) en Soraya (10), twee bedrukt kijkende hartsvriendinnen. Ouafae vertelt dat ze dacht dat Soraya over haar roddelde. Soraya dacht hetzelfde over Ouafae. Ook vond de een dat de ander haar ‘van alles’ de schuld gaf en omgekeerd. ‘Na gym’, zegt Soraya, ‘was ik erg verdrietig dat ik ruzie had.’ ‘Hebben jullie een oplossing?’, vraagt Yossof. De meiden schudden beiden ‘nee’. Maar na even praten met de twee mediators komen ze toch nader tot elkaar. ‘Willen jullie elkaar nu de hand schudden?’, vraagt Beyza. Na de handdruk staan de twee meiden met opgeklaard gezicht op. Hun vriendschap is veiliggesteld.

OBS Overvecht was in 1998 de eerste basisschool die zich afficheerde als Vreedzame School. Het is een onderwijsconcept dat extra aandacht geeft aan burgerschap en conflict-beheersing. Het was het begin van de wederopstanding van deze basisschool, in een van de sociaaleconomisch zwakste wijken van Utrecht. In combinatie met uitstekende Citoscores kreeg de school in 2014 het predicaat ‘excellent’ van onderwijsstaatssecretaris Sander Dekker, de kroon op 15 jaar hard werken.

Bron: Wonderschool tovert met leerlingen,
De Volkskrant, 18 januari 2014

Zie ook: www.devreedzameschool.nl

UIT DE PRAKTIJK

Piter Jelles !mpulse **Herstelgericht werken**

Piter Jelles !mpulse te Leeuwarden en Kollum (vmbo-t, havo en vwo) werkt al een aantal jaren met herstelrecht, een manier om goed omgaan met elkaar te bevorderen. Binnen !mpulse hangt een sfeer waarin je jezelf mag zijn en fouten mag maken. Herstelrecht is een manier van omgaan met elkaar die conflicten zo klein mogelijk houdt en ervoor zorgt dat leerlingen wanneer ze zich voordoen, daarvan leren. Met herstelrecht leren leerlingen conflicten uit te praten en op te lossen. De leerlingen leren dit meteen in het eerste leerjaar.

Ze gaan uit van het gezamenlijk oplossingen bedenken, met 'dader' en 'slachtoffer' erbij. De dader neemt dan eigen initiatief om bijvoorbeeld openlijk excuses aan te bieden en te bedenken hoe de schade hersteld kan worden. Er wordt soms uren gepraat maar niet gestraft. Soms samen, soms met behulp van een leeftijdsgenoot, de coach of een leraar. De leerlingen voelen zich dan echt gezien, al moeten ze er soms aan wennen.

En het leuke is dat de gezonde manier waarop leerlingen conflicten oplossen een positief effect heeft op leraren en ouders. Iedereen wordt er beter van.

Het bijzondere van herstelrecht is niet alleen dat conflicten goed worden uitgesproken, maar ook dat schade wordt hersteld. Iemand die de fout ingaat, richt schade aan, vaak aan de hele school. Wanneer twee leerlingen ruzie hebben of vechten, wordt de hele school er onveilig en onprettiger door. Door te werken met herstelrecht krijgen leerlingen die schade hebben aangericht de kans die te herstellen. Het is een manier om een vaak naar incident of onprettige periode af te sluiten.

Het ECHO, het Expertisecentrum Herstelrecht in het Onderwijs, heeft !mpulse uitgekozen als voorbeeldschool voor andere scholen en heeft dit beloond met de toekenning van de titel: 'School Met Herstelrecht'.

Lees meer informatie over OSG Piter Jelles:
➔ www.piterjelles.nl

Lees meer informatie over herstelrecht:
➔ www.herstelrechtinhetonderwijs.nl

7.2 Omgang tussen schoolpersoneel en leerlingen

Een positieve omgang tussen schoolpersoneel (zowel onderwijsgevend als niet-onderwijsgevend) en leerlingen bevordert het leerproces binnen de school. Het zorgt ervoor dat iedereen zich veilig en gewaardeerd voelt. Relaties gaan uit van de gelijkwaardigheid van iedereen en zijn gebaseerd op wederzijds respect en begrip.

Een open pedagogisch klimaat

Zoals al gezegd, versterkt een open pedagogisch klimaat de burgerschapscompetenties en het onderschrijven van mensen- en kinderrechten. Daarbij gaat het om positieve relaties tussen leerlingen en docenten en tussen leerlingen onderling.

Leerlingen moeten de ruimte voelen om zichzelf te ontwikkelen, zich te uiten en met anderen in gesprek te gaan. Zij moeten het gevoel hebben dat zij gehoord worden, een stem hebben in de regels en activiteiten op school en ervaren dat hun mening ertoe doet bij de besluitvorming op school. Daarnaast is het relevant dat leerlingen ervaren dat docenten naar hen luisteren en dat er ruimte is om een andere mening te hebben dan de docent. Niet alleen moeten leerlingen de ruimte hebben om hun mening te geven en op een respectvolle manier met elkaar in discussie te gaan. Het gaat er ook om dat docenten leerlingen stimuleren om voor hun mening op te komen. En dat zij verschillende perspectieven op maatschappelijke vraagstukken naar voren brengen. Uit onderzoek blijkt dat dit een positief invloed kan hebben op houdingen ten opzichte van onder meer kinderrechten, tolerantie ten opzichte van migranten en de acceptatie van gelijke rechten voor vrouwen.⁶⁵

Veel scholen werken hier voortdurend aan en kiezen daarbij een aanpak die past bij onder meer het onderwijskundig concept en de leerlingenpopulatie. Verschillende scholen in Nederland hebben een superdiverse leerlingenpopulatie, vooral in de grote steden. Zo leven er in Rotterdam 206 nationaliteiten samen en dat zie je op scholen terug. Dat is een uitdaging voor kansengelijkheid. Gebleken is dat leraren al die verschillende leerlingen het meeste bieden wanneer ze hoge verwachtingen hebben van leerlingen. Dat vraagt ook als team een geloof in elkaars kunnen. Dit heeft een bijzonder grote impact op het leergedrag en op het geloof van de leerling in zichzelf dat hij of zij kan groeien.⁶⁶

Reflectievragen

- Hoe gaan personeel en leerlingen met elkaar om? Formeel, informeel, respectvol? Zijn er bepaalde uitdagingen of problemen (geweest) en wat kan daaraan gedaan worden?
- Werkt de school bewust aan het handhaven van een open pedagogisch klimaat? Creëren leraren ruimte om dit in de klassen te realiseren?
- Stimuleert de school dat leraren hoge, positieve verwachtingen van leerlingen hebben?
- Wisselen leraren ervaringen uit en leren ze van elkaar over de omgang met leerlingen? Gaan ze bij elkaar in de klas op bezoek?
- Worden de procedures voor disciplinaire maatregelen en gedragsprotocollen door personeel en leerlingen (raad) samen vastgesteld?
- Op welke manier wordt in de schoolpraktijk de vrijheid van meningsuiting bevorderd?

Suggesties

- Organiseer brainstormsessies met leerlingen en personeel over pesten en over de rechten en verantwoordelijkheden van iedereen op school.
- Laat leerlingen zelf oplossingen aandragen.
- Formuleer samen de waarden die op school belangrijk zijn.
- Zorg voor trainingen voor leerlingen en leraren over communicatie en het bemiddelen bij conflicten.
- Bespreek onder medewerkers regelmatig hoe jullie positief gedrag van leerlingen stimuleren. Zodat leerlingen schoolbreed op dezelfde manier behandeld worden.
- Laat leerlingen feedback geven aan leraren en bijvoorbeeld observeren bij lessen.

7.3 Omgang tussen schoolmedewerkers onderling

Het is belangrijk dat het personeel op school zich gewaardeerd voelt en dat hun mensenrechten beschermd worden. Of ze nou leidinggeven, op de administratie werken, voor de klas staan, schoonmaken of in de tuin werken. Het vraagt aandacht van iedereen om die professionele schoolcultuur daarop te richten. De volgende definitie van een professionele schoolcultuur laat zien dat hierbij ook de mensenrechtelijke uitgangspunten aan de orde zijn:

Een professionele schoolcultuur is een cultuur waarin alle gedrag, van iedereen in en rond de school, bijdraagt aan de doelen van de organisatie, het welbevinden van een persoon en anderen. En waar gedrag dat hier tegenin gaat, vriendelijk doch duidelijk, wordt begrensd: 'Zo doen we dat niet!'⁶⁷

Deze cultuur kan groeien door te werken aan drie aspecten:

Een heldere koers die tot stand gekomen is door participatie van alle betrokkenen bij de school en waarin de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten als kernwaarden opgenomen zijn. De omgangscultuur: wat doen we als volwassenen in en rond de school wel en niet? Hoe geven we vorm aan onze kernwaarden in ons contact met elkaar?

De ontwikkeling van de school en de mensen op een manier waarop bovengenoemde onderdelen vorm krijgen, en die leiden tot een professionele leergemeenschap. Waarbij leiderschap tonen de motor is van de gewenste koers en ontwikkeling.⁶⁸

Reflectievragen

- Voelt al het personeel dat hun mensenrechten gerespecteerd worden, zonder onderscheid naar hun functie?
- Gaan schoolleiders en teamhoofden respectvol met andere personeelsleden om? Is er openheid en vertrouwen in de lerarenkamer?
- Mag het personeel meedoen aan besluitvorming?
- Is er een gedeelde visie op en regelmatige aandacht voor de toepassing van mensenrechtenuitgangspunten in onderlinge verhoudingen en omgang met leerlingen?
- Zijn er procedures ingesteld in geval van pesten of intimidatie onder het personeel? Zijn er vertrouwenspersonen?

Suggesties

- Betrek het personeel in besluitvormingsprocessen binnen de school en stimuleer gezamenlijke verantwoordelijkheid.
- Stimuleer ook een traject van professioneel en gedeeld leiderschap.
- Zorg dat de medewerkers op een laagdrempelige manier eventuele zorgen over de omgang met elkaar kunnen bespreken. Formuleer samen beleid over wat er in geval van pesten of conflicten tussen medewerkers onderling gedaan wordt.
- Zorg voor een regelmatig personeelstevredenheidsonderzoek en ga met de uitkomsten aan de slag.

UIT DE PRAKTIJK

KBS Hof ter Weide **'Hoffelijk' leidinggeven**

Hof ter Weide stuurt op basis van 'gedeeld leiderschap'. Wat is dat? Schoolleider Mirelle Vermeulen verwoordt het bondig: 'Samen verantwoordelijk zijn voor het uitdragen van een schoolvisie, daarbij doelen stellen en met elkaar plannen uitwerken waaraan iedereen zich committeert. Niet met twintig kapiteins op een schip. Duo-partner Tilly Melissen en ik zijn de kapiteins, wij sturen de boot. Maar iedereen is nu ook voor een deel van de schoolorganisatie verantwoordelijk.'

Op Hof ter Weide kregen meer mensen een coördinerende functie. Zo weet iedereen beter wat er leeft en speelt. En leraren hebben nu ook meer professionele ruimte en werken met leerteams: groepjes leerkrachten die samen aan een leerdoel werken. Vergaderen werd afgeschaft. Er zijn nu statafels waar leerkrachten aan elkaar nieuwe ontwikkelingen presenteren en workshops verzorgen. Leerkrachten bereiden samen lessen voor en doen aan klassenconsultatie. Bij elkaar in de klas kijken en feedback geven vraagt om je kwetsbaar durven opstellen. En drie keer per jaar zijn er gesprekken in de gymzaal. Zo creëren we dialoog in de school.'

'Leerkrachten zeggen: Gedeeld leiderschap ervaar ik als een volwassener benadering. Het grootste verschil is dat er meer vertrouwen vanuit gaat. De schoolleiding doet een beroep op eigen verantwoordelijkheid.'

Bron: Special over schoolontwikkeling, Didactief, nr. 42, april 2016, p. 4-7

7.4 Omgang tussen school en ouders

Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de opvoeding. Zij moeten zorgen voor een zo goed mogelijke uitgangspositie van hun schoolgaande kinderen. Daaronder vallen goede verzorging, een stimulerende thuisomgeving en hulp bij het ontwikkelen van kennis en sociale vaardigheden.

Met de school hebben ouders ten eerste een juridische relatie. De school moet goede onderwijskwaliteit garanderen en informatie leveren over de prestaties van de leerling en de school. Maar ouders en school zijn ook samenwerkingspartners. Ze spelen beide een belangrijke rol in de ontwikkeling van het kind. In het primair onderwijs is die samenwerking meer vanzelfsprekend omdat de ouder nog vaak de school en klas binnenloopt. Er is meer contact met de leerkrachten en meer participatie. In het voortgezet onderwijs is die afstand groter en de betrokkenheid van ouders minder.

Er leven vaak wederzijds verschillende verwachtingen over wat de ander zou moeten doen. Ouders zijn soms zoekende naar hun rol. Ze zouden graag meer samenwerken met de school maar weten vaak niet hoe. Soms nemen ouders juridische stappen tegen scholen. Dit heeft dan vaak te maken met het niet plaatsen van een kind op de school of de klas van voorkeur. In dergelijke gevallen kan een bemiddelingsgesprek helpen om tot een oplossing te komen.

Waarom is deze trend hier relevant? Meer en betere samenwerking tussen school en ouders draagt bij aan een betere sfeer en prettigere omgang. School en ouders hebben een gezamenlijk doel voor ogen: de ontwikkeling van de leerling. Werken aan ouderbetrokkenheid vergroot mogelijkheden voor gelijke kansen van leerlingen. En als de school overgaat tot het schoolbreed oppakken van mensen- en kinderrechten, is het goed dat docenten daarover met ouders in gesprek gaan. De school kan ouders ook een rol bieden bij onderdelen van dit traject. Er is dan ondersteuning vanuit de thuissituatie.

Reflectievragen

- Heeft de school een helder beleid over ouderbetrokkenheid en worden ouders hierover geïnformeerd?
- Hoe zijn ouders betrokken bij het creëren van een mensenrechtenvriendelijk klimaat op school, bij de afspraken rond sociaal gedrag?
- Creëert de school de gelegenheid voor ouders om elkaar en leraren te leren kennen?

Suggesties

- Ga met ouders in gesprek over de visie en het beleid van de school, op een moment dat hun aanbevelingen nog verwerkt kunnen worden. Doe dit breder dan alleen binnen de Ouderraad of Medezeggenschapsraad. Informeer ouders ook over de uitvoering van beleid.
- Beschouw de ouders als onderdeel van de schoolgemeenschap. In het voortgezet onderwijs zijn de leerlingen mondig genoeg maar spelen ook de ouders zeker een belangrijke rol.
- Schenk aandacht aan het versterken van de communicatie van leerkrachten met ouders. Geef daarbij aandacht aan de mogelijke samenwerking met ouders wat betreft de ontwikkeling van de leerling.
- Stuur jaarlijks het nieuwe schoolplan toe aan alle ouders en geef een regelmatige update via een nieuwsbrief.

UIT DE PRAKTIJK

Koningin Wilhelminaschool Ouders en leerkrachten werken nauw samen

De Koningin Wilhelminaschool, een Rotterdamse protestants-christelijke school voor primair onderwijs, telt honderd zestig leerlingen uit een groot aantal verschillende culturen. De school erkent het belang van ouderbetrokkenheid en de impact ervan op het leren van kinderen. Suzanne Potuijt, locatielider in Rotterdam Krooswijk, ziet betrokken ouders als een belangrijke basis voor kwalitatief goed onderwijs. De afgelopen jaren heeft de school veel acties uitgezet om heel gericht de betrokkenheid van ouders bij de school te vergroten. Dit gebeurde vanuit het gedachtegoed Ouderbetrokkenheid 3.0.

Suzanne: “Wij ervaren wel dat alle ouders zijn betrokken bij hun kinderen. Vorig jaar hebben we de regiegroep ingezet. Dat is een werkgroep die bestaat uit directie, teamleden en ouders.

Dat heeft mooie dingen voortgebracht. Zo hebben we bij de ingang van het schoolgebouw een poster hangen waarop staat wat we van elkaar verwachten. Bijvoorbeeld: ‘We vertrouwen elkaar.’ of ‘Wees een OEN.’ Open, Eerlijk en Nieuwsgierig. Door er samen over na te denken wordt het iets van ons allemaal. Dan komt ook iedereen en worden ouders actiever.

Leraren en ouders hebben een gezamenlijk doel. Je kunt het zo open neerzetten als je zelf wilt. Voor ons is de samenwerking juist geen grote uitdaging maar iets wat we met heel veel plezier doen. Door verwachtingen uit te spreken, open te zijn en ook te zeggen wat je niet wilt, ontstaat een gelijkwaardige relatie. Ouders weten vaak meer dan wij. Je kunt elkaars kracht gebruiken.

In eerste instantie zorgt ouderbetrokkenheid voor meer werkdruk bij de leraren. Je moet als leraar veel meer (individuele) gesprekken voeren, de ouders leren kennen. Dat kost tijd en het vergt een andere manier van denken. Maar door iedereen erbij te betrekken – juist ook de leraren die sceptisch waren – en successen te delen – plukken we nu de vruchten.”

Bron: www.cps.nl/blog/2016/11/24/Twee-schoolleiders-over-ouderbetrokkenheid-we-bouwen-vanuit-wederzijds-begrip

7.5 Omgang tussen school en nabije en wijdere omgeving

De school kan relaties aanknopen met mensen die in de wijk wonen en werken. Je kunt deze mensen uitnodigen. Denk aan winkeliers, buschauffeurs, politiemedewerkers, sociaal werkers, journalisten, professoren of gemeenteraadsleden. Maak daarbij de link van deze beroepen met mensen- en kinderrechten en benoem deze ook expliciet. Het is natuurlijk ook gewoon leuk om te praten over het werk dat deze mensen doen.

Ook kun je gastleraren uitnodigen van mensen- en kinderrechtenorganisaties, zoals Amnesty International, UNICEF, Anne Frank Stichting en CMO. De kennis over en betrokkenheid met mensen in de Nederlandse samenleving en daarbuiten kan ook vorm krijgen in projecten en werkstukken.

Leerlingen kunnen mensen buiten school helpen om voor hun rechten op te komen. Laat ze daar zelf over brainstormen en iets moois tot stand brengen. Ze kunnen bovendien met acties van bijvoorbeeld Amnesty International meedoen.

Daarnaast kunnen scholen relaties aanknopen met andere scholen in binnen- en buitenland rond bepaalde mensenrechtentema's. Bijvoorbeeld als UNESCO-school die zich inzet voor mensenrechten, als internationaliserende school, vanuit 'wereldburgerschap'.

Suggesties

- Vraag in de klas aan de leerlingen over welk mensen- of kinderrechtentema zij meer willen weten. Welke mensen in de wijk of in de gemeente hebben in hun werk met mensen- en kinderrechten te maken? Wie zouden zij daarover willen spreken? Laat hen die persoon interviewen of uitnodigen in de klas. Of bezoek die persoon en diens werk. Laat de leerlingen hierover een werkstuk maken.
- Bespreek met de leerlingen voor welke mensen- of kinderrechten zij zich zouden willen inzetten en hoe zij dat zouden kunnen doen. Vervolgens gaan zij zelf aan de slag!
- Zet een mensenrechtenproject op waarbij de leerlingen op verschillende manieren leren en reflecteren over de waarde van mensenrechten. Door cognitieve kennisverwerking maar ook door bijvoorbeeld creatieve verwerking.
- Laat leerlingen een mensenrechtenwandeling in hun gemeente maken en lopen. Dan realiseren ze zich wat de betekenis is van mensen- en kinderrechten in het dagelijks leven. Bekijk het filmpje 'Rechtenwandeling met het Geuzencollege':
➤ https://youtu.be/CWG7Wog_NmQ

UIT DE PRAKTIJK

CSW Van de Perre Leerlingen organiseren een Mensenrechtenmorgen

Leerlingen van CSW Van de Perre, een christelijke middelbare school te Middelburg, vormden een werkgroep mensenrechten. Geholpen door de afdelingsleider vwo, dhr. Leonard van Moolenbroek, organiseerden de leerlingen zelf een Mensenrechtenmorgen. Alle 180 leerlingen van havo/vwo deden mee.

Het was een geslaagde ochtend, met onder meer twee ervaringsdeskundigen: een homo-seksuele leraar en een man die verslaafd en crimineel was geweest. De deelnemende leerlingen vonden het interessant en leerzaam om hun vragen te stellen en zich in hen te kunnen verplaatsen. Er waren ook lezingen over mensenrechten en workshops kunst, song-writing en rolstoelbasketbal.

Het evenement werd van tevoren in alle klassen door twee leerlingen geïntroduceerd. Op intranet stond een bericht voor inschrijving. Deelname was verplicht en was in de reguliere lestijd. Onder alle leerlingen is na afloop een enquête afgenomen.

De schoolleiding steunt het idee om een vervolg te geven aan dit project en het wellicht breder op te pakken. De werkgroep mensenrechten gaat weer nieuwe plannen maken.

UIT DE PRAKTIJK

De Vriendschapsschool Contact tussen twee verschillende scholen

“Jaaa, daar komen ze!” Kinderen uit groep 3 van basisschool Overvecht in Utrecht zwaaien buiten voor hun school enthousiast naar hun maatjes van basisschool Tuindorp. Die komen hen al even vrolijk tegemoet lopen voor een tweede gezamenlijke les binnen het bijzondere uitwisselingsproject Vriendschapsschool.

Tussen de twee scholen ligt alleen een spoorlijn. De Tuindorpers hebben de afstand zojuist in tien minuten overbrugd. Toch is het een wereld van verschil voor de kinderen. De groep 3 van juf Marlot Spelbrink loopt van het rustige, groene Tuindorp, vol jaren-dertighuizen en bakfietsen, de spoorweg over naar het levendige Overvecht. Daar passeren ze hoge flatgebouwen en wapperende, kleurrijke lakens over de waslijnen aan de balkons, langs Marokkaanse mannen op leeftijd die in portieken aan het kletsen zijn.

“De kinderen komen de wijk niet zo snel uit. Overvecht is groot, met alle voorzieningen die je nodig hebt: een winkelcentrum, zwembad, en de school natuurlijk. Het is een bubbel waarin ze blijven zitten”, vertelt directeur Marije Wassenaar van basisschool Overvecht. Dit jaar heeft zij samen met collega’s van de school in Tuindorp het bestaande project de Vriendschapsschool nieuw leven in geblazen. Het idee is dat kinderen vanaf de kleutergroepen van beide scholen aan elkaar gekoppeld worden en ieder jaar een aantal keren ‘op uitwisseling’ gaan. Tussendoor houden ze ook contact, door brieven te sturen en soms een cadeautje. “En laatst hebben we de kinderen van Tuindorp met hun vaders uitgenodigd voor een voetbalwedstrijd. Alles om de kinderen te leren dat de maatschappij meer is dan waar je zelf woont.”

Bron: CNV Schooljournaal, nr. 5, 7 april 2018, p. 18-19

NOTEN

64 Nieuwelink e.a. (2016), p. 16-18.

65 Nieuwelink (2016), p. 16-18.

66 Citaat Iliass El Hadioui,

➤ www.scienceguide.nl/2018/08/gelijke-kansen-in-diverse-klassen.

67 ➤ www.wij-leren.nl/handboek-professionele-schoolcultuur.php.

68 Galenkamp & Schut (2018).

In de klas

Hoe en waarover
in de klas onder-
wezen wordt

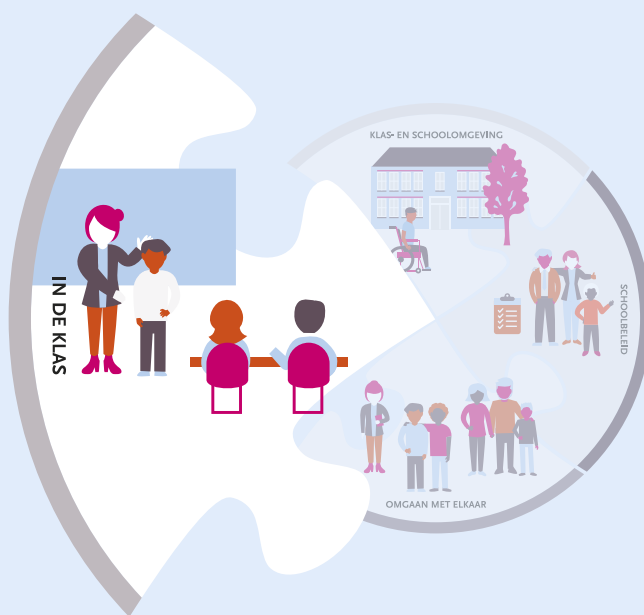
Leeswijzer

Waarom lees ik dit?

Je wilt als docent bijdragen aan de naleving van mensen- en kinderrechten en de vorming van de leerlingen. Dat kun je doen door onderwijs *over*, *door* en *voor* mensenrechten. In dit hoofdstuk lees je hoe je deze drie didactische uitgangspunten vorm kunt geven.

Welke vragen worden er beantwoord?

- Hoe zou een leerlijn mensen- en kinderrechten eruit kunnen zien?
- Welke specifieke kennis over mensen- en kinderrechten zouden leerlingen moeten hebben?
- Hoe kan ik dat in de klas organiseren? Als lessenreeks, project, apart vak, in bestaande schoolvakken of geïntegreerd in het hele schoolcurriculum?
- Hoe pas ik daarbij gastlessen in?
- Hoe kan ik zelf mensenrechten voorleven, in houding en methodiek?
- Op wat voor manieren kan ik de leerling helpen om in actie te komen voor mensenrechten?

DE ZES UITGANGSPUNTEN VAN MENSEN- EN KINDERRECHTEN:

- OP SCHOOL STAAN HET BELANG EN DE ONTWIKKELING VAN HET KIND VOOROP
- LEERLINGEN LEREN OP SCHOOL OVER MENSEN- EN KINDERRECHTEN EN OEFENEN ERMEE
- WE ZORGEN DAT IEDEREEN OP SCHOOL ERBIJ HOORT
- IEDEREEN MAG MEEPRATEN EN MEEDOEN
- ALLE LEERLINGEN KRIJGEN GELIJKE KANSEN OM ZICH ZO VOLLEDIG MOGELIJK TE ONTPLOOIEN
- WE NEMEN ALLEN ONZE VERANTWOORDELIJKHEID EN VERANTWOORDING

Quickscan mensenrechten In de klas

1. Onze school brengt de leerlingen respect bij voor de mensenrechten, voor verschillen in mening en overtuiging en voor andere culturen en volken.
2. In onze lessen spreken we regelmatig en expliciet over mensen- en kinderrechten. Voorbeelden zijn mensenrechtentema's als non-discriminatie, inclusie, vrije meningsuiting, bewustwording van vooroordelen, participatie, recht op familieleden, privacy, tegengaan van mishandeling.
3. Wij laten leerlingen gericht oefenen om hun eigen mening te vormen en te geven en om hun kritische denkvaardigheden te versterken.
4. Actuele en historische maatschappelijke ontwikkelingen bespreken we aan de hand van de daarbij geldende mensenrechten.
5. Onze lessen worden zodanig ontworpen dat ze voor alle leerstijlen toegankelijk zijn (adaptief en inclusief onderwijs).
6. Leerlingen worden gestimuleerd mee te denken over en bij te dragen aan hun eigen ontwikkeling.

Leraren hebben een tweevoudige taak. Aan de ene kant beschermen en realiseren zij de mensen- en kinderrechten. Ze hebben de belangrijke taak om bijvoorbeeld te zorgen voor een discriminatievrije school en voor vrije meningsuiting, om bij te dragen aan het recht op onderwijs van leerlingen en gelijke kansen daarbij. Anderzijds is het belangrijk dat leraren aan de leerlingen de betekenis en de waarde van mensen- en kinderrechten in het dagelijks leven overbrengen. Als de leraar beide rollen oppakt, kunnen de rechten van de leerlingen tot bloei komen.⁶⁹

In hoofdstuk 4 hebben we gelezen hoe je mensen- en kinderrechten in het onderwijs kunt vormgeven. De zes uitgangspunten van mensen- en kinderrechten kun je in het leerproces verwerken, namelijk door onderwijs over, door en voor mensenrechten. In dit hoofdstuk gaan we in op de invulling hiervan in de klas.

Als leraar kun je op verschillende manieren met mensen- en kinderrechten aan de slag gaan:

- In de eigen klas: in je eigen lessen, binnen je eigen vakgebied.
- Samen met vakcollega's: met gezamenlijk ontwikkelde doelen en werkmateriaal.
- Met de bouwcoördinator/teamleider: vakoverstijgend, gedurende meerdere jaren.
- Met de schoolleiding: om schoolbreed een ontwikkeling in gang te zetten.

We geven je wel mee dat onderzoek aantoont dat lessen het meeste effect hebben wanneer burgerschap en mensenrechten expliciet en regelmatig (in een langdurig programma) aan bod komen. Vooral als dit verbonden wordt aan pedagogische en didactische aanpakken.⁷⁰

Leerlijn mensen- en kinderrechten op school

In de klas werken de leerlingen aan het zich eigen maken van competenties die zij nodig hebben om mensenrechten in het dagelijks leven te begrijpen en ervoor op te komen. In paragraaf 4.4 van deze toolbox vind je een voorstel voor een leerlijn mensen- en kinderrechten op school, onderverdeeld in drie leerdimensies: kennis/begrip, vaardigheden en houding/waarden. Met die leerlijn als uitgangspunt gaan we in dit hoofdstuk de lespraktijk in.

Werkvormen

In Deel C van deze toolbox vind je een veertigtal kant-en-klare werkvormen, ingedeeld naar leeftijd. Hiermee kun je in de klas meteen aan de slag. Ze hebben alle elementen van over, door en voor mensenrechten in zich!

8.1 Onderwijs over mensenrechten: welke kennis?

Eerst is het belangrijk na te denken over wat de kern is van de kennis die we willen overdragen. In de leerlijn in hoofdstuk 4 staat de ontwikkeling van de competenties op het vlak van kennis uitgewerkt in verschillende fasen, met groeipunten en een toename aan complexiteit. Hieronder rafelen we de component kennis nog verder uiteen. We geven een breed beeld van de mogelijke kennis over mensenrechten, zodat je als docent zelf kan kiezen welke elementen je wel of niet meeneemt in de lessen.

De kenniscomponent van mensenrechten:⁷¹

- Dat iedereen, overal, bepaalde onvervreembare rechten heeft.
- Waarom mensenrechten geformuleerd zijn: het voorkomen van vergelijkbare verschrikkingen als in de Tweede Wereldoorlog.
- De historische en filosofische achtergrond van de mensenrechten.
- Dat mensenrechten door verschillende culturen en achtergronden anders worden gezien.
- Dat mensenrechten gestoeld zijn op de idee van menselijke waardigheid, de gelijke behandeling van iedereen en het respect voor verscheidenheid.
- De kernbegrippen vrijheid, gelijkheid, menselijke waardigheid, universaliteit en het zelfbeschikkingsrecht.
- De verschillende categorieën van fundamentele rechten: het gelijkheidsbeginsel, de vrijheidsrechten, politieke rechten, sociale, economische en culturele rechten, met de belangrijkste rechten per categorie.
- De universaliteit en de ondeelbaarheid van het gedachtegoed van mensenrechten, dus ook van burgerlijke en politieke en sociale, economische en culturele rechten.
- De wereldwijde ondertekening van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) en het bindend karakter van de daarop gebaseerde VN-verdragen als het Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten en Economische, Sociale en Culturele Rechten, en – in Europa – het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).
- De globale inhoud van de UVRM en bovengenoemde verdragen. En ook van het Handvest Grondrechten van de EU en specifieke VN-verdragen als het Vrouwenverdrag, het Kinderrechtenverdrag, het Verdrag tegen Rassendiscriminatie, het Verdrag handicap, de Geneefse Conventies.

(zie ommezijde)

- Dat rechten niet losstaan van verantwoordelijkheden: van overheden en van individuen. Het idee van ‘draggers’ van rechten en van verantwoordelijkheden (rightsholders, dutybearers).
- Wat de verantwoordelijkheid is van de Nederlandse staat en wat van het individu.
- De verhouding tussen internationale verdragen en de Nederlandse Grondwet – dat in de rechtspraak veel mensenrechten in internationale verdragen (met name het EVRM) belangrijker zijn dan de grondrechten in de Grondwet.
- De verschillende dimensies van mensenrechten: ethisch, juridisch, politiek.
- De rol van mensenrechten in het denken over ontwikkelingsvraagstukken en mensenrechten in mondiaal perspectief: de consequenties van het handelen hier voor de rechten van mensen elders.
- Dat mensenrechten in Nederland niet alleen gelden voor mensen met een Nederlands paspoort maar voor iedereen.
- De botsing van rechten en de weging die in de praktijk moet plaatsvinden tussen fundamentele rechten
- De toegestane beperkingen (‘beperkingsgronden’) van fundamentele rechten.
- De notie van universele jurisdictie voor de ergste mensenrechtenschendingen: genocide, misdaden tegen de menselijkheid, het Internationaal Strafhof.
- Instituties (accountability mechanisms), zowel op nationaal als op internationaal niveau.
- De verhalen van belangrijke verdedigers van mensenrechten.

8.2 Hoe organiseer je de kennisoverdracht?

Als vakdocent zul je in de leerlijn en in bovengenoemde aspecten waarschijnlijk al aanknopingspunten zien met de kerndoelen en exameneisen voor de verschillende leerjaren van jouw vak. Hoe kun je deze kennis nu concreet aan je leerlingen overbrengen?

Onderwijs over mensenrechten kan gebeuren op de volgende manieren:

1. Het opzetten van een apart vak, project of lessenreeks mensenrechten
2. Het integreren van mensenrechten in bestaande schoolvakken
3. Het integreren van mensenrechten in het hele schoolcurriculum
4. Het aanbieden van gastlessen en buitenschoolse activiteiten

8.2.1 Het opzetten van een apart vak, project of lessenreeks mensenrechten

Een lessenreeks of project heeft grote impact, vooral bij jaarlijkse herhaling. Omdat leerlingen in deze projecten ook veel zelf onderzoeken en actief bezig zijn, kan de stof beter blijven hangen en inspireren tot actie.

Veel basisscholen werken met projectgestuurd/ projectgericht of vakoverstijgend leren. Mensenrechten zijn een mooi thema voor een project, omdat je ze vanuit verschillende perspectieven kunt behandelen: historisch, geografisch, vergelijkend, in kunst en wetenschap, in theorie en praktijk.

Ook in het voortgezet onderwijs kunnen vakleraren samenwerken om een lessenreeks of project op te zetten dat zich vakoverstijgend met mensenrechten bezighoudt. Je kunt de stof verdiepen over meerdere leerjaren (zoals in de leerlijn voorgesteld). Zo is er meer tijd om het begrip van mensenrechten te laten bezinken. Leerlingen worden zo vaker in hun schoolcarrière met mensenrechten geconfronteerd. De leraren kunnen steeds inspelen op de leefwereld van de leerlingen, die meeverandert met hun persoonlijke (sociale en politieke) ontwikkeling.

Mensenrechten als apart vak?

Je kunt mensenrechten ook in het curriculum opnemen als apart vak. Maar dat is voor de meeste scholen niet haalbaar. Het is ook maar de vraag of het effectief is. Een vak mensenrechten zou alle bovenstaande elementen moeten bevatten en relevant maken voor de leerling. De kans dat dit vak verplicht zou zijn, en dus alle leerlingen zou bereiken, is klein. De kans dat dit vak in meerdere jaren zou worden gegeven, is nog kleiner. Het roept verschillende vragen op. Welk jaar is het beste jaar om zo'n vak te geven? Hoeveel uren zijn ervoor nodig? Moet het verplicht zijn om alle leerlingen te bereiken of wordt het juist een keuzevak voor de geïnteresseerden? Hier is niet meteen antwoord op te geven.

8.2.2 Het integreren van mensenrechten in bestaande schoolvakken

Wil je mensenrechten integreren in bestaande schoolvakken, dan is het daarbij belangrijk om mensenrechten expliciet te bespreken. Zodat de leerlingen de betekenis van de rechten goed meekrijgen. Je kunt enkele kenniselementen toevoegen aan je lessen of aan onderwerpen en contexten die je op een bepaald moment bespreekt. Het grote voordeel van deze aanpak is dat leerlingen vanuit verschillende vakgebieden en onderwerpen blootgesteld worden aan mensenrechten. Ze raken eraan gewend om onderwerpen vanuit het perspectief van mensenrechten te bekijken.

Er zijn vakken die 'van nature' nauw aansluiten bij mensenrechten, bijvoorbeeld burgerschapsvorming en maatschappijleer. Die hebben duidelijke aanknopingspunten met:

- **burgerrechten en politieke rechten:** bij het behandelen van rechtsstaat, parlementaire democratie, criminaliteit;
- **sociale en economische rechten:** bij het behandelen van de verzorgingsstaat;
- **alle soorten rechten:** bij het bespreken van de pluriforme samenleving. Want het zijn rechten voor iedereen, zonder ongelijke behandeling of discriminatie.

Maar ook in andere vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde, levensbeschouwing en filosofie zitten onderwerpen en contexten die met mensenrechten te maken hebben.

Je kunt mensenrechten op twee manieren integreren in je lessen:

1. Bestudeer onderwerpen die al op het lesprogramma staan vanuit het perspectief van mensenrechten.
2. Kies mensenrechtenonderwerpen uit en besteed daar binnen je vak aandacht aan.

Hieronder volgt een reeks suggesties.

Geschiedenis

Je kunt het ontstaan van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens toevoegen aan de bespreking van de Tweede Wereldoorlog. Of je kunt de Tweede Wereldoorlog, de genocide in Rwanda en de etnische zuivering in het voormalig Joegoslavië expliciet behandelen in het kader van het verbod op genocide en de ontwikkeling van het Internationaal Strafhof te Den Haag. In dit mensenrechtelijke kader kun je ook andere historische gebeurtenissen bespreken en analyseren in de klas. Denk aan de Armeense genocide en het uitroeien van de *First Nation* ('Indianen') in de Verenigde Staten.

Een ander voorbeeld is het bespreken van de industriële revolutie en de erbarmelijke arbeidsomstandigheden. Dit doe je dan aan de hand van mensenrechten. In de tijd van de industriële revolutie waren mensenrechten nog niet vastgelegd. Langzamerhand kwamen er wetten die de werkomstandigheden van arbeiders reguleerden en kinderarbeid verboden.

Je kunt ook de situatie van kinderarbeid en leerplicht in Nederland vergelijken met kinderarbeid die nu nog voorkomt in andere landen. Samen kun je dan bespreken waarom kinderarbeid slecht is en wat voor gevolgen het voor een kind kan hebben om zwaar werk te moeten doen. Deze uitkomsten kunnen vervolgens langs het VN-Kinderrechtenverdrag gelegd worden. De leerlingen kunnen onderzoeken welke rechten er allemaal geschonden worden als een kind moet werken.

Suggesties

- Gebruik het boek *Change Handbook for History Learning and Human Rights Education* van Lücke e.a.:
➔ www.historyandhumanrights.de
- Gebruik informatie en materiaal over de slavernij en de afschaffing ervan:
➔ www.slavernijenijj.nl
- Ook is er een lespakket over Afrika, haar diaspora, diversiteit en identiteit beschikbaar via ➔ www.afrispectives.com/toolkit.

Staatsinrichting en maatschappijleer

Bij staatsinrichting zijn er duidelijke verbanden met burgerrechten en politieke rechten. Bijvoorbeeld het stemrecht, recht op vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging (politieke partijen). Zo zijn er nog veel voorbeelden te bedenken waarbij mensenrechten expliciet verbonden kunnen worden met schoolvakinhoud die toch al in het curriculum zit.

Suggesties

- Lees het artikel 'Mensenrechten en maatschappijleer': ➔ www.linkedin.com/pulse/mensenrechten-en-maatschappijleer-frauke-de-kort
- Lees het verkennend onderzoek naar de manier waarop scholen in Nederland aandacht besteden aan de scholierenverkiezingen, de schaduwverkiezingen die voorafgaan aan de officiële verkiezingen:
➔ www.uvh.nl/vragenlijst-scholierenverkiezingen-2017

Religie en levensbeschouwing

Binnen dit vak kun je aandacht besteden aan de universele waarden die aan mensenrechten ten grondslag liggen. Ook kun je de ontstaansgeschiedenis vertellen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. En de betrokkenheid van vertegenwoordigers van religieuze en levensbeschouwelijke stromingen bij het opkomen voor mensenrechten. Wat ook relevant is: de betekenis van het recht op vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing in verleden en heden, hier en elders.

Muziekles

Bij muziekles kunnen protestliederen worden besproken. Welke impact hebben die gehad op sociale, politieke en culturele bewegingen die hun weerslag hadden op mensenrechten? Laat de leerlingen ook hedendaagse voorbeelden noemen!

Nederlands en andere talen

In de lessen Nederlands of andere talen kunnen boeken, gedichten, kranten, tijdschriften en films besproken worden die te maken hebben met mensenrechtenthema's.

Aardrijkskunde

Bij aardrijkskunde kun je kijken naar de mate van ratificatie en voorbehouden die verschillende landen hebben gemaakt bij mensenrechtenverdragen.⁷² Je kunt die vergelijken met de sociale, culturele of politieke achtergrond van dat land. Verschillen tussen landen kunnen worden besproken aan de hand van bepaalde mensenrechten, of hoe bepaalde mensenrechten in de verschillende landen worden uitgevoerd. Laat de leerlingen zelf bepalen over welke landen en onderwerpen ze meer te weten willen komen.

Suggestie

- Bekijk de werkvorm 'Recht op gezondheid' in Deel C van deze Toolbox, die bij verschillende vakken gebruikt kan worden.

Vooroordelen in lesmateriaal?

Als vakdocent is het ook belangrijk kritisch naar je eigen lesmateriaal, boeken, werkbladen en bronnen te kijken. Bespreek dit met leerlingen. Zo kunnen ze helpen vooroordelen te bespreken en stereotypen aan te kaarten. Dit kan in alle lessen.

UIT DE PRAKTIJK

Maatschappijleer op het Vathorst College Veel buiten de deur!

“Het ‘project’ met de lokale politiek is min of meer een doorlopende stijl van vorm geven van mijn lessen”, vertelt Rob Molenkamp, docent maatschappijleer. “Bij ieder van de vier thema’s voor maatschappijleer moeten leerlingen bellen, mailen en interviews regelen met professionals. Zo moeten ze nu voor het thema Rechtsstaat een rechtszaak analyseren en een interview afnemen met een professional. Dat kan een politicus, de politie, een advocaat, of andere professional zijn die vanuit zijn of haar werk kijkt naar de rechtszaak. Daarnaast bereid ik nu een debat in de Raadzaal van Amersfoort voor, tussen de lokale politiek en onze leerlingen.”

8.2.3 Het integreren van mensenrechten in het hele schoolcurriculum

Voor een structurele aanpak met het grootste effect is de meest uitdagende aanpak nodig: het integreren van mensenrechten in het hele schoolcurriculum. Er wordt dan schoolbreed nagedacht over welke mensenrechtenkennis, vaardigheden en houding een leerling aan het einde van de schoolloopbaan zou moeten hebben. Hiervoor kun je de in hoofdstuk 4 opgenomen leerlijn mensen- en kinderrechten gebruiken. De school kan deze in het burgerschapscurriculum verwerken.

Daarna is het de vraag hoe de school dit het beste kan vormgeven. Welke kenniselementen in welke vakken en in welke leerjaren? Gebruiken we de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten, zoals participatief werken? Hoe worden de vaardigheden voorgeleefd, geoefend en aangeleerd? Betrekken we leerlingen en ouders bij de opzet, het maken van keuzes en de uitvoering? Welke mogelijkheden tot actiebereidheid wil een school bieden? Bijvoorbeeld via:

- Regelmatige schoolenquêtes
- Leerlingenraad, medezeggenschapsraad
- Betrekken van leerlingen bij werving en selectie van onderwijspersoneel
- Vrijwilligerswerk
- Demonstraties
- Bijdragen aan acties van mensenrechtenorganisaties
- Eigen acties om het onderwijs of de leefomgeving te verbeteren

UIT DE PRAKTIJK

De Amsterdamse Mavo Democratie, mensenrechten en participatie

De Amsterdamse Mavo is een school op humanistische grondslag die openstaat voor iedereen. De school is gestart in 2016/2017 en zal rond 300 leerlingen krijgen. Het humanisme is een levensbeschouwing die uitgaat van de waardigheid van mensen en staat voor zorg en aandacht voor het algemeen belang van onze samenleving. Collectieve idealen als de democratische rechtsstaat, mensenrechten, sociale verbondenheid en onderlinge solidariteit staan voorop. De school richt zich op kwalificatie maar ook heel nadrukkelijk op burgerschap en persoonlijke vorming.

Burgerschap

Het doel van burgerschap op de Amsterdamse Mavo is dat de leerlingen zich een volwaardig lid van de maatschappij voelen. Ook moeten ze kunnen meedoen en zich actief inzetten voor hun rechten en plichten. Democratie, mensenrechten en participatie vormen daarom de rode draad in het onderwijsprogramma en zijn waar mogelijk gekoppeld aan de actualiteit. Naast theoretische kennis is zelf doen en ervaren daarbij essentieel.

In de participatieprojecten leren de leerlingen in de praktijk hoe democratische besluitvorming werkt, democratische principes toe te passen, initiatief te nemen, ergens verantwoordelijk voor te zijn en samen te werken met anderen.

De participatieprojecten zijn vakoverstijgend, worden voorbereid binnen een zestal vakken en zijn volledig geïntegreerd in het lesprogramma. Ze beginnen heel klein vanaf de eerste schooldag en groeien langzaam uit naar grote projecten buiten de school. Tijdens de projecten worden kennis en vaardigheden opgedaan en worden houdingen ontwikkeld die nodig zijn om een actieve rol te kunnen spelen in de eigen leefomgeving en in de samenleving. De inhoud van de projecten is geordend in herkenbare thema's of aandachtsgebieden. Over de jaren heen neemt de complexiteit toe en worden elementen toegevoegd. Ook is er sprake van herhaling en oefening.

Persoonlijke vorming

De school stimuleert dat leerlingen zich gedurende het schooltraject persoonlijk ontwikkelen. Vorming is een essentieel onderdeel van het onderwijs. Leerlingen leren wie ze zijn en wat hun mogelijkheden en onmogelijkheden zijn. Bij vorming gaat het om zelfreflectie, het ontwikkelen van een levensvisie en een levenshouding. De leerling wordt in zijn persoonlijke ontwikkeling begeleid door ontwikkelings- en voortgangsgesprekken.

Iedere periode presenteren de leerlingen hun eigen voortgang en kunnen dat verantwoorden aan de hand van concrete voorbeelden en prestaties. Zo leren ze reflecteren op hun eigen ontwikkeling. In het voortgangsgesprek met de mentor bepalen de leerling en mentor samen de aandachtspunten voor de volgende periode.

Bron: interview met duo-directeur Martine van Hoogen

8.2.4 Het aanbieden van gastlessen en buitenschoolse activiteiten

Gastlessen

Gastlessen kunnen een mooie toevoeging zijn. Ze worden vaak aangevraagd door een vakdocent of vakgroep en gegeven als onderdeel van een schoolvak.

Veel maatschappelijke organisaties geven gastlessen, meestal in de context van het onderwerp dat op dat moment in het schoolvak aan de orde is. In 2015 bereikten de organisaties van het Platform Mensenrechteneducatie met gastlessen en lesmateriaal bijna 700.000 leerlingen. Onder leerkrachten is er dus duidelijk vraag naar mensenrechteneducatie.

Het nadeel van de gastlessen is echter dat het vaak bij één leuke les blijft, soms zonder voorbereiding of vervolg. Zo'n les maken leerlingen vaak maar één keer mee in hun schoolloopbaan. Bijvoorbeeld als ze in de tweede of vierde klas zitten. Gastlessen zijn effectiever als ze onderdeel zijn van een breder mensenrechtenprogramma. Dan beklijft het beter bij de leerling.

Buitenschoolse activiteiten

Buitenschoolse activiteiten zijn een andere manier om de interesse van leerlingen aan te wakkeren of tegemoet te komen. Ze bieden de mogelijkheid om kennis en vaardigheden te verdiepen of om in actie te komen. Oefenen met het opkomen voor eigen mensenrechten of die van anderen wordt vaak erg motiverend gevonden. Buitenschoolse activiteiten kunnen plaatsvinden voor of na school, in lunchpauzes of in tussenuren. En wanneer ook leraren, ouders en anderen uit de lokale gemeenschap betrokken zijn, is het een leerzame en inclusieve activiteit.

8.3 Onderwijs door mensenrechten

Naast onderwijs over mensenrechten is ook onderwijs door mensenrechten essentieel. Het helpt leerlingen om zelf ook de houding en vaardigheden te oefenen om mensenrechten in de praktijk brengen. Hierbij gaat het om het creëren van een leeromgeving in de klas waarin zowel leraren als leerlingen elkaar respecteren en waar de onderliggende waarden en de uitgangspunten van mensen- en kinderrechten worden hooggehouden. Oftewel een open pedagogisch klimaat, met positieve relaties tussen leerlingen en docenten en leerlingen onderling. Zoals in hoofdstuk 7 al besproken, is dit een belangrijke factor bij het versterken van competenties voor mensenrechten en burgerschap.

Mensenrechten respecteren: vrije meningsuiting oefenen

Een voorbeeld: leerlingen mogen in de klas hun mening geven. Maar ze moeten ook leren om te discussiëren met respect voor de ander. Zonder stemverheffing, zonder beledigen of schelden, en vooral door te luisteren, vragen te stellen en in te gaan op argumenten. Dit betekent dat er naast de klassikale instructie ook tijd is voor leerlingen om op hun eigen manier en met en van elkaar te leren. Als docent is het een kwestie van aanvoelen of het handig of nodig is om een eigen politiek standpunt in te nemen. Het is prettig als leerlingen zich niet geremd voelen zelf een andere mening te uiten. Maar de leraar begrenst wel waar nodig met de normen van de school en van mensen- en kinderrechten.

De leerstof wordt voor leerlingen nog relevanter als zij hun eigen vragen en ervaringen in de klas leren te delen. In elk vak kan geoefend worden met het verwoorden van vragen, argumenten en antwoorden. Het is fijn als de docent ook laat zien dat hij of zij er echt in is geïnteresseerd te begrijpen wat de leerling bedoelt.

Veilig zonder vooroordelen

Het is belangrijk om in de klas structureel expliciet aandacht te besteden aan diversiteit, dus ook zonder dat er een gebeurtenis heeft plaatsgevonden die direct te maken heeft met vooroordelen en discriminatie. De leerlingen weten dan van elkaar hoe ze tegen diversiteit aankijken. Ze leren zich een houding te geven ten opzichte van de diversiteit die ze zien: om vragen te stellen zonder direct te oordelen. De leerlingen kunnen dan met elkaar over diversiteit praten zonder dat er heftige incidenten of emoties spelen.

Want vooroordelen en stereotyperingen hebben we allemaal en dat is ook niet erg. Maar ze kunnen een bron zijn van wij-zij-denken en van discriminatie op kenmerken als afkomst, geslacht, seksuele voorkeur of geloof. Dat vraagt erom dat het schoolpersoneel hierover ook bewust bij zichzelf te rade gaat en dit onderwerp ook in de lessen aan de orde komt. Ook het bieden van extra achtergrond kan ervoor zorgen dat leerlingen stigmatiserende uitspraken nuanceren.⁷³

Dit alles kan alleen als er in de klas en op school een veilig school- en leerklimaat heerst. Wanneer deze veilige basis er is, kan er ook over meer controversiële onderwerpen gediscussieerd worden. De leraar kan de leerlingen voortdurend polsen over het klimaat in de klas en het eigen gevoel van veiligheid. Hij of zij kan signalen van uitsluiting en pesten vroegtijdig oppikken en bespreken. Met andere leraren, maar vooral ook met de betreffende leerlingen.

Wat is een effectieve manier om vooroordelen ter discussie te stellen en leerlingen gelijkwaardigheid bij te brengen? Uit onderzoek onder kinderen blijkt dat het bevorderen van contact (direct en indirect) en van empathie en perspectief nemen het beste werkt. Indirect contact kun je bevorderen door het gebruik van boeken, speelmateriaal, media en instructie. En direct contact kun je bevorderen door rolmodellen in de klas uit te nodigen, zoals ouders, leraren of anderen van buiten de school. Liefst niet eenmalig maar gekoppeld aan terugkerende thema's of activiteiten. Ook kun je onder leerlingen direct contact bevorderen door bijvoorbeeld tafelgroepjes of samenwerkopdrachten met leerlingen met een diverse achtergrond.⁷⁴

Suggesties

- Ontwerp of hanteer een ontwikkelingslijn rond sociale ontwikkeling, waaronder ook het kunnen omgaan met diversiteit in de maatschappij. Laat leerlingen werken aan een portfolio over wat zij hieraan doen en wat zij geleerd hebben.
- Kijk in Deel C van de toolbox voor relevante werkvormen.
- Blader ook naar paragraaf 6.5 van deze toolbox voor informatie over expliciete aandacht voor diversiteit.
- Zoek expertise over het voeren van 'lastige gesprekken in de klas'. Zo kun je in de klas een goede dialoog begeleiden, die ruimte maakt en begrip kweekt. Deze expertise vind je bijvoorbeeld bij organisaties als Diversion, Stichting School en Veiligheid, Anne Frank Stichting, Amnesty International of Discussiëren Kun Je Leren. Informatie is eenvoudig op internet te vinden.
- Gebruik filmmateriaal van Movies that Matter: ↗ www.moviesthatmatter.nl
- Gebruik de korte film 'Pizza Verdi' van Gary Nadeau (2011):
↗ <https://youtu.be/gTzm3knkjzg>
- Doe de testjes van professor Daniël Wigboldus over vooroordelen of discriminatie, bijvoorbeeld:
↗ <https://youtu.be/BVo3F9zxyJ4>

Aansluiten bij eigen leerbehoeften

Het is belangrijk dat leerlingen les krijgen volgens hun leerbehoeften. De school kan zich richten op zogenaamde complexe vaardigheden en universal design for learning (UDL): universeel ontwerp voor leren.

UDL gaat uit van drie uitgangspunten:

1. Sluit aan bij de interesses en intrinsieke motivatie van de leerling
2. Bied lesstof op verschillende manieren aan
3. Bied verschillende mogelijkheden om de verworven kennis en vaardigheden te demonstreren

Door de leerling bij zijn of haar leerproces te betrekken, achterhaal je wat een leerling nodig heeft om optimaal te leren. Leraren kunnen zich trainen in het aanbieden van lesstof op verschillende manieren: visueel, auditief, onderzoekend, in groepswork of alleen. Dit alles afhankelijk van de behoefte van de leerling.

8.4 Onderwijs voor mensenrechten

Veel scholen doen al aan onderwijs voor mensenrechten, door acties voor bijvoorbeeld mensenrechten, kinderrechten of schoon drinkwater. Of door het houden van een sponsorloop, een handtekeningenactie, of het uitvoeren van een maatschappelijke stage. Door het ontmoeten en helpen van mensen in de samenleving die zij in hun dagelijks leven niet snel tegenkomen.

Leerlingen kunnen daarvoor zelf een plan maken en uitvoeren. Dat stimuleert hun zelfstandigheid en gevoel van eigenwaarde. Met welke mensen- of kinderrechten willen we iets doen? Wat kunnen we doen? En wat hebben we ervan geleerd?

Suggesties

- Kijk op de websites van de mede-auteurs van de toolbox of zij acties of initiatieven voor de maatschappelijke stage beschikbaar hebben. In de bijlagen vind je relevante adressen.
- Doe mee aan het scholenprogramma van Young Impact, als onderdeel van lessen over mensen- en kinderrechten. De leerlingen kunnen dan een challenge doen over mensenrechtenissues in hun omgeving. Zie www.youngimpact.nl/scholen

UIT DE PRAKTIJK

Leidsche Rijn College Maatschappelijke stage

Op het Leidsche Rijn College, een openbare middelbare school in Utrecht, gaat iedere leerling vanaf het derde leerjaar dertig uur op maatschappelijke stage. Meehelpen met de bingo in het bejaardenhuis, werken op een festival in het park of als vrijwilliger zorgen dat blinden aan balsport kunnen doen.

“Het is heel divers”, zegt Gwendolijn Bonekamp, coördinator maatschappelijke stage, die zelf bij een kinderboerderij aan de slag ging om te weten hoe het voelt. “Het voegt echt iets toe aan de schoolbeleving van onze leerlingen. Ze nemen een kijkje buiten de deur en ze ervaren wat het is om belangeloos iets voor een ander te doen en wat dat je oplevert. Vaak gaat er een nieuwe wereld voor ze open. Ze ontdekken waar ze goed in zijn en ze komen in aanraking met dingen die ze heel leuk vinden, waarvan ze voorheen geen idee hadden. Zo leren ze ook zichzelf beter kennen. En dat vinden wij als school erg belangrijk.”

Lees ook: www.vosabb.nl/wp-content/uploads/2017/09/Maatschappelijke-stage-niet-verplicht-wel-omarmd.pdf

NOTEN

- 69 Zie ook paragraaf 2.2 van deze toolbox.
- 70 Nieuwelink e.a. (2016), p. 18-20.
- 71 Zie Oomen & Vrolijk (2010), p. 15-16.
- 72 Kijk hiervoor op de website van het VN-Mensenrechtenkantoor,
➤ indicators.ohchr.org
- 73 Blader voor meer uitleg over stereotypen, vooroordelen en discriminatie naar paragraaf 6.6.
- 74 Kennisrotonde (2017).

De klas- en schoolomgeving

Hoe het klaslokaal
en het schoolge-
bouw ingericht zijn

Leeswijzer

Waarom lees ik dit?	Je wilt ervoor zorgen dat de klas- en schoolomgeving voor iedereen toegankelijk, veilig en prettig is. Zodat leerlingen en schoolpersoneel zich er prettig voelen en de ontwikkeling van de leerling bevorderd wordt.
Welke vragen worden er beantwoord?	<ul style="list-style-type: none">• Hoe kan de school haar toegankelijkheid vergroten: zowel de fysieke omgeving, toegankelijkheid van schoolinformatie en in financiële zin?• Hoe zorgen we voor verbetering van de veiligheid van de school en de schoolomgeving?• Wat draagt bij aan een prettige schoolomgeving?• Hoe kan ik samen met de leerlingen een prettige klasomgeving vormgeven?

DE ZES UITGANGSPUNTEN VAN MENSEN- EN KINDERRECHTEN:

- OP SCHOOL STAAN HET BELANG EN DE ONTWIKKELING VAN HET KIND VOOROP
- LEERLINGEN LEREN OP SCHOOL OVER MENSEN- EN KINDERRECHTEN EN OEFENEN ERMEE
- WE ZORGEN DAT IEDEREEN OP SCHOOL ERBIJ HOORT
- IEDEREEN MAG MEEPRATEN EN MEEDOEN
- ALLE LEERLINGEN KRIJGEN GELIJKE KANSEN OM ZICH ZO VOLLEDIG MOGELIJK TE ONTPLOOIEN
- WE NEMEN ALLEN ONZE VERANTWOORDELIJKHEID EN VERANTWOORDING

Quickscan mensenrechten De klas- en schoolomgeving

1. Onze school laat de leerlingen leren in een sfeer van non-discriminatie, respect en waardigheid. Het is er veilig voor iedereen.
2. Onze leerlingen mogen aan alle onderwijsprogramma's en activiteiten deelnemen, dus ook als zij het thuis niet breed hebben.
3. Leerlingen en leraren stellen de groepsafspraken samen op.
4. De tafelopstelling in de klas is positief voor de sfeer in de klas en de leerresultaten. De leerlingen praten hierover mee.
5. Onze school is fysiek toegankelijk voor iedereen.

9. De klas- en schoolomgeving

Bij een schoolbrede aanpak van mensen- en kinderrechten kijk je ook naar de schoolomgeving. Dat wil zeggen, de omgeving waarin leerlingen en medewerkers dagelijks bezig zijn. Dus het schoolplein, de gangen, de klassen, de lerarenkamer, het gymlokaal, enzovoorts. Deze moeten voor iedereen toegankelijk, veilig en prettig zijn. Voor leerlingen, leraren, onderwijsondersteunend personeel, ouders en eventuele anderen.

Een toegankelijke, veilige en prettige omgeving heeft grote invloed op hoe leerlingen en leraren zich voelen. Deze omgeving laat hen voelen dat ze meetellen en ook mogen meedoen. Zo'n omgeving kan de ontwikkeling van de leerling op school bevorderen.

In dit hoofdstuk gaan we na hoe de school een toegankelijke, veilige en prettige schoolomgeving kan worden. Daarbij zoomen we ook nog in op de klas.

9.1 Een toegankelijke school

Toegankelijkheid is belangrijk om te kunnen garanderen dat iedereen kan meedoen en erbij hoort.

Toegankelijkheid gaat ten eerste over de fysieke omgeving. Iedereen moet de school kunnen bereiken, betreden en zich erin kunnen bewegen. Ook leerlingen, ouders en schoolpersoneel met een beperking. Daarnaast gaat het om toegankelijkheid van informatie. Zowel online informatie als informatie die wordt aangeboden in de klassen of in de personeelskamer. Probeer zoveel mogelijk algemene aanpassingen door te voeren in plaats van 'als het moet' vanwege individuele situaties.

‘Design for all’ (ook wel ‘universal design’) is een term voor het proactief ontwerp van producten en omgevingen. Het doel is om deze zo bruikbaar en toegankelijk mogelijk te maken voor alle mensen. Zo zit je meteen goed en hoef je later niet alsnog aanpassingen voor toegankelijkheid te doen. Design for all is ook ontwerp met het oog op de menselijke diversiteit, sociale inclusie en gelijkheid. Vooral bij nieuwbouwplannen en verbouwplannen kan dit de meest kosteneffectieve en inclusieve oplossing zijn.

Een ander onderwerp dat met toegankelijkheid te maken heeft, is de financiële toegankelijkheid. Denk aan de hoogte van de ouderbijdrage. Hoewel vrijwillig, kan een hoge ouderbijdrage mensen afschrikken. Want kies je als ouder voor een school als je kind vervolgens niet mee op schoolreisje mag? De school kan hier regelingen voor treffen. Of de school kan andere keuzes maken, waardoor geen leerlingen worden uitgesloten.⁷⁵

Reflectievragen

- Hoe toegankelijk is het schoolgebouw? Kun je er gemakkelijk je weg vinden? Denk aan breedte van de deuren en eventuele drempels van lokalen, toiletten, personeelskamers en andere ruimten.
- Denk ook aan aanwezigheid en vindbaarheid van liften en de hoogte van balies, tafels, computers, deurkrukken, automaten, etcetera.
- Hoe toegankelijk is het buiten de school? Op de schoolweg van de leerlingen, fietsenstallingen, parkeergelegenheden?
- Is de school financieel toegankelijk voor iedereen?
- Zijn de computers door iedereen te gebruiken? Ook door iemand met een visuele beperking?
- Is de informatie voor toekomstige en huidige leerlingen, ouders, personeelsleden toegankelijk en gemakkelijk vindbaar? Ook voor iemand met een visuele of gehoorbeperking?
- Is de informatie ook voor iedereen begrijpelijk? Geen ingewikkeld jargon?

UIT DE PRAKTIJK

Naar school met jeugdreuma

Lisa (16) maakte mee hoe haar schoolcarrière bijna werd verpest door haar jeugdreuma. Op de basisschool werd ze weggepest, op het voortgezet onderwijs kreeg ze niet de begeleiding die ze nodig had. Toen het volledig mis dreigde te gaan, grepen haar ouders in en zochten een andere school. Daar kreeg ze wel begeleiding en hulpmiddelen. Zoals een pasje voor de lift, een stoel met zachte leuning en een kluisje op ooghoogte. Geen ingewikkelde dingen, maar ze maakten een wereld van verschil.

Bron: www.in1school.nl/in-de-praktijk/ervaringen/item/naar-school-met-jeugdreuma

Lees ook: www.npo3fm.nl/nieuws/tussenuur/379266-bente-wilt-dat-iedereen-naar-school-kan-ook-chronisch-zieken

Suggesties

- Laat ervaringsdeskundigen beoordelen hoe toegankelijk de schoolomgeving en de informatie echt zijn. Kleine dingen kunnen een enorme belemmering zijn voor iemand met een beperking.
- Betrek er ook leerlingen en personeel zonder beperking bij. Zo worden zij zich meer bewust van de verschillende obstakels, zoals fietsen op het schoolplein en tassen in de gang.
- Vraag aan leerlingen, ouders en personeel of er zaken zijn waar zij tegenaan lopen. En wat zij nodig hebben om beter te kunnen functioneren.

9.2 Een veilige school

Leerlingen en medewerkers moeten zich ook veilig voelen in de school en onderweg van en naar school.

Reflectievragen

- Voelt iedereen op school zich veilig, los van zijn of haar positie, geslacht of andere status? Denk aan afstand tussen fietsenstallingen en school, onverlichte paden en gangen. Of aan afgelegen ruimtes waar (bepaalde) leerlingen zich onveilig voelen en waar de kans op pestgedrag, seksuele intimidatie of zelfs geweld groter is.

Suggesties

- Betrek de leerlingen en personeelsleden (waarschijnlijk afzonderlijk) bij het beoordelen van de veiligheid op school. Alleen al door leerlingen naar hun ervaringen te vragen, laat je zien dat zij ertoe doen en dat je om hun veiligheid geeft. Betrek je leerlingen vooral ook bij mogelijke oplossingen, voordat je deze invoert. Met ervaringsdeskundigen voorkom je onnodige en zinloze 'oplossingen'. De oplossingen kunnen voor een deel bij de leerlingen zelf liggen.
- Klop aan bij externe partijen. Misschien kan de gemeente of de provincie bijdragen aan oplossingen. Dat is meteen een mooi leermoment over de invloed die je als burger kunt uitoefenen.

9.3 Een prettige schoolomgeving

Zorg voor een schoolomgeving die leerlingen, leraren en overig personeel inspireert, motiveert en zich thuis laat voelen.

Reflectievragen

- Zien het schoolgebouw en de omgeving er netjes en verzorgd uit? Worden kapotte zaken snel gerepareerd?
- Wat hebben leerlingen nodig in tussenuren en pauzes? Hoe en waar willen ze zitten om te lunchen, te studeren, te chillen? Wat zijn de regels hiervoor?
- Straalt de school respect uit voor diversiteit en geweldloosheid? In aankleding, muurbekleding, kunstuitingen (van leerlingen)?
- Relevant rond het recht op gezondheid: wat willen leerlingen eten en drinken? Willen zij (of hun ouders) toegang hebben tot snoepautomaten? Of willen ze verse soep of een broodje/sandwich, vers fruit of een smoothie?

Suggesties

- Zorg ervoor dat leerlingen en leraren zich ook verantwoordelijk voelen voor de school en de schoolomgeving. Met corveediensten en een klimaat waarin leerlingen hun afval niet zomaar achterlaten maar in de vuilnisbakken gooien.
- Maak de omgeving inclusief: zorg voor (muur)schilderijen op een hoogte die voor iedereen zichtbaar is. Zorg ervoor dat in de kunstuitingen of posters verschillende etniciteiten en zowel mannen als vrouwen voorkomen. Zorg dat er ofwel meerdere/alle of geen religies worden uitgedragen. Dat iedereen zich in de school kan herkennen en dat iedereen meekrijgt dat iedereen meetelt. Wees beducht voor stereotypen!
- Laat leerlingen meedoen in de besluitvorming en betrek ze bij de inrichting van de school. Een mooi onderwerp om aan leerlingparticipatie te doen. Zorg ervoor dat leerlingen goed geïnformeerd zijn over voor- en nadelen. Laat leerlingen er zelf over nadenken, debatteren of stemmen. Of laat hen erover besluiten in de leerlingen- of medezeggenschapsraad, die het besluit daarna kan uitleggen aan de medeleerlingen.
- Laat de leerlingen merken dat ze ertoe doen, dat hun meningen en suggesties serieus in overweging worden genomen. Leg dan uit waarom ze wel of niet worden uitgevoerd. Betrek leerlingen ook bij het doen van oplossingen voor obstakels.
- Laat leerlingen meedenken over oplossingen voor vervuiling. Betrek ze bij het oplossen van problemen rondom graffiti, zwerfvuil en vandalisme. Waar komt het door, door wie en hoe kan het voorkomen en opgelost worden? Kijk door de bril van oplossingen, en betrek ook de 'overtreders' erbij - zij zijn degenen die mogelijk de beste oplossing kunnen vinden. Door hen te betrekken en eventueel een opdracht of verantwoordelijkheid te geven, voelen ze zich deel van de gemeenschap - wat vaak al een oplossing op zich is.

9.4 In de klas

Kinderen en jongeren zitten een groot deel van hun schooltijd in het klaslokaal. In het primair onderwijs is dat meestal het hele jaar hetzelfde klaslokaal. In het voortgezet onderwijs zitten leerlingen vaak elke les in een ander klaslokaal en soms met wisselende klasgenoten.

In beide gevallen moet het klaslokaal een welkome en positieve leeromgeving zijn. Zo voelen kinderen zich niet alleen mentaal en sociaal op hun gemak maar ook lichamelijk: denk aan stoelen, licht en materialen. Ook moet de klas een plaats zijn waar leerlingen en leraren zich veilig voelen, verantwoordelijkheid leren dragen en respectvol met elkaar omgaan.

Reflectievragen

- Hoe is de fysieke omgeving in het lokaal? Is de klas voor iedereen goed toegankelijk? Zijn er voldoende tafels en stoelen in het lokaal, die goed zijn voor iedereen?
- Zorg dat de kleuren en de aankleding/ decoratie van het klaslokaal ook kindvriendelijk zijn. Dagen deze uit? Vieren ze de diversiteit en de prestaties van kinderen? Prikkel ze de leerlingen om meer van het vak te weten te komen?
- Kijk naar spelmateriaal zoals poppen, servies, verkleedkleden en posters. Zijn deze een afspiegeling van de samenleving, en van andere gebieden in de wereld?
- Hebben de docent en de leerlingen samen duidelijke gedragsregels afgesproken? Regels over respectvolle omgang met elkaar en de leeromgeving? Zijn deze gedragsregels voor iedereen duidelijk en zichtbaar aanwezig? Wordt er tijdens de les naar verwezen?

Suggesties

- Praat met leerlingen over wat werkt voor de klasopstelling. Hoe kan iedereen goed opletten tijdens onderwijsleergesprekken? Hoe kan iedereen goed zelfstandig werken of juist samenwerken als dat nodig is?
- Promoot mensen- en kinderrechten. Voorkom stereotype beeldvorming. Hang bijvoorbeeld posters van mensenrechtenactivisten op, of inspirerende citaten over mensenrechten.
- Stel samen gedragsregels op. Het is belangrijk dat deze door iedereen worden geaccepteerd. Zowel leerlingen als leraren moeten zich eraan houden.

NOTEN

- 75 Zie College voor de Rechten van de Mens (2017a), p. 69-71.

Colofon

Dit is een uitgave van het College voor de Rechten van de Mens

COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

College voor de Rechten van de Mens
Kleinesingel 1-3
Postbus 16001
3500 DA Utrecht
030 888 38 88

info@mensenrechten.nl
www.mensenrechten.nl/opschool
educatie@mensenrechten.nl

Voor vragen kunt u een mail sturen of bellen.

Redactie

Jonneke Naber
Tim Looten
Tekstbureau Radix

Illustraties

Klaartje Berkelmans Illustraties

Ontwerp

Ontwerpwerk, Den Haag

Drukker

Drukkerij Van Deventer, 's-Gravenzande

Publicatiedatum: november 2018

Het College voor de Rechten van de Mens heeft deze toolbox ontwikkeld in samenwerking met Amnesty International, Anne Frank Stichting, Centrum voor Mondiaal Onderwijs, Defence for Children, Movies that Matter, UNICEF Nederland en VOS/ABB.

